

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ
ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΜΑΚΑΡΙΟ
ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950***

ΕΛΕΝΗ ΕΡΙΚΗ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ
ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΜΑΚΑΡΙΟ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ
ΤΟΥ 1950***

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη
Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

Ελένη Ερίκη

ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright© Ελένη Ερίκη, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

**Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει
απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του
Πανεπιστημίου**

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

ΕΛΕΝΗ ΕΡΙΚΗ

*Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΜΑΚΑΡΙΟ
ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950*

*Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση
εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις
03/09/2021 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.*

Εξεταστική Επιτροπή:

**•Πρώτη Επιβλέπουσα, Πανεπιστήμιο Νεάπολις, Αικατερίνη Παπαζαχαρία,
Λέκτορας**

•Άλλα μέλη Επιτροπής

Αντώνης Κλάψης, Επίκουρος Καθηγητής

Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Ελένη Ερίκη γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο *Η στάση του Ελληνικού Τύπου απέναντι στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο τη δεκαετία του 1950*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

Ελένη Ερίκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ο Εθνάρχης της Κύπρου, αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας για πολλούς ερευνητές· άλλοι τον είδαν ως ήρωα που αγωνίστηκε για την ελευθερία του λαού και άλλοι ως «προδότη» που έβαλε τις προσωπικές φιλοδοξίες του πάνω από το συμφέρον του λαού του. Όποια κι αν ήταν η αποτίμησή τους όμως, είναι κοινώς αποδεκτό ότι υπήρξε μια εμβληματική μορφή που γοήτευσε τον ελληνικό λαό και πέτυχε τη συμπάθεια και την υποστήριξή του.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στο διάστημα από την εκλογή του Μακαρίου ως Αρχιεπισκόπου Κύπρου μέχρι την υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης- Λονδίνου με τις οποίες ολοκληρώθηκε η προσπάθεια του κυπριακού λαού για τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους. Συγκεκριμένα, παρακολουθεί μέσα από τον ελληνικό Τύπο γεγονότα που στάθηκαν σημεία - σταθμοί για τις εξελίξεις στο κυπριακό ζήτημα και αναδεικνύουν παράλληλα στοιχεία της προσωπικότητας του Μακαρίου όπως: το δημοψήφισμα του 1950, τις συναντήσεις του Μακαρίου με Έλληνες και διεθνείς πολιτικούς παράγοντες και τις προσπάθειές του για διεθνοποίηση του κυπριακού, την εξορία του Αρχιεπισκόπου και την πορεία προς το ανεξάρτητο κυπριακό κράτος.

Έτσι, στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποτυπωθεί η προσωπικότητα και η δράση του βασικού πρωταγωνιστή του κυπριακού ζητήματος τη δεκαετία του 1950, του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', όπως τον είδε και τον ανέδειξε μέσα από δημοσιεύματα ο ελληνικός Τύπος της δεκαετίας του 1950.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Μακάριος, ελληνικός τύπος, Βρετανική Κυριαρχία, Κυπριακό Ζήτημα, διεθνοποίηση Κυπριακού Ζητήματος.

ABSTRACT

Many historians have studied Archbishop Makarios III; some of them regarded him as a hero who fought for his people's freedom and some as a betrayer who put his own ambition above his people's interest. In any case, it is widely acceptable that he was a prominent figure who inspired the Greek people and achieved their sympathy and support.

This dissertation focus on the time period between his election as Archbishop of Cyprus till the Zurich - London Treaties, which ended efforts by the Cypriots for an independent state. It studies, through reports from the Greek Press, the important facts that affected the Cypriot issue and at the same time shows Makarios' personality. Some of these facts are: the referendum of January 1950, Makarios' meetings with Greek and foreign politicians, Makarios' efforts for internationalization of the Cypriot issue, his exile and finally Makarios's and the Greek government's diplomatic steps towards the independent Cypriot state.

Therefore, this dissertation's aim is to reflect the personality and actions of the most important person regarding the Cypriot issue during the 1950s, Makarios III, as it was then pointed out by the Greek Press.

KEY WORDS: Makarios, Greek Press, British rule, Cypriot Issue, internationalization of the Cypriot issue

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε ως διπλωματική εργασία στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου.

Αφορμή για την παρούσα εργασία στάθηκε η «γνωριμία» μου με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ΄ στο πλαίσιο της μελέτης της Κυπριακής Ιστορίας κατά τη διάρκεια των μαθημάτων της Βρετανοκρατίας στην Κύπρο και της Ιστορίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Κατά τη διάρκεια αυτών των μαθημάτων μου κίνησε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον η προσωπικότητα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ενός ιεράρχη που συνδύασε το ρόλο του θρησκευτικού και πολιτικού ηγέτη στην Κύπρο σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη για τη τύχη του νησιού περίοδο. Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων αντιλήφθηκα ότι η προσωπικότητά του επηρέασε σημαντικά όχι μόνο τους συμπατριώτες του αλλά και τον ελληνικό λαό και καθόρισε τις επιλογές των ελληνικών κυβερνήσεων, ακόμα κάποτε και τις διεθνείς εξελίξεις σχετικά με το κυπριακό ζήτημα. Έτσι, θεώρησα ιδιαίτερα ενδιαφέρον να ασχοληθώ με το πως αποτύπωσε ο ελληνικός Τύπος την προσωπικότητά του τη δεκαετία του 1950.

Στο ταξίδι της γνώσης και της ενασχόλησης με την ιστορία κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος είχα πολύτιμους καθοδηγητές και συνοδοιπόρους τους καθηγητές μου στο Τμήμα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας. Ευχαριστώ, λοιπόν, θερμά για τη βοήθεια και τη συνεργασία τον κ. Αντώνη Κλάψη, τον κ. Κυριάκο Ιακωβίδη, τον κ. Μάριο Ευριβιάδη και τον κ. Αλέξη Αλέκου. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Κατερίνα Παπαζαχαρία, επιβλέπουσα της συγκεκριμένης εργασίας, για την αμέριστη στήριξη, την ενθάρρυνση, τις καίριες επισημάνσεις και την πολύτιμη βοήθεια κατά την αναζήτηση και επεξεργασία του σχετικού υλικού σε κάθε στιγμή της συνεργασίας μας, τόσο κατά τη διάρκεια των μαθημάτων όσο και κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας μου.

Δράμα, Ιούνιος 2021

*Στον άντρα μου Νίκο,
στήριγμα και έμπνευση της ζωής μου!*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδα εγκυρότητας	i
Υπεύθυνη δήλωση	ii
Περίληψη	iii
Abstract	iv
Προλογικό Σημείωμα – Ευχαριστίες	v
Αφιέρωση	vi
Περιεχόμενα	vii
Εισαγωγή	1
i. Οι πηγές	3
ii. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄	6
iii. Ιστορική αναδρομή	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1950 ΣΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ

A1. ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1950 ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΑΠΑΓΟΥ (1952)	11
i. Το δημοψήφισμα του 1950	11
ii. Η εκλογή του Μακαρίου Γ΄	16
iii. Η πρώτη επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στην Αθήνα (Μάρτιος 1951)	18
iv. Το ταξίδι του Μακαρίου στην Αίγυπτο (1952)	23
v. Η δεύτερη επίσκεψη του Μακαρίου στην Αθήνα (Ιούνιος 1952)	24
A2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΑΠΑΓΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΤΟΥ 1954	29
i. Η επίσκεψη του Μακαρίου στην Αθήνα το Μάρτιο του 1953	30
ii. Το συλλαλητήριο της 28ης Ιουνίου 1953 στον Ι. Ν. Φανερωμένης Λευκωσίας	32
iii. Το αίτημα των Κυπρίων για ένωση στον Ο.Η.Ε.	34

iv.	Η απόφαση της Ελλάδας για προσφυγή στον Ο.Η.Ε	35
v.	Η Δεύτερη Παγκύπρια Συνέλευση (23 Ιουλίου 1954).....	39
vi.	Το «ουδέποτε» του Hopkinson και οι αντιδράσεις στην Ελλάδα και στην Κύπρο	40
vii.	Η πρώτη ελληνική προσφυγή στον Ο.Η.Ε. (1954).....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ (1955) ΣΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ – ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1959)

B1.	ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ (1955) ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ (1956)	50
------------	---	-----------

i.	Η κήρυξη του ένοπλου αγώνα	50
ii.	Η μετάβαση του Μακαρίου στο Bandung της Ινδονησίας (Απρίλιος 1955)	53
iii.	Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου του 1955 και οι αντιδράσεις στην Ελλάδα και στην Κύπρο	57
iv.	Οι συνομιλίες Μακαρίου- Harding	65
v.	Η εξορία του Μακαρίου	74

B2.	ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ (1956) ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ- ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1959).....	79
------------	---	-----------

i.	Οι διπλωματικές εξελίξεις και αντιδράσεις κατά το διάστημα της εξορίας του Μακαρίου	79
ii.	Η απελευθέρωση του Μακαρίου και η επιστροφή του στην Αθήνα	87
iii.	Η επίσκεψη του Μακαρίου στις ΗΠΑ	98
iv.	Ο Μακάριος στην Αίγυπτο (1958)	102
v.	Η στροφή του Μακαρίου προς την ανεξαρτησία	103
vi.	Η πέμπτη ελληνική προσφυγή και οι Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου	106

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	111
---------------------------	------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	114
---------------------------	------------

i.	Πρωτογενείς πηγές	114
ii.	Δευτερογενείς πηγές	124

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διαχείριση του Κυπριακού ζητήματος, κυρίως στα μεταπολεμικά χρόνια, αποτέλεσε ένα ζήτημα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η επιθυμία των Κυπρίων για αποτίναξη της βρετανικής κατοχής και ένωση με την Ελλάδα ήταν απολύτα συνυφασμένη με την επιθυμία του ελληνικού λαού για πραγμάτωση της ένωσης και συνακόλουθα επίτευξης της Μεγάλης Ιδέας που τόσο οδυνηρά διαψεύστηκε με την Μικρασιατική Καταστροφή.

Τα γεγονότα που σχετίζονται με το Κυπριακό ζήτημα τη δεκαετία του 1950 έχουν ήδη μελετήσει παλαιότεροι και νεότεροι Έλληνες και Κύπριοι ιστορικοί και ερευνητές. (Μεταξύ άλλων: ο Γιώργος Γεωργής, ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου, ο Ιωάννης Στεφανίδης, η Σοφία Αργυρίου, η Αναστασία Γιάγκου, ο Robert Holland, η Diana Markides, ο Demetris Assos και πολλοί άλλοι)· το ζήτημα και τα γεγονότα, λοιπόν, είναι ήδη αρκετά γνωστά. Επομένως, σκοπός μου δεν είναι να επαναλάβω γεγονότα που έχουν ήδη μελετήσει και καταγράψει έγκυροι ειδικοί μελετητές. Πρόθεση της δικής μου εργασίας είναι να αναδείξω την «εικόνα» του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον ελληνικό Τύπο και επηρέασε την κοινή γνώμη στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1950.

Μέσα από τα δημοσιεύματα ελληνικών εφημερίδων θα αναζητήσω τον τρόπο που αναδείχθηκε η δράση και η προσωπικότητα του Αρχιεπισκόπου και η ιδιαίτερη σύζευξη του διπλού του ρόλου, αυτή του θρησκευτικού ηγέτη και του πολιτικού Εθνάρχη-εκπροσώπου των Κυπρίων. Θα προσπαθήσω να εντοπίσω τη στάση της κοινής γνώμης το συγκεκριμένο διάστημα και την αντίστοιχη θέση των ελληνικών κυβερνήσεων, όπως σκιαγραφείται στα δημοσιεύματα του Τύπου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει να εντοπιστεί κατά πόσο η στάση του αθηναϊκού κοινού και των κυβερνήσεων απέναντι στον Μακάριο ταυτιζόταν ή ερχόταν σε αντίθεση και σίγουρα αν και πόσο μεταβαλλόταν ανάλογα με την περιρρέουσα διεθνή ατμόσφαιρα.

Αντιλαμβάνομαι ότι η παρούσα μελέτη του Τύπου της περιόδου σε καμία περίπτωση δεν είναι πλήρης ούτε αναλύει όλες τις πτυχές του θέματος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η μελέτη των άρθρων σε περισσότερες ελληνικές εφημερίδες της εποχής που αφορούσαν γενικότερα τη στάση των πολιτικών κύκλων στην Ελλάδα απέναντι στο κυπριακό ζήτημα, η μελέτη της προσέγγισης της προσωπικότητας του Μακαρίου μέσα από τις τουρκικές και τουρκοκυπριακές εφημερίδες και σίγουρα η μελέτη ελληνικών κυπριακών εφημερίδων για να αποτυπωθεί η στάση τους απέναντι στα σημαντικά

γεγονότα της δεκαετίας και στους πολιτικούς παράγοντες της Ελλάδας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η παράλληλη μελέτη της στάσης της διεθνούς κοινής γνώμης και του διεθνούς Τύπου (π.χ. των ΗΠΑ, της ΕΣΣΔ, των ασιατικών κρατών, των Αδεσμεύτων) απέναντι στο κυπριακό ζήτημα και στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο αυτό το διάστημα της πρώτης φάσης του Ψυχρού Πολέμου.

Παρά το ενδιαφέρον που παρουσιάζει μια τέτοια προσέγγιση, δεν έχω ασχοληθεί στην εργασία μου με αυτές τις πτυχές του θέματος, επειδή ξεφεύγουν σε έκταση και συνάφεια με το θέμα της δικής μου εργασίας· ίσως σε μια επόμενη ενασχόλησή μου με το συγκεκριμένο θέμα να καταφέρω να προσεγγίσω και αυτά τα ζητήματα. Κατά το διάστημα εκπόνησης της εργασίας μου αδυνατούσα να επισκεφτώ αρχεία, βιβλιοθήκες και σπουδαστήρια εξαιτίας των περιορισμών στις μετακινήσεις που επιβλήθηκαν λόγω της πανδημίας του covid 19. Έτσι το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας μου στηρίχτηκε σε ψηφιακό υλικό που μπόρεσα να αξιοποιήσω, εφόσον η φυσική παρουσία σε σχετικούς χώρους και η μελέτη υλικού ήταν αδύνατη λόγω των συνθηκών.

Το χρονικό πλαίσιο της εργασίας μου είναι το διάστημα από το 1950, δηλαδή από το ενωτικό δημοψήφισμα του Ιανουαρίου 1950, μέχρι το 1959, δηλαδή μέχρι την υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης – Λονδίνου και τη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Επέλεξα το συγκεκριμένο διάστημα, γιατί θεωρώ ότι οι εξελίξεις εκείνης της χρονικής περιόδου αποτελούν σημεία σταθμούς στη σύγχρονη κυπριακή ιστορία, εφόσον το Κυπριακό ζήτημα έγινε πλέον ζήτημα που απασχολούσε τη διεθνή διπλωματία, και τελικά οδήγησαν στην ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με την αποδελτίωση άρθρων στον ελλαδικό Τύπο που αποτύπωναν στοιχεία της προσωπικότητας του Αρχιεπισκόπου, επιχείρησα να αποδώσω τον τρόπο με τον οποίον αντιμετώπιζε ο Τύπος και η ελληνική κοινωνία τον βασικότερο, ίσως, πρωταγωνιστή του ζητήματος το διάστημα αυτό και την αντίδραση των ελληνικών κυβερνήσεων και της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στον Μακάριο.

Η εργασία ακολουθεί χρονολογική σειρά και χωρίζεται σε κεφάλαια με κριτήριο αναφοράς τα σημαντικά γεγονότα της περιόδου. Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο αφορά τις εξελίξεις από το δημοψήφισμα του 1950 και την ανάρρηση του Μακαρίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο μέχρι και την έναρξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ και περιλαμβάνει τις πρώτες επισκέψεις του Μακαρίου στην Αθήνα, την αλλαγή της στάσης της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στο κυπριακό και την απόφασή της για

διεθνοποίηση του ζητήματος και προσφυγή στον Ο.Η.Ε. Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται το διάστημα από την εξορία του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες, τα προτεινόμενα βρετανικά σχέδια της περιόδου και καταλήγει στην υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης- Λονδίνου (Φεβρουάριος 1959) με τις οποίες δημιουργήθηκε το κυπριακό κράτος.

i) Οι πηγές

Το πρωτογενές υλικό στο οποίο στηρίχτηκε η μελέτη της περιόδου ήταν η αρθρογραφία στον ελληνικό τύπο σχετικά με τον Μακάριο Γ΄ και ειδικότερα στις εφημερίδες *Καθημερινή*, *Ελευθερία* και *Εμπρός*. Επέλεξα αυτές τις 3 εφημερίδες, γιατί εκπροσωπούνται από πρόσωπα που ήταν πρωταγωνιστές της εποχής τους (εκδότες, διευθυντές και δημοσιογράφους), δεν εξέφραζαν ακραίες θέσεις, είχαν μεγάλη κυκλοφορία και αντιπροσώπευαν σημαντικό τμήμα του αθηναϊκού αναγνωστικού κοινού. Αρχική μου πρόθεση ήταν να μελετήσω και εφημερίδες που εκπροσωπούσαν τον αριστερό χώρο αλλά δυστυχώς δεν υπάρχει επαρκές ψηφιακό υλικό και, όπως προείπα, η φυσική μου παρουσία το συγκεκριμένο διάστημα στα αρχεία των εφημερίδων ήταν αδύνατη.

Η *Καθημερινή* ιδρύθηκε από τον Γεώργιο Άγγ. Βλάχο και εκδίδεται με μικρές διακοπές από το 1919 έως και σήμερα. Μεταπολεμικά υποστήριξε την βασιλεία και από το 1950 έκανε έκκληση στον στρατηγό Παπάγο «να σώση τη χώρα» και πρότεινε την ένωση των Ελλήνων, για να καταπολεμήσουν τον κομμουνισμό. Συνεπώς στις συντηρητικές απόψεις, η εφημερίδα στήριξε την κυβέρνηση του Παπάγου και αργότερα τις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή και άρθρωσε λόγο στα άρθρα της υπέρ των ελληνικών παραδόσεων και των ιδεωδών του ελληνικού έθνους. Στο Κυπριακό ζήτημα εκπροσωπούσε την «ρεαλιστική» στάση επισημαίνοντας τις «δηλητηριώσεις αντιδράσεις της κυπροκαπηλείας που υφίστατο το Έθνος». Για την υποστηρικτική της στάση στις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή χαρακτηρίστηκε «συγκυβερνώσα» από την *Εστία*.¹

Η *Ελευθερία* ήταν πρωινή εφημερίδα που κυκλοφορούσε το διάστημα από τις 14 Οκτωβρίου 1944 έως και τις 20 Απριλίου 1967. Εκδότης και διευθυντής της ήταν ο

¹ Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974:Εφημερίδες, Περιοδικά, Δημοσιογράφοι, Εκδότες*, τομ. Β΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 476-477.

Πάνος Κόκκας, το όνομα του οποίου αναγραφόταν ανελλιπώς στο πάνω αριστερό μέρος της πρώτης σελίδας (από τις 05/01/1945). Στο πάνω δεξιό μέρος της εφημερίδας αναγραφόταν από τις 3 Σεπτεμβρίου 1946 ως υπερτίτλος η φράση «Η Ελλάς είναι δημοκρατική», ως κριτική αναφορά στο αμφιλεγόμενο αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για το πολιτειακό. Ο πολιτικός προσανατολισμός της εντασσόταν σταθερά στο χώρο του Κέντρου και από τα πρώτα χρόνια της κυκλοφορίας της συνεργάστηκε με έγκριτους δημοσιογράφους και παράλληλα έδωσε έμφαση σε πολιτιστικά και ιδεολογικά θέματα εξασφαλίζοντας την συνεργασία σημαντικών εκπροσώπων της φιλελεύθερης διανόησης (Ι.Κακριδής, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, Μ. Πλωρίτης, Μ. Καραγάτσης, Φ. Κόντογλου μεταξύ άλλων). Τη δεκαετία του 1950 η *Ελευθερία* είχε την υψηλότερη μέση ημερήσια κυκλοφορία υποσκελίζοντας την άμεση ανταγωνίστρια της στο χώρο του Κέντρου, την εφημερίδα *Το Βήμα*.²

Η *Εμπρός* κυκλοφόρησε το διάστημα 1896-1930 και 1945-1969. Ιδρυτής της εφημερίδας ήταν ο Δημήτριος Καλαποθάκης, ένας από τους πρωτοπόρους εκδότες που συνέβαλαν στη βελτίωση των εφημερίδων. Μετά το θάνατό του την ευθύνη ανέλαβαν οι κληρονόμοι του και από το 1945 η εφημερίδα κυκλοφορούσε με εκδότη και διευθυντή τον Αλκιβιάδη Δημητρίου Καλαποθάκη. Το 1952 έγινε προσπάθεια για ανανέωση που δεν μετέβαλε τον χαρακτήρα και το προφίλ λαϊκής δεξιάς εφημερίδας. Το 1954 άρχισε να κυκλοφορεί ως εβδομαδιαίο φύλλο και αυξήθηκε σημαντικά η μη πολιτική ύλη και η εικονογράφηση.³

Παράλληλα με το πρωτογενές υλικό απαραίτητη θεωρήθηκε και η μελέτη δευτερογενών πηγών, βιβλίων και άρθρων έγκριτων μελετητών της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας της περιόδου για την καλύτερη κατανόηση του ιστορικού και πολιτικού πλαισίου στην Ελλάδα και στη διεθνή σκηνή. Μελετήθηκαν, επομένως, διεξοδικά βιβλία, γενικές και ειδικές μελέτες και άρθρα μεταξύ άλλων των: Γιώργου Γεωργή⁴ σχετικά με σημαντικά γεγονότα της κυπριακής ιστορίας, Ευάνθη Χατζηβασιλείου⁵ που αναδεικνύουν το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο στην Ελλάδα και στον κόσμο τη

² Στο ίδιο, σ. 95-96.

³ Στο ίδιο, σ. 179-181.

⁴ Γιώργος Γεωργής, *Η αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον αντιαποικιακό αγώνα (πανεπιστημιακές σημειώσεις)*, Πάφος 2016.

⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Εξώθηση και καταστολή, βόμβες και ψηφοδέλτια: η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1958», *Βαλκανικά Σύμμεικτα, Τεύχος 12-13*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 2001-2002, σ. 221-239. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του 1950*, Πατάκη, Αθήνα 2005. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Ο τελευταίος ελληνικός εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας: Κύπρος, 1954-1959: Βασικοί άξονες και προοπτικές μελέτης», στο *Κύπρος, Αγώνες ελευθερίας στην ελληνική ιστορία*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2010, σ. 261-281.

δεκαετία του 1950, Σώτου Κτωρή⁶ σχετικά με τη στάση και τη θέση των Τούρκων της Κύπρου το επίμαχο διάστημα -παρόλο που δεν αποτελεί βασικό σημείο της εργασίας θεωρήσα πως η συγκεκριμένη μελέτη θα έδινε μια πιο ολοκληρωμένη άποψη για την ατμόσφαιρα στην Κύπρο και τις πολιτικές επιλογές- Σοφίας Αργυρίου⁷ σχετικά με τη μορφή και τις επιδιώξεις του απελευθερωτικού αγώνα των Κυπρίων, Ιωάννη Στεφανίδη⁸ για την κοινωνική πραγματικότητα της μεταπολεμικής Ελλάδας, Robert Holland και Diana Markides⁹ για τις ελληνοβρετανικές σχέσεις.¹⁰ Ειδικότερα για την μελέτη της προσωπικότητας του Μακαρίου μελετήθηκε η μονογραφία του κ. Demetris Assos¹¹ σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, ενώ προκειμένου να ολοκληρωθεί η εικόνα της σύνθετης περιόδου της δεκαετίας του 1950 αξιοποιήθηκαν μελέτες από συλλογικούς τόμους¹² και άρθρα από τον διαδικτυακό ιστότοπο academia.edu.¹³

Μέσα από την αξιολόγηση των παραπάνω πηγών στόχος του συγκεκριμένου πονήματος είναι να διαφανούν πτυχές της προσωπικότητας του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', ο οποίος επεδίωξε και πέτυχε να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις της Κύπρου αναλαμβάνοντας το ρόλο όχι μόνο του θρησκευτικού αλλά και του εθνικού ηγέτη, του «Εθνάρχη» των Κυπρίων.

⁶ Σώτος Κτωρής, *Τουρκοκύπριοι, Από το περιθώριο στο συνεταιρισμό (1923-1960)*, Παπαζήση, Αθήνα 2013.

⁷ Σοφία Αργυρίου, *Το Εθνικό Κίνημα των ελληνοκυπρίων κατά την τελευταία περίοδο της Αγγλοκρατίας (1950-1960)*, Ασίνη, Αθήνα 2017.

⁸ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Εν ονόματι του έθνους: Πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010.

⁹ Robert Holland- Diana Markides, *The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford University Press, Oxford 2006.

¹⁰ Βλ. σχετικά με τα γεγονότα της περιόδου και: Φίλιος Ζαννέτος, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου. Από την αγγλική κατοχή μέχρι το 1911*, τ. 2-3, Λάρνακα 1911-1912. Σταύρος Παντελής, *Νέα Ιστορία της Κύπρου*, Αθήνα 1986. Χάντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου*, τ. 1-2, Αθήνα 2007-2011. Robert Holland, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας, 1954-1959*, Αθήνα 2001.

¹¹ Demetris Assos, *Makarios, The Revolutionary priest of Cyprus*, I.B. Tauris, London 2020.

¹² Μενέλαος Αλεξανδράκης – Βύρων Θεοδωρόπουλος – Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974: Μια ενδοσκόπηση*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1987. Πέτρος Παπαπολυβίου – Άγγελος Συρίγος – Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα (1945-1974): Αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Αθήνα 2013.

¹³ Αναστασία Γιάγκου, «Το σχέδιο Ράντκλιφ για την Κύπρο», *Καθημερινή*, Αθήνα 06/07/2014, <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/34292412.pdf> (www.academia.edu) (ημερομηνία πρόσβασης 21/04/2021). Αναστασία Γιάγκου, «Ο Μακάριος στην Αθήνα», *Καθημερινή*, Αθήνα 31/08/2014, <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/1957.pdf> (www.academia.edu), (ημερομηνία πρόσβασης 03/05/2021).

ii) Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄

Ο Μιχαήλ Μούσκος - μετέπειτα Μακάριος Γ΄ - γεννήθηκε στις 13 Αυγούστου 1913 στο χωριό Άνω Παναγιά Πάφου σε μια φτωχή, πολύτεκνη οικογένεια κτηνοτρόφων. Η μητέρα του, Μαρία Μούσκου, πέθανε, όταν ο Μακάριος ήταν μόνο 11 χρονών και οι οικονομικές δυνατότητες της οικογένειας δεν επέτρεπαν να συνεχίσει τις σπουδές του πέρα από το δημοτικό σχολείο, μολονότι ήταν ιδιαίτερα επιμελής και οξυδερκής μαθητής.

Η λύση που προτάθηκε ήταν να μπει εσωτερικός στο μοναστήρι του Κύκκου που στήριζε ταλαντούχους φτωχούς μαθητές. Εκεί παρέμεινε 7 χρόνια και πήρε το επώνυμο Κυκκώτης, προς τιμή του μοναστηριού. Στην ηλικία των 20 ετών πήρε υποτροφία, για να ολοκληρώσει τις σπουδές του στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο Παγκύπριο Γυμνάσιο της Λευκωσίας και αργότερα έφυγε στην Αθήνα, για να σπουδάσει θεολογία, αφού είχε ήδη γίνει διάκονος και πήρε το όνομα Μακάριος.

Έμεινε στην Αθήνα μέχρι το Σεπτέμβριο του 1946 και βίωσε εκεί τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την γερμανική κατοχή. Το διάστημα της Κατοχής υπηρέτησε ως διάκονος στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης στην οδό Αιόλου, όπου γνώρισε και τον Γεώργιο Γρίβα-μετέπειτα αρχηγό της ΕΟΚΑ. Το Σεπτέμβριο του 1946 έφυγε για ανώτερες σπουδές στη Βοστώνη των ΗΠΑ με υποτροφία του Οικουμενικού Συμβουλίου Εκκλησιών.

Κατά το διάστημα της απουσίας του εξελέγη Μητροπολίτης Κιτίου, θέση που τον ενέταξε στην Εθναρχία της Κύπρου, στους επίσημους, ανώτερους δηλαδή εκκλησιαστικούς κύκλους της Κύπρου - μολονότι ο ίδιος το διάστημα αυτό προτιμούσε να αφοσιωθεί στις ανώτερες σπουδές του – αναλαμβάνοντας, παράλληλα, σημαντικό ρόλο στον αγώνα της Εκκλησίας της Κύπρου για την Ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

Τον Σεπτέμβριο του 1949 ο Μακάριος ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη, όπου συναντήθηκε με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα, και στην Αθήνα, όπου συναντήθηκε με τον βασιλιά της Ελλάδας Παύλο και άλλες πολιτικές προσωπικότητες. Όταν επέστρεψε στην Κύπρο, εισηγήθηκε την διενέργεια ενωτικού δημοψηφίσματος· το δημοψήφισμα, που πραγματοποιήθηκε στις 15 Ιανουαρίου 1950, ανέδειξε τον Μακάριο ως σημαίνουσα πρωταγωνιστική προσωπικότητα της κυπριακής Εκκλησίας.

Ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β΄ άνοιξε τον δρόμο για την ανάρρηση του Μακαρίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Στις εκλογές της 20^{ης} Οκτωβρίου 1950, ο Μακάριος εξελέγη παμψηφεί, χωρίς ανθυποψήφιο, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου με το όνομα Μακάριος Γ΄.

Ο Αρχιεπίσκοπος στην Κύπρο εκλεγόταν από τον κυπριακό λαό και είχε τον τίτλο του «Εθνάρχη», δηλαδή του αρχηγού του έθνους-λαού, εκπροσωπώντας ουσιαστικά τους Έλληνες του νησιού όχι μόνο θρησκευτικά αλλά και πολιτικά.¹⁴ Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αποδείχθηκε μια πολύ ισχυρή προσωπικότητα με μεγάλη επίδραση τόσο στον κυπριακό όσο και στον ελληνικό λαό και καθόρισε καταλυτικά τις εξελίξεις στο κυπριακό ζήτημα.¹⁵

iii) Ιστορική αναδρομή

Η Κύπρος βρισκόταν υπό οθωμανική κατοχή από το 1571 έως το 1878, οπότε και παραχωρήθηκε από τον Σουλτάνο στη Μεγάλη Βρετανία με μυστική Συνθήκη στις 4 Ιουνίου 1878, πριν από το Συνέδριο του Βερολίνου καταλαμβάνοντας εξ' απίνης τους ευρωπαίους συνέδρους. Η παραχώρηση της Κύπρου αποτελούσε το αντάλλαγμα, ώστε η Βρετανία να συνεχίσει να προστατεύει την οθωμανική αυτοκρατορία από τις εχθρικές βλέψεις της Ρωσίας. Η βρετανική κατοχή άρχισε στις 12 Ιουλίου 1878, όταν ο βρετανός αντιναύαρχος John Hay ύψωσε σε επίσημη τελετή τη βρετανική σημαία σε τουρκικό στρατόπεδο και στις 22 του ίδιου μήνα έφτασε στην Κύπρο ο πρώτος Αρμοστής Sir Garnet Joseph Wolseley.¹⁶

Οι Έλληνες της Κύπρου αρχικά είδαν θετικά τη μετάβαση εξουσίας: οι Βρετανοί είχαν τη φήμη ενός λαού φιλελεύθερου και θεώρησαν ότι θα επαναληφθεί σύντομα το προηγούμενο των Επτανήσων τα οποία βρισκόταν υπό βρετανική κατοχή και παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα το 1864.¹⁷ Γρήγορα, όμως, αποδείχτηκε ότι οι δύο

¹⁴ Βλ. σχετικά με το ρόλο της Εκκλησίας της Κύπρου και το διττό ρόλο του Μακαρίου ως Αρχιεπισκόπου και πολιτικού αρχηγού: Paul Sant Cassia, «The Archbishop in the Beleaguered City: An Analysis of the Conflicting Roles and Political Oratory of Makarios», *Byzantine and Modern Studies*, 20/11/2013, <http://dx.doi.org/10.1179/030701382790206633>, (ημερομηνία πρόσβασης 02/06/2021).

¹⁵ Βλ. σχετικά για τη ζωή του Μακαρίου μέχρι την ανάρρησή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο: Assos, ό.π., σ. 17-41.

¹⁶ Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού. Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008*, Αθήνα 2008, σ. 20.

¹⁷ Υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία σχετικά με την περίοδο της βρετανοκρατίας στα Επτάνησα. Βλ. ενδεικτικά: Ελένη Γαρδίκια-Κατσιαδάκη – Ελένη Μπελιά (επιμ.), *Επιστημονικό Συνέδριο, Η ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα, 1864-2004*, Πρακτικά, τ. 1, Αθήνα 2005. Μαρία Α. Κοτινά, *Το ριζοσπαστικό κίνημα στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα (1848-1864)*, Αθήνα 2014. Γιώργος Γ. Αλυσανδράτος, «Ο επανησιακός ριζοσπαστισμός, 1848-1864, και η σχέση του με τις Γαλλικές Επαναστάσεις του 1789 και

περιπτώσεις ήταν πολύ διαφορετικές· η Βρετανία είχε αναλάβει συγκεκριμένες δεσμεύσεις προς την Τουρκία που δεν προέβλεπαν την παραχώρηση του νησιού στην Ελλάδα. Άλλωστε, τα βρετανικά στρατηγικά συμφέροντα που συνδέονταν με την Κύπρο ήταν πολύ σημαντικά και σχετίζονταν με τον έλεγχο της διώρυγας του Σουέζ και του θαλάσσιου δρόμου προς τις Ινδίες. Επομένως, οι Βρετανοί κατέχοντας την Κύπρο- μαζί με τη Μάλτα και το Γιβραλτάρ- ισχυροποιούσαν την ναυτική υπεροχή τους στη Μεσόγειο.¹⁸

Η είσοδος της Τουρκίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σε αντίπαλο από τη Βρετανία στρατόπεδο, αποδέσμευσε την τελευταία από την Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης του 1878 και προσάρτησε την Κύπρο. Το Μάρτιο του 1925 η Βρετανία προσάρτησε το νησί ως αποικία του Στέμματος, αποδεικνύοντας τη σπουδαιότητα της Κύπρου για τα στρατηγικά της συμφέροντα και διαψεύδοντας τις ελπίδες των Ελλήνων του νησιού για ένωσή τους με την Ελλάδα.¹⁹

Η ανακήρυξη της Κύπρου σε βρετανική αποικία, αντί για την αναμενόμενη με την Ελλάδα ένωση, αποτυπώθηκε και στις ελληνικές εφημερίδες. Η *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο της 4^{ης} Μαΐου 1925 φιλοξένησε το άρθρο του Δημήτρη Σταυρινίδη, Κύπριου δημοσιογράφου και τέως διοικητή Χίου, με τίτλο «*Ἡ μεταβολή τοῦ κυπριακοῦ καθεστώτος*». Το άρθρο απέδιδε τα συναισθήματα των Κυπρίων για τη μεταβολή του καθεστώτος με τα λόγια του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου Β΄ (1916-1933) «*Στέργομεν τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν με τὴν πεποίθησιν ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ προσωρινὸν σταθμὸν μέχρι τῆς ἡμέρας, ἢ ὅποια θὰ χαιρετίσῃ τὴν πλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων τῆς ἐλληνικωτάτης ταύτης νήσου*». Το άρθρο συνέχιζε με την αναδρομή της βρετανικής κατοχής της Κύπρου από το 1878 τονίζοντας ότι «*Ἡ Κύπρος ἀξιοῖ, καὶ δικαίως, τὴν πολιτικὴν ἐνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος*», ότι οι Κύπριοι απαιτούσαν τουλάχιστον ουσιαστικά δικαιώματα Βρετανού πολίτη, αν και «*Ἡ Κύπρος θὰ ἱκανοποιεῖτο π ρ ο σ ω ρ ι ν ῶ ς* (τονισμένη η λέξη στην εφημερίδα), *ἐὰν ἀπενέμετο εἰς αὐτὴν πλήρης αὐτοδιοικήσεις*». Το άρθρο κατέληγε ότι η έλλειψη αυτοδιοίκησης προβλέπεται να:

1848 και το ιταλικό Risorgimento», στο: *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού, Πολιτισμικές επαφές στα Επτάνησα και αναμεταδόσεις στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, 16ος-20ος αι.,* Αθήνα 1991, σελ. 337-373. Ελένη Κούκκου, *Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την αγγλοκρατία,* Αθήνα 2001. Γεώργιος Ν. Λεοντσίνης, *Ζητήματα επτανησιακής κοινωνικής ιστορίας,* Αθήνα 2004. Μιράντα Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848 και 1849,* Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Σειρά Διατριβών και Μελετών, αριθ. 1, Αθήνα 1980.

¹⁸ Λάμπρου, ό.π., σ. 21.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 24.

«εὐρύνη ἔτι μᾶλλον τὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς τοπικῆς Κυβερνήσεως καὶ θά καταστήσῃ σφοδρότερον τὸν ἀδιάλειπτον ἐθνικὸν ἀγῶνα τῶν Κυπρίων.»²⁰

Το ίδιο γεγονός αποτυπώθηκε και στο πρωτοσέλιδο της αθηναϊκής εφημερίδας *Εμπρός* σε ανυπόγραφο άρθρο που επεσήμανε ότι η προσάρτηση της Κύπρου αποτελούσε διάψευση των ελπίδων των Κυπρίων για ένωση και ένδειξη της πρόθεσης της Βρετανίας να διατηρήσει την Κύπρο κάτω από τον έλεγχό της για αδιευκρίνιστο διάστημα. Παράλληλα, θεωρούσε ότι η παρούσα μεταβολή είναι «ἀπαράδεκτος διὰ πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν», εφόσον η Κύπρος «εἶναι μόνον Ἑλληνικὴν καὶ θέλει νὰ μείνῃ τοιαῦτη».²¹

Οι Έλληνες της Κύπρου εξέφρασαν από την αρχή της βρετανικής κατοχής τον πόθο τους για ένωση με την Ελλάδα με υπομνήματα στη βρετανική διοίκηση, άρθρα στον ελληνικό τύπο του νησιού, συμμετοχή στους ελληνικούς πολέμους (κρητική επανάσταση του 1896, ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, Μακεδονικός Αγώνας 1904-1908, Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913, Α΄ και Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918 και 1939-1945 αντίστοιχα), πρεσβείες στο Λονδίνο για την προβολή των αιτημάτων τους, ομιλίες των Ελλήνων αντιπροσώπων του Νομοθετικού Συμβουλίου και δημοψηφίσματα.²² Η ένωση με την Ελλάδα αποτελούσε τη φυσική εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, ένα αίτημα εθνικής ολοκλήρωσης, όπως είχε ήδη εφαρμοστεί σε άλλες περιοχές της Ευρώπης και μάλιστα με την ενεργό συμμετοχή της Βρετανίας.²³

Το πρώτο δημοψήφισμα οργανώθηκε στην Κύπρο από την Εθναρχούσα Εκκλησία και την Πολιτική Οργάνωση Κύπρου²⁴ στις 25 Μαρτίου 1921 και προέβλεπε την υπογραφή ψηφισμάτων για ένωση με την Ελλάδα. Το δημοψήφισμα δεν είχε καμιά ανταπόκριση ούτε από την ελληνική ούτε από τη βρετανική κυβέρνηση· την ίδια τύχη είχε και το δημοψήφισμα της 25^{ης} Μαρτίου 1930 που οργανώθηκε με αφορμή τον εορτασμό των 100 χρόνων από την ίδρυση του ελληνικού κράτους και αφορούσε την υπογραφή ψηφισμάτων από τους «επίσημους» εκπροσώπους των Ελλήνων της Κύπρου: τον

²⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 04/05/1924, σ. 1.

²¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 05/05/1925, σ. 1.

²² Λάμπρου, ό.π., σ. 22. Αργυρίου, ό.π., σ. 39-45.

²³ Χατζηβασιλείου, «Εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας», σ. 266.

²⁴ Η Πολιτική Οργάνωση Κύπρου ιδρύθηκε το 1921, όταν μετά την προσάρτηση της Κύπρου από την Αγγλία διαψεύστηκαν οι ελπίδες των Ελλήνων της Κύπρου για ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Σταθερή στάση της ήταν η άρνηση συνεργασίας με τη βρετανική διοίκηση.

Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ' (1916-1933), μητροπολίτες, βουλευτές, μέλη δημοτικών και εκκλησιαστικών συμβουλίων.

Σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και της Βρετανοκρατίας στην Κύπρο ο εκάστοτε Αρχιεπίσκοπος θεωρούνταν όχι μόνο θρησκευτικός αρχηγός αλλά και αναγνωρισμένος εκπρόσωπος των Ελλήνων της Κύπρου. Ο ρόλος της Εκκλησίας στον ενωτικό αγώνα ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Εθναρχία αποφάσισε στις 13 Ιουλίου 1948 την ίδρυση «Εθναρχικού Συμβουλίου προς Προώθησιν του Εθνικού Ενωτικού Αγώνος» υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου και τη συμμετοχή των αρχιερέων και λαϊκών παραγόντων. Ως εκτελεστικό όργανο του Συμβουλίου οργανώθηκε το Γραφείο Εθναρχίας με πρόεδρο τον Μητροπολίτη Κιτίου Μακάριο και αντιπρόεδρο τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Κυπριανό. Από τις πρώτες ενέργειες του Γραφείου της Εθναρχίας ήταν η έκδοση του περιοδικού *Ελληνική Κύπρος*, με διευθυντή το γραμματέα του Γραφείου Εθναρχίας Νίκο Κρανιδιώτη, καθηγητή και γυμνασιάρχη που έκτοτε δραστηριοποιήθηκε δυναμικά στα εθνικοπολιτικά ζητήματα της Κύπρου συνεργαζόμενος στενά με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ'.²⁵

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στον οποίο οι Κύπριοι κλήθηκαν να πολεμήσουν για «την Ελλάδα και την ελευθερία», σύμφωνα με την παρότρυνση των Βρετανών, οι ελπίδες των Κυπρίων για ένωση αναπτερώθηκαν. Δυστυχώς, οι ελπίδες αυτές διαψεύστηκαν και οι Έλληνες της Κύπρου συνειδητοποίησαν ότι χρειαζόταν πιο μαχητική αντίδραση, με ενέργειες ακόμη και στο διεθνές ανταποικιακό πλαίσιο της εποχής, προκειμένου να πετύχουν την πολυπόθητη ένωση.²⁶

Οι Βρετανοί ιθύνοντες θεωρούσαν ότι οι υποστηρικτές της Ένωσης ήταν «λαϊκιστές» περιορισμένοι στους κόλπους της Εκκλησίας και στις εμπορικές κοινότητες των πόλεων, με σχετικά μικρή επιρροή στη μάζα του ελληνοκυπριακού πληθυσμού· πίστευαν, αντίθετα, ότι υπήρχε μία σημαντική και με μεγάλη κοινωνική επιρροή ομάδα Ελληνοκυπρίων που θα ήταν πρόθυμοι να εργαστούν ενάντια στην προοπτική της Ένωσης.²⁷

²⁵ Γεωργής, *Αγγλοκρατία*, ό.π., σ. 128.

²⁶ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, ό.π., σ. 16.

²⁷ Χατζηβασιλείου, «Εξώθηση και καταστολή», σ. 226.

«Αν δεν στηρίζεις
το ένα σου πόδι
έξω απ' τη Γη,
ποτέ σου
δεν θα μπορέσεις
να σταθείς επάνω της.»

(Οδυσσέας Ελύτης, *Μαρία Νεφέλη*, 1978)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1950 ΣΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ

Α1. ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1950 ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΑΠΑΓΟΥ (1952)

ι. Το δημοψήφισμα του 1950

Μέσα σε κλίμα αποφασιστικότητας για εντατικοποίηση του ενωτικού αγώνα η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Κύπρου ανακοίνωσε την 1^η Δεκεμβρίου 1949 τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στις 15 Ιανουαρίου 1950, μετά από εισήγηση του διευθυντή του Γραφείου Εθναρχίας Μητροπολίτη Κιτίου Μακαρίου· η απόφαση είχε ληφθεί σε συνεδρία της Ιεράς Συνόδου στην οποία καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε ο Κιτίου Μακάριος στις 18 Νοεμβρίου 1949.²⁸

Η διενέργεια του ενωτικού δημοψηφίσματος αποτυπώθηκε λεπτομερώς στον ελλαδικό Τύπο. Η εφημερίδα *Καθημερινή* την παραμονή του δημοψηφίσματος φιλοξένησε τη συνέντευξη του Μητροπολίτη Κιτίου Μακαρίου σε Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους σχετικά με το δημοψήφισμα. Ο Μακάριος δήλωνε ότι «τὸ δημοψήφισμα ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴν εἰρηνικὴν ἐκδήλωση τοῦ ἐνωτικοῦ πόθου τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ» και θεωρούσε ότι θα αφυπνίσει το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινής γνώμης.²⁹

Ανήμερα του δημοψηφίσματος στο πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής* δημοσιεύτηκε άρθρο του ανταποκριτή της εφημερίδας από τη Λευκωσία με τις οδηγίες της Εθναρχίας για το δημοψήφισμα. Στο άρθρο έγινε ιδιαίτερη αναφορά και στην ανακοίνωση του τουρκικού εθνικού συμβουλίου Κύπρου στον τουρκόφωνο τύπο της Κύπρου που «προέτρεπε τοὺς

²⁸ Λάμπρου, ό.π., σ. 31.

²⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 14/01/1950, σ. 4.

Τούρκους νὰ ἀπόσχουν τοῦ δημοψηφίσματος» τονίζοντας «ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἶναι μονόπλευρος καὶ ἄνευ πολιτικῆς σημασίας...» καὶ ὅτι «αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἐθναρχίας ἀποτελοῦν τὴν ἡχώ τῆς Μεγάλης Ἰδέας τῶν Ἑλλήνων ...καὶ...ἐάν ποτέ κυματίσῃ ἐπὶ τῆς Κύπρου ἄλλη σημαία πλὴν τῆς βρετανικῆς, αὕτη θα εἶναι ἡ τουρκικὴ (!)». ³⁰ Στην ἑκτη σελίδα αναφέρθηκε ἡ υποστήριξη τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ μήνυμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα: «Σύμπασα ἡ ἱεραρχία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκπροσωποῦσα τὰ αἰσθήματα σύμπαντος τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ἐκφράζει τὴν βαθυτάτην αὐτῆς συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀδελφούς Κυπρίους κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ὑπερτάτης προσπάθειας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πλήρους ἐλευθερίας των» ενημερώνοντας ὅτι θα ἀναπεμφθεῖ ἐιδικὴ δέηση ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνα τῶν Κυπρίων γιὰ ἐνωση. Ἡ ἴδια εἰδηση γιὰ τὴ στήριξη τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ μήνυμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα δημοσιεύτηκε καὶ στὴν εφημερίδα *Εμπρός*. ³¹

Λεπτομερεῖς ἀναφορές δημοσιεύτηκαν καὶ τὶς ἐπόμενες μέρες μεταφέροντας με ἀκρίβεια στὸ ἐλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τὸ κλίμα καὶ τὸν παλμό τῆς ἡμέρας με λέξεις ὅπως: «θρίαμβος», «μυσταγωγία», «ἐνθουσιασμός», «συγκίνηση», «ἀπειρα πλήθη», «δακρύνοντα πλήθη». Ἡ εφημερίδα *Εμπρός* στὶς 17 Ἰανουαρίου 1950 στὸ πρωτοσέλιδό της δημοσίευσε ἄρθρο ἀνταποκριτῆ τῆς εφημερίδας ἀπὸ τὴ Λευκωσία με τίτλο (κεφαλαία στὴν εφημερίδα) «Καταπληκτικὸς ὁ θρίαμβος τοῦ δημοψηφίσματος εἰς Κύπρον». Στὸ ἄρθρο ἀναφερόταν «τὸ δημοψήφισμα διεξήχθη ἐν μέσω ἀφαντάστου πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ» καὶ ὅτι: «Κύματα ἐνθουσιῶντων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν διεχόνοντο εἰς τοὺς σημαιοστολιστοὺς δρόμους καὶ μία βροντερὰ ἰαχὴ ἠκούετο παντοῦ: Ζήτω ἡ Ἑνωσις». Στὴν ἑκτη σελίδα περιγραφόταν ὅτι κινήθηκαν «ἀπειρα πλήθη λαοῦ παραληροῦντα ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, πρὸς τὰς ἐκκλησίας ὅπου ἐτελεῖτο ἡ ἐθνικὴ μυσταγωγία τοῦ δημοψηφίσματος. Ἐκεῖ εὐσεβεῖς ἱεράρχαι καὶ ἐθνικοὶ σύμβουλοι ὑπεδέχοντο τὰ δακρύνοντα ἐκ συγκινήσεως πλήθη τῶν ψηφοφόρων». Ἀνέφεραν ὅτι τὸ δημοψήφισμα ἐγίνε σε κλίμα μυσταγωγίας με πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας στους ναοὺς καὶ ὅτι πολλοὶ ἔκαναν τὸν σταυρὸ τους καὶ προσεύχονταν, πρὶν υπογράψουν. Τονίστηκε ἡ ἀθρόα προσέλευση τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου, ἀκόμη καὶ «οἱ γέροντες καὶ οἱ ἀσθενεῖς μετεφέροντο διὰ φορεῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ἦσαν πανευτυχεῖς διότι ἔζησαν τὴν ἡμέραν αὐτὴν τὴν ὁποῖαν γενεαὶ γενεῶν Κυπρίων ὠνειρεύθησαν». Περιγράφηκε ὁ σημαιοστολισμὸς «με ἐλληνικὰς

³⁰ Βλ. σχετικὰ με τὴ στάση τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου στὸ ζήτημα τῆς ἐνωσης: Κτωρῆς, ὁ.π., σ. 364-382.

³¹ *Καθημερινή* (Ἀθήνα), 15/01/1950, σ. 1 καὶ σ. 6. *Εμπρός* (Ἀθήνα), 15/01/1950, σ. 6.

σημαίας ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Μεγαλονήσου ὑπῆρξεν ἀληθῶς ὑπέροχος. Εἰς ὅλους τοὺς δρόμους τῶν πόλεων ἐκυμάτιζε δάσος σημαίων εἰς τρόπον ὥστε ἐσχηματίζετο κυανόλευκος θόλος.»³²

Το πρωτοσέλιδο της *Καθημερινῆς* αποτύπωνε το ίδιο κλίμα σε ἄρθρο του απεσταλμένου της εφημερίδας: «*Ἀληθινὴ μυσταγωγία ἦσαν αἱ σημεριναὶ ἐθνικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ[...]* ὅλοι γονυκλινεῖς καὶ δακρύοντες ἤκουον με εὐλάβειαν τὴν δέησιν ὑπὲρ εὐοδώσεως τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἰδιαίτερας των πατρίδος». Πρόσθετε ὅτι ἀκόμα και Τούρκοι συνυπέγραψαν το ἔγγραφο: «*Ἰδίως ἐψήφισαν οἱ Τούρκοι τῶν χωρίων Βώνη, Δάλι καὶ Μαθιάτη μὴ τρομοκρατηθέντες ἀπὸ τὰς ἀπειλὰς τῶν φανατικῶν ὁμοφύλων των. Οὗτοι, καθ' ἣν στιγμὴν ὑπέγραφαν, ἐφώναζαν: Ζήτω ἡ Ἐνωσις*». Διευκρινίστηκε ὅτι οἱ μόνοι που ἀπείχαν ἦταν οἱ δημόσιοι υπάλληλοι ἐξαιτίας της απαγόρευσης της βρετανικῆς διοίκησης (που χρησιμοποίησε μια παλιά κυβερνητικὴ σχετικὴ ἐγκύκλιο), ἀποδεικνύοντας τὴν ἀρνητικὴ στάση των Βρετανῶν ἀπέναντι στο ἐνωτικὸ δημοψήφισμα ἐνῶ ἡ φωτογραφία της σημαιοστολισμένης με ἐλληνικὲς σημαίες οδοῦ Λήδρας στη Λευκωσία καὶ ἡ ἀναφορὰ του συνθήματος «*Ζήτω ἡ Ἐνωσις*» ἔδινε με τὸν ἐναργέστερο τρόπο τὸ κλίμα της ἡμέρας.³³

Στὴ συνέχεια, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ δημοψηφίσματος, στα τρία ἀντίτυπα που εἶχαν υπογραφεῖ ἀπὸ τοὺς ψηφοφόρους, δέθηκαν σε τρεῖς σειρές ἀπὸ 18 τόμους ἡ καθεμιά καὶ ἀποφασίστηκε νὰ παραδοθοῦν ἀπὸ ἐπίσημη κυπριακὴ πρεσβεία στὸν ΟΗΕ, στὴν ἀγγλικὴ καὶ στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι. Τετραμελὴς ἀντιπροσωπεία, με ἐπικεφαλὴς τὸν μητροπολίτη Κυρηναίας Κυπριανό, ἀνέλαβε νὰ παραδώσει τοὺς τόμους στὴν Αθήνα, τὸ Λονδίνο καὶ τὴ Νέα Υόρκη. Ἡ Πρεσβεία ἀναχώρησε μέσα σε κλίμα ἐνθουσιασμοῦ, με πανηγυρισμούς, σημαιοστολισμούς, συγκεντρώσεις καὶ πατριωτικὲς ομιλίες.³⁴

Ἡ υποδοχὴ τῆς κυπριακῆς πρεσβείας ἐγένε δεκτὴ με ἐνθουσιασμό ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ λαό καὶ ἀποτυπώθηκε στὸν τύπο των ἡμερῶν με πρωτοσέλιδα ἄρθρα καὶ φωτογραφίες τῆς υποδοχῆς τῆς κυπριακῆς πρεσβείας. Ἡ πρεσβεία ἐφτάσε στὴν Αθήνα στὶς 20 Μαΐου 1950 καὶ πλήθη λαοῦ, ἐκπρόσωποι ἐπαγγελματικῶν σωματείων καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἡγεσίας συνέρρευσαν στὸν Πειραιά καὶ στὴν Αθήνα μέσα σε κλίμα

³² *Εμπρός* (Αθήνα), 17/01/1950, σ. 1 καὶ 6.

³³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 17/01/1950, σ. 1.

³⁴ Γεωργιάς, ὁ.π., σ. 130.

εθνικού ενθουσιασμού, με βασικά συνθήματα «Ζήτω η Κύπρος» και «Ζήτω η Ένωσις» αξιωνόμοντας την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Η εφημερίδα *Εμπρός* στο πρωτοσέλιδο αποτύπωσε το κλίμα της ημέρας με κεντρικό τίτλο «*Η πρωτεύουσα υπεδέχθη χθες εν συναγερμω την πρεσβειαν* (κεφαλαία στην εφημερίδα)» και φωτογραφίες του συγκεντρωμένου πλήθους και της κυπριακής πρεσβείας. Την πρεσβεία, που αποτελούσαν ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Κυπριανός (1948-1973) και τα μέλη της Εθναρχίας Σάββας Λοϊζίδης, Γεώργιος Ρωσσίδης και Νικόλαος Κλ. Λανίτης δέχτηκαν επίσημα βουλευτές, εκπρόσωποι της ελληνικής Εκκλησίας και ο αρχηγός του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος της Ελλάδος Παναγιώτης Κανελλόπουλος ο οποίος πρόσθεσε ότι «*μολονότι δὲν ἔχει σχετικὴν ἐξουσιοδότησιν, πιστεύει ὅτι ἐρμηνεύει τὰ αἰσθήματα καὶ ὁλοκλήρου τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς χώρας.*» Πρόσθεσε ότι: «*Συγκίνησις βαθεῖα συγκλονίζει τὴν ψυχὴν ὁλοκλήρου τοῦ Ἑθνους. Ἡ στιγμή εἶναι μεγίστης σημασίας διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἑθνους, τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους[...]*Καλῶς ἤλθατε ἀγαπημένα ἀδέλφια εἰς τὴν γῆν τῆς φιλάτης σας Πατρίδας». Πρόεδρος της επιτροπής υποδοχής ήταν ο καθηγητής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Σπυρίδων Δοντάς που στην προσφώνησή του τόνισε ότι: «*διὰ τοῦ ἱστορικοῦ δημοψηφίσματος ὁ κυπριακὸς λαὸς ἀπέδειξε ἀκόμη μίαν φοράν εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον ὅτι εἶναι γνήσιος ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων[...]*Τὸν πόθον σας ἀδελφοὶ Κύπριοι βεβαιωθεῖτε ὅτι συμμερίζεται ὁμοθύμως ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅστις ἐναγωνίως παρακολουθεῖ τὸν δίκαιον ἀγῶνα σας, διότι ὁ ἀγὼν αὐτός εἶναι ἱερός και πανελλήνιος».³⁵

Η *Ελευθερία*, την επόμενη ημέρα της υποδοχής, στο πρωτοσέλιδο αποτύπωνε και αυτή το κλίμα της ημέρας με το κεντρικό της άρθρο «*Πάνδημος η χθεσινή υποδοχή της κυπριακής αντιπροσωπείας. Ο ελληνικός λαός παρά τω πλευρώ των Κυπρίων*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Περιέγραφε ότι η πομπή του λαού που ακολουθούσε τη κυπριακή πρεσβεία κατέληξε στη πλατεία Μητροπόλεως όπου τους υποδέχτηκε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδωνας. Στην προσφώνησή του ο Αρχιεπίσκοπος δήλωσε τη στήριξη της ελληνικής Εκκλησίας αφήνοντας έμμεσα μηνύμα στην κυβέρνηση για τη στάση της Εκκλησίας και διευκρίνισε ότι:

«*Εἶναι θλιβερόν αὐτόχροημα σπαρακτικόν, διὰ τὴν ἐλευθέρα Πατρίδα, εἴαν τυχόν ὑφ' ἧς συνθήκας διατελεῖ δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ ἐπισήμως καὶ νὰ*

³⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 21/5/1950, σ. 1 και 5.

*διεκδικήση μεγαλοφώνως τὸ δίκαιον αἰτημά σας....ἀλλὰ ἂν τὸ ἐπίσημον κράτος ὑποχρεωθῇ τυχόν νὰ σιγήσῃ, οὐδεμία δύναμις θὰ δυνηθῇ νὰ συγκρατήσῃ τὴν φωνὴν τοῦ Πανελληνίου με τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἐπικεφαλῆς ὥστε νὰ μὴ ἐνωθῇ με τὴν φωνὴν τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀκουσθῇ εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου».*³⁶

Φωτογραφία του συγκεντρωμένου πλήθους παρέθεσε στο πρωτοσέλιδο και η *Καθημερινή* όπως και τις προσφωνήσεις του Κανελλόπουλου και του Δοντά ενώ ο κεντρικός τίτλος τόνιζε τον αυθόρμητο ενθουσιασμό του ελληνικού λαού, αφού τα πλήθη συνέρρευσαν «*Χωρίς καμμίαν προετοιμασίαν, με κίνητρον μόνον τὸν ἔθνικόν παλμόν διὰ νὰ ἐπευφημήσουν τοὺς ἀγωνιστάς τῆς ἐλευθερίας*».³⁷

Η κυβέρνηση Πλαστήρα³⁸ (Απρίλιος-Αύγουστος 1950) αρνήθηκε να παραλάβει επίσημα τους τόμους του δημοψηφίσματος, γεγονός που οι υπό εξέταση εφημερίδες φαίνεται να αποφεύγουν να σχολιάσουν. Για την ελληνική κυβέρνηση βασικός άξονας της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης αυτή την περίοδο ήταν η διατήρηση αγαθών συμμαχικών σχέσεων με τη Βρετανία και θεωρούσε ότι το κυπριακό ζήτημα θα μπορούσε να λυθεί με απευθείας ελληνοβρετανικές διαπραγματεύσεις, χωρίς να αναγνωρίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στους Κυπρίους. Άλλωστε, είχε ήδη διαβεβαιώσει τους Βρετανούς ότι δεν επρόκειτο όχι μόνο να αποδεχτούν τους τόμους αλλά ούτε και να εγείρουν ζήτημα ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.³⁹ Τους τόμους παρέλαβε τελικά ανεπίσημα ο Πρόεδρος της Βουλής Δημήτρης Γόντικας, που τους κατέθεσε στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Ανεπίσημα έγινε επίσης δεκτή η αντιπροσωπεία σε ακρόαση από το βασιλιά Παύλο.⁴⁰

Λίγες μέρες αργότερα, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδων ανακοίνωσε την σύσταση της υπό την προεδρία του Πανελλήνιας Επιτροπής Ενώσεως Κύπρου (ΠΕΕΚ) που θα οργάνωνε τον ενωτικό αγώνα από την Αθήνα. Η ΠΕΕΚ προσπάθησε να κινητοποιήσει την κοινή γνώμη και να ασκήσει πίεση σε διαδοχικές κυβερνήσεις προκειμένου να εγείρουν το θέμα της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη. Τα πολιτικά κόμματα και οι κομματικές

³⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 21/5/1950, σ. 1 και 6.

³⁷ *Καθημερινή* (Αθήνα), 21/05/1950, σ. 1.

³⁸ Σύνθεση της κυβέρνησης Πλαστήρα: <https://gslegal.gov.gr/?p=1109>.

³⁹ Ioannis D. Stefanidis, «The Cyprus question, 1949-1952: British attitude, American reactions and Greek dilemmas», *Byzantine and Modern Studies*, 18/07/2013, <http://dx.doi.org/10.1179/byz.1991.15.1.212>, (ημερομηνία πρόσβασης 02/06/20121), σ. 231.

⁴⁰ Γεωργής, ό.π., σ. 130.

οργανώσεις νέων δεν εκπροσωπούνταν επίσημα στις επιτροπές της ΠΕΕΚ αλλά προτιμούσαν να αφήνουν την πρωτοβουλία στην Εκκλησία και στις ομάδες μη πολιτικού χαρακτήρα.⁴¹ Ο Αρχιεπίσκοπος δήλωσε στην ανακοίνωσή του ότι «*Άγωνιζόμενοι υπέρ της Κύπρου αγωνιζόμεθα υπέρ της έλευθερίας μας*».⁴²

ii. Η εκλογή του Μακαρίου Γ΄

Στις 28 Ιουνίου 1950 πέθανε ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ και ως ο πιθανότερος διάδοχος του αναφερόταν ο Μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος, ήδη αρκετά γνωστός στην Ελλάδα λόγω του πρωταγωνιστικού του ρόλου στο δημοψήφισμα της 15^{ης} Ιανουαρίου 1950. Η εφημερίδα *Ελευθερία* δημοσίευσε τον επικήδειο που εκφώνησε προς τιμή του εκλιπόντος Μητροπολίτου τονίζοντας ιδιαίτερα τη φράση του ότι οι διάδοχοι του Αρχιεπισκόπου θα συνεχίσουν τον αγώνα για την ένωση.⁴³

Ανάλογα η *Καθημερινή* ένα μήνα αργότερα σε άρθρο της με τίτλο «*Ο νέος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου θά είναι κυρίως ό πολιτικός ήγέτης διά την διεξαγωγή τοῦ ἀγῶνος της*» παρουσίαζε τον Κιτίου Μακάριο ως τον προτεινόμενο από τη Δεξιά υποψήφιο και επικρατέστερο για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Θεωρούσε ότι ο νέος Αρχιεπίσκοπος όφειλε να οργανώσει τη Δεξιά της Κύπρου, να επιδειξει σκληρή στάση έναντι της Αριστεράς, να κατευθύνει τις ενέργειες για την Ένωση προφυλάσσοντας ταυτόχρονα τους Κυπρίους από υπερβολική αισιοδοξία και να αποφύγει σε κάθε περίπτωση να προκαλέσει άσκοπες «στεναχώριες» στην Ελλάδα, εννοώντας προφανώς τριγμούς στη σχέση της Ελλάδας με τους δυτικούς συμμάχους της.⁴⁴

Όπως ήταν αναμενόμενο, η εκλογή του τριανταεπτάχρονου Μακαρίου Γ΄ στη θέση του Αρχιεπισκόπου ως Μακάριος Γ΄ στις 20 Οκτωβρίου 1950, οι απόψεις του και η ζωή του φιλοξενήθηκαν στον Τύπο των ημερών. Οι εφημερίδες *Εμπρός* και *Ελευθερία* ενημέρωναν το αναγνωστικό κοινό τους για την παμψηφεί εκλογή του Μακαρίου –δεν έλειπαν οι φωτογραφίες του Μακαρίου από τα σχετικά άρθρα. Επεσήμαναν ότι ο Μακάριος ήταν ένθερμος υποστηρικτής της ένωσης και αντίθετος σε κάθε βρετανική

⁴¹ Η Επιτροπή μετονομάστηκε το 1955 σε ΠΕΑΚ (Πανελλήνια Επιτροπή Αυτοδιαθέσεως Κύπρου), όταν φάνηκε ότι η έμφαση στη λέξη «Ένωση» ζημίωνε τις ελληνικές διπλωματικές προσπάθειες. Βλ. σχετικά: Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Εν ονόματι του έθνους*, ό.π., σ. 176-178.

⁴² *Εμπρός*, (Αθήνα), 18/06/1950, σ. 1.

⁴³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 30/6/1950, σ. 4.

⁴⁴ *Καθημερινή* (Αθήνα), 27/07/1950, σ. 5.

συνταγματική μεταρρύθμιση παραθέτοντας απόσπασμα από τον ενθρονιστήριο λόγο του: «Δέν θά κλείσω τούς ὀφθαλμούς μου καί δέν θά διακόψω τάς προσπάθειάς μου, εἰμή ὅταν ἴδω τήν ἔνωσιν μετά τῆς Ἑλλάδος πραγματοποιουμένην... μόνο μία πολιτικήν ὑπάρχει διὰ τήν Κύπρον, ἡ ἐθνική. Ἀδιάλλακτος ἀγών μέχρι ἱκανοποιήσεως τοῦ ἐνωτικοῦ μας ζητήματος».⁴⁵ Ἡ *Καθημερινή* αφιέρωσε μεγάλο μέρος του πρωτοσέλιδού της για να παρουσιάσει τις λεπτομέρειες την ενθρόνισης του νέου Αρχιεπισκόπου τονίζοντας παράλληλα ότι είναι ο νεότερος στη θέση αυτή σε ὅλη τη διάρκεια της βρετανικής κατοχής.⁴⁶

Ο Μακάριος εἶχε συνειδητοποιήσει ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις, στο πλαίσιο της δυτικής συμμαχίας και της εξάρτησής τους ἀπὸ τὴ Βρετανία, προτιμοῦσαν τις διμερείς ελληνοβρετανικές συνομιλίες χωρίς να διαταραχθὺν οι μεταξύ τους σχέσεις, ἐνῶ ο ἴδιος θεωρούσε ὅτι το κυπριακό ζήτημα θα μπορούσε να ἐπιλυθῇ μόνο στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε., ὅπου το κλίμα ἦταν ὑπὲρ της αυτοδιάθεσης τῶν λαῶν και κατὰ της αποικιοκρατίας- ἀρα σύμφωνο με το αἶτημα τῶν Κυπρίων για αυτοδιάθεση και ἔνωση με τὴν Ελλάδα.⁴⁷

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος κατόρθωσε να ἀναδείξει τὴ δυναμικὴ τῆς Εκκλησίας με τὴν διοργάνωση τοῦ δημοψηφίσματος τοῦ 1950 και τὴν ἐντατικοποίηση τῶν ἐνεργειῶν του για τὸ ζήτημα τῆς ἔνωσης. Προωθοῦσε τὸν ἐνωτικό ἀγῶνα με ομιλίες, κηρήγματα και συνεντεύξεις ἔχοντας στο πλευρό του τὸ λαό τῆς Κύπρου, θεωρούσε ὅτι ἡ ἐπίλυση τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος θα ἦταν ἐφικτή μόνο μέσα στο διεθνές πλαίσιο τοῦ Ο.Η.Ε. και ἀπέκτησε δικαιωματικά στον ελληνικό τύπο τὸν τίτλο τοῦ «Ἐθνάρχῃ», ἡδὴ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπίσκεψή του στην Ελλάδα τὸ Μάρτιο τοῦ 1951.⁴⁸

Πέρα ἀπὸ τὴ δράση του στην Κύπρο, ο Μακάριος ἐπεδίωξε ἀμεση ἐπικοινωνία και συνεργασία με τὴν ελληνική κυβέρνηση. Μετά τὴ δῆλωση τοῦ προέδρου τῆς ελληνικῆς κυβέρνησης Σοφοκλή Βενιζέλου⁴⁹ (Νοέμβριος 1950 - Οκτώβριος 1951) ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἡ ελληνική κυβέρνηση να καταφύγει στη Γενική Συνέλευση τοῦ Ο.Η.Ε., ο

⁴⁵ *Ἐλευθερία* (Αθήνα) 21/10/1950, σ. 3, *Ἐμπρός* (Αθήνα), 21/10/1950, σ. 1 και 5.

⁴⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 21/10/1950, σ. 1.

⁴⁷ Γεωργίης, ὁ.π., σ. 131.

⁴⁸ Αργυρίου, ὁ.π., σ. 127-129.

⁴⁹ Σύνθεση τῆς κυβέρνησης: <https://gslegal.gov.gr/?p=1121> .

Μακάριος δεν παρέλειψε να τον ευχαριστήσει με τηλεγράφημα διαβιβάζοντας ταυτόχρονα τις ευχαριστήριες «*τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ τῆς Κύπρου*».⁵⁰

iii. Ἡ πρώτη επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στην Αθήνα (Μάρτιος 1951)

Στις 13 Μαρτίου 1951 ο Μακάριος επισκέφτηκε για πρώτη φορά την Ελλάδα ως Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ώστε να έρθει σε επαφή με το «εθνικό κέντρο». Η άφιξή του στην Ελλάδα συγκέντρωσε πλήθη λαού έξω από το ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία» που διέμεινε και οργανώθηκαν φοιτητικές εκδηλώσεις υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Η εφημερίδα *Εμπρός* στο πρωτοσέλιδό της παρέθεσε φωτογραφίες από την ομιλία του Μακαρίου στον εξώστη του ξενοδοχείου, από το συγκεντρωμένο πλήθος και τον πρωθυπουργό Σοφοκλή Βενιζέλο που χαιρέτισε τη λαϊκή συγκέντρωση. Η ομιλία του Μακαρίου που αντικατόπτριζε και συμπύκνωνε τους πόθους του κυπριακού λαού και τη ψυχική διάθεσή του αποδόθηκε ολόκληρη στο πρώτο φύλλο μαζί με τα συνθήματα του συγκεντρωμένου πλήθους υπέρ της ένωσης. Στην ομιλία του ο Αρχιεπίσκοπος τόνισε ότι:

«Ο κυπριακός λαός δὲν θὰ ἀνεχθῇ τὴν παράτασιν τοῦ δουλικοῦ τοῦ καθεστώτος. Οἱ Κύπριοι θέλωμεν νὰ ἐνωθῶμεν μαζί σας. Ἔχομεν τὴν ἰδίαν με σας ἐθνικὴν συνείδησιν, τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὴν ἰδίαν θρησκείαν, τὸ ἴδιον ἑλληνικὸν αἷμα. Ψυχικῶς ἠνωμένοι μαζί σας, θα συνεχίσωμεν τὸν ἀγῶνα μας, μέχρις ὅτου ἐκείνη, που με βιά μετράει τὴν γῆ, ξανάλθῃ καὶ εἰς τὰ ἁγιασμένα χώματα τῆς Κύπρου.»

Σε άρθρο της με τίτλο «*Ζήτω η Κύπρος*» η εφημερίδα σχολίασε τον ασυνήθιστο όγκο των αυθόρμητων διαδηλώσεων που σηματοδοτούσαν την ουσιαστική ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αφού το αίτημα των 10.000 ατόμων (εκτίμηση της εφημερίδας ο αριθμός) στη συγκέντρωση ήταν να θέσει η ελληνική κυβέρνηση το ζήτημα στη Βρετανία.⁵¹

Παρόμοια παρουσίασαν την άφιξη του Μακαρίου στα πρωτοσέλιδά τους και οι εφημερίδες *Καθημερινή* και *Ελευθερία*. Στην πρώτη, μεγάλο μέρος της πρώτης σελίδας κατέλαβαν οι φωτογραφίες του παμφοιτητικού συλλαλητηρίου, της κυπριακής πρεσβείας -που αποτελούνταν από τον Μακάριο, τον Νικόλαο Λανίτη και τον Σάββα Λοϊζίδη- και του Σοφοκλή Βενιζέλου που χαιρέτισε το πλήθος. Οι ομιλίες του Μακαρίου και του

⁵⁰ *Εμπρός* (Αθήνα), 17/02/1951, σ. 4.

⁵¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 16/03/1951, σ. 1.

Βενιζέλου παρατέθηκαν ολόκληρες μαζί με τα συνθήματα που κυριαρχούσαν –«*Η Κύπρος στην Ελλάδα*», «*Εθνάρχη όλοι είμαστε μαζί σου*». Στη σελίδα 4 η εφημερίδα παρέθεσε τις δηλώσεις του Σοφοκλή Βενιζέλου ότι «*ή κυβέρνησις ἔχει εἰς χεῖρας τῆς τό κυπριακό ζήτημα καὶ να εἴσθε βέβαιοι ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου θα ἐκτελέσῃ εἰς τό ἀκέραιον τό ἑλληνικόν καθήκον της*».⁵²

Στην *Ελευθερία* ιδιαίτερη ἔμφαση δόθηκε στο φοιτητικό συλλαλητήριο που προσπάθησε να φτάσει στη βρετανική πρεσβεία, στα επεισόδια που σημειώθηκαν και στις συμπλοκές με την αστυνομία. Παρέθεσε, μάλιστα, και τη διαμαρτυρία των φοιτητών για τη στάση της αστυνομίας παραλληλίζοντάς την με αντίστοιχες ενέργειες κατά τη διάρκεια της κατοχής και των αγώνων για τη Μακεδονία.⁵³

Τις επόμενες μέρες οι εφημερίδες παρουσίασαν τις συναντήσεις του Μακαρίου με τους πολιτικούς εκπροσώπους των κομμάτων (Πλαστήρας, Τσουδερός, Στράτος, Μανιαδάκης, Σβώλος, Τσιριμώκος) προκειμένου να τους ενημερώσει για την κατάσταση στην Κύπρο.⁵⁴ Παράλληλα, αποτυπώθηκαν οι εκδηλώσεις συμπαράστασης στην Κύπρο από επαγγελματικά και τοπικά σωματεία όλης της Ελλάδας⁵⁵ και λίγες μέρες αργότερα (23 Μαρτίου 1951) ανακοινώθηκε ότι η «Πανελλήνια Επιτροπή Ενώσεως Κύπρου» και η «Πανσπουδαστική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος» οργάνωσαν εξόρμηση Κυπρίων φοιτητών σε διάφορες επαρχιακές πόλεις που θα εκφωνούσαν ομιλίες για το κυπριακό ζήτημα κατά τις εορταστικές εκδηλώσεις της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου.⁵⁶

Στις 24 Μαρτίου 1951 οργανώθηκε από την Ένωση Τραυματιών Πειραιώς συλλαλητήριο υπέρ της ένωσης της Κύπρου. Ο Μακάριος έγινε αντικείμενο αποθεωτικών εκδηλώσεων και μίλησε στο συγκεντρωμένο πλήθος που ζητωκραύγαζε και τον επευφημούσε. Στην ομιλία του κατηγόρησε τη Βρετανία ότι αθέτησε την υπόσχεση της στον κυπριακό λαό πως μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα της παραχωρούσε την ελευθερία της και αντίθετα θεωρούσε πλέον το κυπριακό ζήτημα «κλειστό ζήτημα», το οποίο θα ανοίξει (ελπίζει ο Μακάριος) η ελληνική ψυχή.⁵⁷ Στην ίδια συγκέντρωση έκανε αναφορά και η εφημερίδα *Ελευθερία* που παρέθεσε και το μήνυμα του Μακαρίου για την 25^η Μαρτίου στο οποίο έκανε αναφορά στον αγώνα των Κυπρίων και στις σφαγές της Κύπρου τον

⁵² *Καθημερινή* (Αθήνα), 16/03/1951, σ. 1.

⁵³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 16/03/1951, σ. 1.

⁵⁴ *Εμπρός* (Αθήνα), 18/03/1951, σ. 6.

⁵⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 17/03/1951, σ. 4.

⁵⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 23/03/1951, σ. 4.

⁵⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 25/03/1951, σ. 5.

Ιούλιο του 1821 προσθέτοντας ότι «*Βαθύτατα συγκινημένοι διὰ τὸν Πανελλήνιον, ὑπὲρ τῆς Κύπρου συναγερμένον, διακηρύσσομεν τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν τῆς Ἑλληνικῆς Μεγαλονήσου μας νὰ ἐνωθῇ με τὴν Μητέρα Ἑλλάδα*».⁵⁸

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος συμμετείχε στους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου και μετέβη στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη επευφημούμενος από το πλήθος. Συμβολικά την ίδια ώρα κατευθύνθηκε προς το ίδιο σημείο ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδωνας, οπότε οι δυο ιεράρχες έφτασαν ταυτόχρονα στο Μνημείο, κίνηση που ερμηνεύτηκε ως «*εκφράζουσα τον κοινό πόθο της Ελλάδας και Κύπρου για ένωση*» και τη στενή συνεργασία των δυο. Οι δυο ιεράρχες σε μια ιδιαίτερα συγκινητική στιγμή κατέθεσαν κοινό δάφνινο στεφάνι με την αφιέρωση «*Ἡ Ἑλλάς καί ἡ Κύπρος ἡνωμένοι εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πεσόντας*» ενώ το συγκεντρωμένο πλήθος χειροκροτούσε και τους επευφημούσε –ιδιαίτερα τον Μακαριότατο Κύπρου.⁵⁹

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης ο Μακάριος συναντήθηκε με τον βρετανό πρεσβευτή στην Αθήνα Sir Clifford Norton, συνάντηση που αποτυπώθηκε στις ελληνικές εφημερίδες· ο Μακάριος δήλωσε ότι αυξάνεται η δυσφορία του κυπριακού λαού όσο παρατείνεται η δουλεία του και ότι η ένωση θα έφερνε φιλικά αισθήματα προς τους Βρετανούς και ενδεχόμενη χρήση των αμυντικών βάσεων. Ο Norton απάντησε ότι δεν είχε εξουσιοδότηση να συζητήσει πολιτικά ζητήματα με τον Μακάριο και αρνήθηκε να σχολιάσει τις δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου.⁶⁰

Συνεχίζοντας την εκστρατεία ενημέρωσης της κοινής γνώμης και του πολιτικού κόσμου, ο Μακάριος έδωσε στην Αθήνα στις 6 Απριλίου 1951 συνέντευξη σε Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης αναφέρθηκε στη σπουδαιότητα του δημοψηφίσματος του Ιανουαρίου του 1950 και επεσήμανε ότι σταθερή θέση των Κυπρίων είναι η ένωση με την Ελλάδα και η απόρριψη προτάσεων για συγκυριαρχία, βάσεις και συνταγματικές ρυθμίσεις.⁶¹

Η εφημερίδα *Εμπρός*, επιπλέον, ανέφερε ότι ο Μακάριος τόνισε πως οι Κύπριοι θα συνεχίσουν τον αγώνα για την ελευθερία τους και σε έσχατη ανάγκη δεν θα διστάσουν να καταφύγουν σε πράξεις βίας, χωρίς να υπαινίσσεται η εφημερίδα συγκεκριμένες ενέργειες των Κυπρίων. Υπενθύμιζε στη συνέντευξή του ότι η Τουρκία παραιτήθηκε από

⁵⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 25/03/1951, σ. 6.

⁵⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 27/03/1951, σ. 3.

⁶⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 28/03/1950, σ. 4. *Εμπρός* (Αθήνα), 28/03/1950, σ. 4.

⁶¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 07/04/1951, σ. 1 και 3. *Καθημερινή* (Αθήνα), 07/04/1951, σ. 4.

τα δικαιώματά της στην Κύπρο με το άρθρο 20 της Συνθήκης της Λωζάνης και διευκρίνιζε ότι οι Βρετανοί συνεργάζονταν με τους λίγους –εκτίμηση του Μακαρίου– κομμουνιστές της Κύπρου για να διασπάσουν τον κυπριακό λαό.⁶²

Την επόμενη μέρα η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε την επιστολή που έστειλε ο Μακάριος στον Πρόεδρο της Ελληνικής Βουλής και με την οποία, αφού εξέφραζε την ευγνωμοσύνη του κυπριακού λαού για την συμπαράσταση των Ελλήνων βουλευτών, ζητούσε κοινές ενέργειες του πολιτικού κόσμου για τη στήριξη του κυπριακού ζητήματος⁶³ και υπενθύμιζε ότι οι Κύπριοι ήταν αποφασισμένοι με κάθε τρόπο να φέρουν το θέμα στον Ο.Η.Ε.⁶⁴

Υποστηρίζοντας τις θέσεις του Εθνάρχη η ίδια εφημερίδα σχολίασε, μετά την αναχώρηση του Μακαρίου από την Αθήνα για την Κύπρο, ότι πλέον είναι υποχρέωση της κυβέρνησης να προχωρήσει στο έργο της, διότι αποτελούσε επιτακτική εθνική εντολή να αποδοθεί η Κύπρος στην Ελλάδα.⁶⁵ Στο ίδιο πνεύμα δημοσίευσε τις δηλώσεις του Μακαρίου στη συνεδρία του Εθναρχικού Συμβουλίου που επεσήμανε ότι η ελληνική κυβέρνηση καθυστέρουσε αδικαιολόγητα επιτρέποντας στους Βρετανούς να εξωθούν τους Τούρκους σε ανθενωτικές ενέργειες. Επεσήμανε, μάλιστα, πως οι δηλώσεις Βενιζέλου ότι δεν ήταν κατάλληλες οι συνθήκες για προώθηση του κυπριακού έφεραν αισθήματα απογοήτευσης και δυσφορία στους Κυπρίους που κάνουν έκκληση στον ελληνικό λαό να πιέσει την ελληνική κυβέρνηση, ώστε να επιτελέσει το καθήκον της προς τον κυπριακό λαό.⁶⁶

Στις 14 Νοεμβρίου 1951 η *Ελευθερία* σχολίαζε ότι η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ότι το κυπριακό ζήτημα θα μπορούσε να λυθεί με διμερείς ελληνοβρετανικές συνομιλίες αλλά η πίεση της κοινής γνώμης την ανάγκασε να αντιμετωπίσει το ζήτημα σε διεθνές πλαίσιο.⁶⁷ Επίσης, δημοσίευσε το τηλεγράφημα⁶⁸ του Μακαρίου προς τον Urena, πρόεδρο της επιτροπής του Ο.Η.Ε. των εδαφών των μη αυτοδιοικούμενων εθνών, στο οποίο τόνιζε ότι οι Κύπριοι δεν θέλουν να συνεχιστεί η βρετανοκρατία στο νησί και ότι

⁶² *Εμπρός* (Αθήνα), 07/04/1951, σ. 1.

⁶³ Η προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη έπρεπε να κατατεθεί από την Ελλάδα, εφόσον η Κύπρος δεν ήταν ανεξάρτητο κράτος και άρα δεν είχε αυτό το δικαίωμα.

⁶⁴ *Εμπρός* (Αθήνα), 08/04/1951, σ. 6.

⁶⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 15/04/1951, σ. 1.

⁶⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 23/05/1951, σ. 4.

⁶⁷ Σχετικά με την πρώτη επίσκεψη του Μακαρίου στην Αθήνα βλ. σχετικά και: Stefanides, «The Cyprus question», σ. 243-248.

⁶⁸ Το τηλεγράφημα στάλθηκε στο πλαίσιο της 6^{ης} Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης στο Παρίσι.

οι Κύπριοι θα συνεχίσουν τον αγώνα για την ένωση.⁶⁹ Την κίνηση του Μακαρίου στήριξε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδων στέλνοντας τηλεγράφημα στον Γενικό Γραμματέα του Ο.Η.Ε., ενώ η ελληνική κυβέρνηση απαγόρευσε συλλαλητήριο της Πανσπουδαστικής Επιτροπής Κυπριακού Αγώνος.⁷⁰

Στις αρχές του Ιανουαρίου του 1952 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος κάλεσε τον κυπριακό λαό σε συγκέντρωση στις 13 Ιανουαρίου, τιμώντας την δεύτερη επέτειο του δημοψηφίσματος. Εκεί ο Μακάριος προέτρεψε τους χιλιάδες Κυπρίους που συγκεντρώθηκαν σε ένταση του αγώνα και θυσίες ενώ συγκρούστηκαν μαθητές της Κύπρου με την αστυνομία, γεγονός που η αστυνομία Λευκωσίας αρνήθηκε.⁷¹

Την ίδια προτροπή του για αγώνα σε μεγάλες λαϊκές συγκεντρώσεις με την ευκαιρία της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου παρουσίασαν οι ελληνικές εφημερίδες με τη φράση «Δέν εἶναι δυνατόν να ὑπάρξῃ ἐλευθερία χωρίς αἷμα. Κατηραμένοι ὅσοι θά δεχθoύν τό νέο βρετανικό σύνταγμα».⁷²

Στις 7 Μαΐου η εφημερίδα *Εμπρός* φιλοξένησε στο πρωτοσέλιδο την αναγγελία συλλαλητηρίου, υπό την Πανελλήνια Επιτροπή Ενώσεως Κύπρου, υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα την επόμενη ημέρα. Προβλεπόταν ότι τα γραφεία, τα καταστήματα και τα εργοστάσια θα παρέμεναν κλειστά το διάστημα 11:00-14:00 ενώ έμμεσα η εφημερίδα επέκρινε την κυβέρνηση για τη σιωπή και μη συμμετοχή της στο συλλαλητήριο αναφέροντας «δέν ἰσχύουν ἀπαγορεύσεις ὅταν ὑπάρχῃ ἐθνική ἐπιταγή».⁷³ Πρωτοσέλιδη αναφορά στο συλλαλητήριο έγινε και στις 8 Μαΐου στην ίδια εφημερίδα με φωτογραφίες του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σπυρίδωνα και χάρτη της Κύπρου και ιδιαίτερη επισήμανση -σε τίτλο που κατέλαβε το πλάτος της σελίδας- ότι αποτελεί εθνική αξίωση η απόδοση της Κύπρου στην Ελλάδα.⁷⁴

Ανήμερα του συλλαλητηρίου προέτρεπαν σε συμμετοχή το λαό και οι εφημερίδες *Ελευθερία* και *Καθημερινή*, ενώ την επόμενη μέρα αποτύπωσαν με φωτογραφίες τον «πρωτοφανή» (σχόλιο των εφημερίδων) όγκο του συλλαλητηρίου αποδεικνύοντας ότι η διεκδίκηση της ένωσης αποτελούσε αίτημα του ελληνικού λαού. Παρέθεσαν

⁶⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 14/11/1951, σ. 1.

⁷⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 20/11/1951, σ. 6.

⁷¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 16/01/1952, σ. 1 και 3.

⁷² *Ελευθερία* (Αθήνα), 26/03/1952, σ. 4. *Εμπρός* (Αθήνα), 26/03/1952, σ. 1. *Καθημερινή* (Αθήνα), 26/03/1952, σ. 4.

⁷³ *Εμπρός* (Αθήνα), 07/05/1952, σ. 1.

⁷⁴ *Εμπρός* (Αθήνα), 08/05/1952, σ. 1.

αποσπάσματα από την ομιλία του Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα, ο οποίος φαινόταν να συμφωνεί με τις βασικές θέσεις του Μακαρίου για τη γνησιότητα του δημοψηφίσματος, τα ιστορικά δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου και το αστήρικτο του βρετανικού επιχειρήματος για ασφάλεια της ευρύτερης περιοχής.⁷⁵

Την ενωτική πολιτική του Μακαρίου επικύρωσαν οι Κύπριοι στην Παγκύπρια Εθνική Συνέλευση στις 25 Απριλίου του 1952. Στη συνέλευση, υπό την προεδρία του Μακαρίου, αποφασίστηκε να εντείνουν τον ενωτικό αγώνα, να απορρίψουν οποιαδήποτε βρετανική προσφορά συντάγματος και να ζητήσουν από την Ελλάδα να προσφύγει στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. για την επίλυση του κυπριακού ζητήματος.⁷⁶

iv. Το ταξίδι του Μακαρίου στην Αίγυπτο (1952)

Το Μάιο του 1952 ο Μακάριος επισκέφτηκε την Αίγυπτο για να πετύχει την ηθική υποστήριξη των ελληνικών κοινοτήτων στο πλαίσιο της εκστρατείας του για την προώθηση του κυπριακού και οι ελληνικές εφημερίδες παρακολούθησαν με ενδιαφέρον το ταξίδι του.⁷⁷ Από την Αίγυπτο, σε συνέντευξή του στους δημοσιογράφους, κατηγόρησε τους Βρετανούς που θεωρούσαν το ζήτημα της Κύπρου «κλειστό» και δήλωσε ότι οι Κύπριοι θα προσφύγουν στο Συμβούλιο Ασφαλείας και στο Διεθνές Δικαστήριο. Παράλληλα, ο Netzatin Ozkan, αρχηγός του κόμματος İstiklal των Τούρκων της Κύπρου, αναχώρησε για τη Βηρυτό, ώστε να ζητήσει τη στήριξη των Αράβων.⁷⁸

Η επίσκεψη του Μακαρίου στην Αίγυπτο αποτιμήθηκε ως ιδιαίτερα θετική για την προώθηση του κυπριακού ενωτικού αιτήματος από όλες τις εφημερίδες. Στη συνέντευξή του εκεί ο Αρχιεπίσκοπος δήλωσε ότι τέθηκε επικεφαλής του αγώνα για λόγους πατριωτικούς και όχι πολιτικούς –όπως τον κατηγόρησαν– εκπροσωπώντας την Εκκλησία και το 96% των Κυπρίων που τάχθηκαν υπέρ της ένωσης στο δημοψήφισμα του Ιανουρίου του 1950. Επανέλαβε ότι η Τουρκία δεν είχε κανένα λόγο να αναμειχθεί στο ζήτημα της ανεξαρτησίας της Κύπρου και της ένωσης με την Ελλάδα, εφόσον παραιτήθηκε από τα κυριαρχικά της δικαιώματα στη Λωζάνη και η τουρκική μειονότητα διατηρούσε άριστες σχέσεις με τον ελληνικό πληθυσμό.⁷⁹

⁷⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 08-09/05/1952. *Καθημερινή* (Αθήνα), 08-09/05/1952, σ. 1.

⁷⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 26/04/1952, σ. 4.

⁷⁷ Αναφορικά με την επίσκεψη του Μακαρίου στην Αίγυπτο βλ. σχετικά: Stefanides, «The Cyprus question», σ. 257-259.

⁷⁸ *Εμπρός* (Αθήνα), 17/05/1952, σ. 4 και *Καθημερινή* (Αθήνα), 17/05/1952, σ. 4.

⁷⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 29/05/1952, σ. 1.

Στην εφημερίδα *Ελευθερία* παρουσιάστηκε και η αναστάτωση που προκλήθηκε εξαιτίας εντύπων εθνικού περιεχομένου, τρομοκρατικών συνθημάτων σε σπίτια, απειλητικές επιστολές και επισκέψεων της αστυνομίας σε εθνικόφρονες που καταδικάστηκαν στα γεγονότα κατά της βρετανικής διοίκησης τον Οκτώβριο του 1931.⁸⁰ Εκτίμηση της *Καθημερινής* ήταν ότι κάποιες βίαιες εκφράσεις του Μακαρίου έπρεπε να αποδοθούν στην αύξηση της επιρροής των κομμουνιστών στην Κύπρο εξαιτίας της στάσης τους στο ζήτημα της ένωσης ενώ, παράλληλα, τονίστηκε ο πόθος των Κυπρίων για ένωση παρά την ανάπτυξη του νησιού τη περίοδο της βρετανοκρατίας, σε σχέση με τη περίοδο τη τουρκοκρατίας.⁸¹

ν. Η δεύτερη επίσκεψη του Μακαρίου στην Αθήνα (Ιούνιος 1952)

Όλο το διάστημα -από την πρώτη επίσκεψη του Μακαρίου- οι εφημερίδες συχνότατα παρουσίαζαν τις θέσεις, τους λόγους και τα επιχειρήματα του Μακαρίου υπέρ της ένωσης. Η πλειονότητα της κοινής γνώμης είχε ταχθεί υπέρ του αγώνα των Κυπρίων για ελευθερία και ένωση με την Ελλάδα και ο ελληνικός Τύπος, ακολουθώντας το κλίμα της εποχής αποτύπωσε με πολλές λεπτομέρειες και τη δεύτερη επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου στην Αθήνα αναφερόμενες στις συναντήσεις, στα κηρύγματα, στις συνεντεύξεις και στα ψηφίσματα συμπαράστασης από όλη την Ελλάδα και διάφορες επαγγελματικές ενώσεις.

Στις 6 Ιουνίου 1952 ο Μακάριος επισκέφτηκε πάλι την Αθήνα και την επόμενη ημέρα η εφημερίδα *Εμπρός* κάλυψε - με φωτογραφία του - στο πρωτοσέλιδό της την άφιξή του στην ελληνική πρωτεύουσα με το σχόλιο ότι τα αραβικά κράτη θα υποστηρίξουν το κυπριακό ζήτημα και άρα χρέος της ελληνικής κυβέρνησης είναι να αναλάβει δυναμικά και ουσιαστικά τη διαχείριση του κυπριακού ζητήματος.⁸² Λίγες μέρες αργότερα η ίδια εφημερίδα σχολίασε επικριτικά το χρόνο που χρειάζεται η ελληνική κυβέρνηση, για να μελετήσει το ζήτημα της προσφυγής στον Ο.Η.Ε.⁸³

Η διάσταση απόψεων μεταξύ Μακαρίου και κυβέρνησης αποτυπώθηκε και στον Τύπο, χωρίς όμως να πάρει συγκεκριμένη θέση ο Τύπος. Στις 20 Ιουνίου 1952 η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο παρουσίαζε τις πιέσεις των ΗΠΑ, της Βρετανίας και της Γαλλίας στην ελληνική κυβέρνηση και τις δυσοίωνες προβλέψεις τους για το μέλλον μιας προσφυγής

⁸⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 29/05/1952, σ. 6.

⁸¹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 29/05/1952, σ. 1 και 5.

⁸² *Εμπρός* (Αθήνα), 07/06/1952, σ. 1.

⁸³ *Εμπρός* (Αθήνα), 10/06/1952, σ. 1.

στον Ο.Η.Ε.⁸⁴, ενώ στις 24 Ιουνίου ενημέρωνε ότι η κυβέρνηση θεωρούσε ασύμφορη προς το παρόν την προσφυγή στον Ο.Η.Ε. σχολιάζοντας ότι οι δηλώσεις του Μακαρίου για πιθανή άμεση προσφυγή ήταν δική του εκτίμηση.⁸⁵ Την ίδια ημέρα η εφημερίδα *Εμπρός* παρουσίαζε την απαίτηση του Εθνάρχη να αποσαφηνίσει η κυβέρνηση τη θέση της, σχολιάζοντας ότι η κυβέρνηση φαινόταν απρόθυμη να φέρει το θέμα στον Ο.Η.Ε., χωρίς να αποκλείει εντελώς τη μεταβολή των απόψεών της στο μέλλον.⁸⁶ Αντίστοιχα, η *Καθημερινή* κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η κυβέρνηση δεν θα επιδιώξει λύση μέσω του Ο.Η.Ε., παρά την αρνητική απάντηση των Βρετανών για διμερείς ελληνοβρετανικές συζητήσεις.⁸⁷

Οι συζητήσεις μεταξύ του Μακαρίου και της ελληνικής κυβέρνησης συνέχισαν να απασχολούν τον Τύπο όλο το επόμενο διάστημα. Η εφημερίδα *Εμπρός* σχολίασε ότι η πρόσκληση της ελληνικής κυβέρνησης στον Αλέξη Κύρου –μόνιμο αντιπρόσωπο της Ελλάδας στην έδρα του Ο.Η.Ε. στη Νέα Υόρκη- δεν φαινόταν άσχετη με τις συζητήσεις για την προσφυγή και ανήγγειλε για την επόμενη μέρα «βωβή» διαμαρτυρία υπέρ της ένωσης κατά τη διάρκεια της οποίας θα έκλειναν καταστήματα, υπηρεσίες, σχολεία και συγκοινωνίες μέχρι τις 10:00 π.μ.⁸⁸

Η *Καθημερινή* ανήμερα της διαμαρτυρίας δημοσίευσε την συγκινησιακά φορτισμένη ομιλία του Μακαρίου στη δεξίωση της ΕΣΗΕΑ (Ένωσις Συντακτών Ημερήσιων Εφημερίδων Αθηνών) προς τιμή του. Ο Αρχιεπίσκοπος δήλωσε ότι ολόκληρος ο λαός της Κύπρου αγωνίζεται για την ένωση και «οὔτε γρόνθοι σιδηροῖ, οὔτε μέσα ἀνελεύθερα, οὔτε φυλακίσεις, οὔτε ἐξορίαι, οὔτε καὶ θάνατοι ἀκόμη θὰ κάμουν τοὺς Κυπρίους νὰ λησμονήσουν τὴν Ἑλληνικὴν καταγωγὴν των καὶ νὰ ὑποστείλουν τὴν ἐνωτικὴν σημαίαν» και συνέχισε ότι οι Κύπριοι «θα βαδίσουν τὸν ἀνηφορικὸ δρόμον τῶν ἐθνικῶν μας πεπρωμένων, τὸν δρόμον ποὺ φωτίζει τὸ φῶς τοῦ Προμηθέως καὶ τὸ πῦρ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ φλόγα τοῦ Κανάρη».⁸⁹

Η σταθερή τακτική του Τύπου να δημοσιεύει εκτενή άρθρα σχετικά με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τις συζητήσεις για το κυπριακό σχολιάστηκαν σε άρθρο της Βρετανίδας δημοσιογράφου Nancy Cross στον «Μαγχεστριανό Φύλακα» το οποίο δημοσιεύτηκε

⁸⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 20/06/1952, σ. 1.

⁸⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 24/06/1952, σ. 4.

⁸⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 24/06/1952, σ. 6.

⁸⁷ *Καθημερινή* (Αθήνα), 24/06/1952, σ. 6.

⁸⁸ *Εμπρός* (Αθήνα), 03/07/1952, σ. 1 και σ. 5.

⁸⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 04/07/1952, σ. 4.

στην *Καθημερινή*. Σύμφωνα με το άρθρο η υπερβολική μέριμνα των Ελλήνων για το κυπριακό αποδεικνύει ότι οι Έλληνες απέφευγαν να ασχοληθούν με τα εσωτερικά τους προβλήματα και το σύνθημα της ένωσης χρησίμευε στο να αποσπά την προσοχή του ελληνικού λαού από τις αποτυχίες της κυβέρνησης και να εκτονώνει τη λαϊκή δυσαρέσκεια.⁹⁰

Προς τα τέλη του Ιουλίου φαινόταν ότι η ελληνική κυβέρνηση και η αντιπολίτευση, που πιέζονταν από τις ΗΠΑ, τη Βρετανία και τη Γαλλία, τηρούσαν κοινή στάση και απομακρυνόταν όλο και περισσότερο το ενδεχόμενο κατάθεσης προσφυγής στον Ο.Η.Ε.⁹¹ Η αντίδραση του Μακαρίου είχε ιδιαίτερο αντίκτυπο στον ελληνικό Τύπο που δημοσίευσε τη συνέντευξή του σε Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους. Στην εφημερίδα *Εμπρός* ο κεντρικός τίτλος της πρώτης σελίδας ήταν η δήλωση του Μακαρίου «*Εγκατέλειψαν το Κυπριακό*» (κεφαλαία στην εφημερίδα), «*Ἀντὶ νὰ ἐνώσουν τὸ πατριωτικὸν θάρρος των ἤνωσαν τοὺς δισταγμοὺς των καὶ οὐδεμία θέσιν ἔλαβαν*». Στη συνέντευξη κατήγγειλε την κυβέρνηση και την αντιπολίτευση για ολιγωρία και «*εγκατάλειψη*» του κυπριακού, αφού δεν πήραν καμιά ουσιαστική απόφαση παρά την αρνητική στάση της Βρετανίας. Επεσήμανε ότι δεν θα εγκαταλείψει τον αγώνα και πως: «*Δὲν ἀποκρύπτω ἐκ τῆς στάσεως αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας. Δὲν ἀπογοητεύομαι ὅμως καὶ ἐπιστρέφω εἰς τὴν Κύπρον με ἀκμαιότερον τὸ ἀγωνιστικὸν φρόνημα.*»⁹²

Η *Ελευθερία* παρέθεσε τη συνέντευξη του Μακαρίου και σχολίαζε στην πρώτη σελίδα «*Δια τον χειρισμό του Κυπριακού ο Εθνάρχης της Κύπρου ἐμέμφθη χθες ζωηρώς τον πολιτικὸν κόσμον*» (κεφαλαία στην εφημερίδα), συνεχίζοντας με τη διαπίστωση ότι «*Ἡ κυβέρνησις θὰ ἔφερε τὸ ζήτημα εἰς τὴν Ο.Η.Ε. ἐὰν δὲν ἐδίσταζε ἢ ἀντιπολίτευσιν*».⁹³ Παρόμοια παρουσίαζε το θέμα και η *Καθημερινή*, σε μικρότερη έκταση στην τέταρτη σελίδα. Σε άρθρο με τίτλο «*Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου επικρίνει την κυβέρνησιν και την αντιπολίτευσιν διότι ἤνωσαν τους δισταγμούς των και δεν ηθέλησαν να λάβουν σαφὴ θέση δια την λύσιν του κυπριακού*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) παρέθεσε το κείμενο της συνέντευξης, χωρίς περαιτέρω σχολιασμό.⁹⁴

⁹⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 12/07/1952, σ. 1.

⁹¹ Βλ. σχετικά με τη στάση της Γαλλίας και των ΗΠΑ το διάστημα αυτό: Ανθή Γ. Λιμπιτσιούνη, «Η προσπάθεια διεθνοποίησης του κυπριακού μέσα από τα διπλωματικά αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας (1950-1954)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, Τεύχος 17, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 107-130, εδώ σ. 113-120.

⁹² *Εμπρός* (Αθήνα), 26/07/1952, σ. 1 και 6.

⁹³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 26/07/1952, σ. 1.

⁹⁴ *Καθημερινή* (Αθήνα), 26/07/1952, σ. 4.

Στις 29 Ιουλίου 1952 η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδό της φωτογραφίες του Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα και του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με την είδηση ότι υπογράφηκε μυστικό σύμφωνο ανάμεσά τους που προέβλεπε πρωταγωνιστικό ρόλο της Εκκλησίας της Ελλάδας στον αγώνα για την ένωση, ακόμη και αφορισμό της κυβέρνησης, αν συνέχιζε να αντιδρά στην προσφυγή.⁹⁵

Δυο ημέρες αργότερα η ίδια εφημερίδα εξήγγειλε δικό της δημοψήφισμα για να αποφασίσει ο ελληνικός λαός τον προσφορότερο τρόπο επίλυσης του κυπριακού. Στην εφημερίδα βρισκόταν το «ψηφοδέλτιο» το οποίο έπρεπε οι αναγνώστες να στείλουν στην εφημερίδα, αφού συμπλήρωναν τα στοιχεία τους και υπογράμμιζαν την πρότασή τους· οι τρεις επιλογές ήταν : προσφυγή, συνεννόηση με την Αγγλία, χρήση βίας. Το «ψηφοδέλτιο» δημοσιεύτηκε και τις επόμενες τέσσερις μέρες και η εφημερίδα κοινοποίησε ονομαστικά κάποιες απαντήσεις χωρίς να δώσει τελικά το οριστικό αποτέλεσμα.⁹⁶

Στις συνεντεύξεις αυτής της περιόδου διαπιστώνεται ότι ο Μακάριος, έχοντας αντιληφθεί τη δυναμική της ελληνικής κοινής γνώμης και το ρόλο που θα μπορούσε να διαδραματίσει στις εξελίξεις του κυπριακού ζητήματος, σταθερά ευχαριστούσε τον ελληνικό λαό για τη στήριξή του και προέβαλε την ένωση ως πανελλήνιο αίτημα επιμένοντας ότι η προσφυγή στον Ο.Η.Ε. αποτελούσε τη μόνη ενδεδειγμένη λύση. Οι εφημερίδες δήλωναν και τις επιφυλάξεις της κυβέρνησης Πλαστήρα⁹⁷ (Οκτώβριος 1951-Οκτώβριος 1952) εξαιτίας των πιέσεων της Βρετανίας που δεν ήθελε καμιά συζήτηση για την Κύπρο, και των ΗΠΑ, που προτιμούσαν ελληνοβρετανικές συζητήσεις.

Τον Οκτώβριο του 1952 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος πήγε στη Νέα Υόρκη, ώστε να προωθήσει στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. έγγραφο-υπόμνημα και να στηρίξει το αίτημα για ένωση. Οι ενέργειές του κρίθηκαν από τις εφημερίδες ως επιτυχημένες και θεωρήθηκε ότι κατάφερε να κερδίσει τη συμπάθεια και την κατανόηση του αμερικανικού λαού.⁹⁸

Όπως αποδεικνύεται από τα στοιχεία που μελετήθηκαν το συγκεκριμένο διάστημα, το κυπριακό ζήτημα απασχόλησε έντονα την κοινή γνώμη και τις εφημερίδες από τις αρχές

⁹⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 26/07/1952, σ. 1. Αργυρίου, ό.π., σ. 131.

⁹⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 31/07/1952, σ. 1.

⁹⁷ Σύνθεση της κυβέρνησης: <https://gslegal.gov.gr/?p=1124>

⁹⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 08/11/1952, σ. 6.

της δεκαετίας του 1950. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος φαίνεται ότι ήταν ένα πρόσωπο πολύ γνωστό στην ελληνική κοινή γνώμη, πριν από την ανάρρησή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κύπρου. Οι εφημερίδες του απέδιδαν τον τίτλο του «Εθνάρχη», αναγνωρίζοντας τον ηγετικό ρόλο του στην πολιτική ζωή της Κύπρου, ήδη από την πρώτη επίσκεψή του στην Αθήνα. Παρέθεταν με λεπτομέρειες και ακρίβεια τις καθημερινές συναντήσεις του με πρόσωπα του πολιτικού κόσμου, τις ομιλίες και τα κηρύγματά του στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης και τις συνεντεύξεις του ενώ στις φωτογραφίες που συνόδευαν τα άρθρα παρουσιαζόταν πάντα επιβλητικός με τα επίσημα αρχιερατικά άμφια, το καλυμμαύχι και την ποιμαντορική ράβδο.

Παράλληλα, φαίνεται πως οι επισκέψεις του στην ελληνική πρωτεύουσα δεν προέκυπταν μετά από πρόσκληση των ελληνικών κυβερνήσεων, οι οποίες προτιμούσαν την περίοδο αυτή να διατηρούν αδιατάρακτες τις αγαθές σχέσεις τους με τους δυτικούς συμμάχους. Επομένως, κάθε επίσκεψη του Μακαρίου στο «εθνικό κέντρο», που συνοδευόταν μάλιστα από ογκώδεις διαδηλώσεις υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, ήταν μάλλον δυσάρεστη για τους κυβερνώντες. Αντίθετα, η Εκκλησία της Ελλάδος φαίνεται πως είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στον αγώνα συμπαράστασης των Κυπρίων για ελευθερία και ένωση με την μητέρα Ελλάδα.

«Μόνο με τοὺς ἀγώνας καὶ τὰς θυσίας

θα ἀποκτήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας.»

Από την ομιλία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου

στην Β΄ Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση τον Ιούλιο του 1954

A2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΑΠΑΓΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΤΟΥ 1954

Οι βουλευτικές εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952 και η άνοδος στην εξουσία του «Ελληνικού Συναγερμού» του Αλέξανδρου Παπάγου⁹⁹ άλλαξαν τα δεδομένα στη διαχείριση του κυπριακού ζητήματος. Ο Παπάγος διετέλεσε αρχιστράτηγος του ελληνικού στρατού κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο και κατά τη τελευταία φάση του εμφυλίου πολέμου· επομένως ήταν μια μαχητική, ηρωική προσωπικότητα στα μάτια του ελληνικού λαού -όπως φαίνεται και από τον χαρακτηρισμό «Στρατάρχης» που του απέδιδε ο ελληνικός Τύπος. Ο ίδιος ήταν υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα και θεωρούσε ότι οι Βρετανοί απαξίωναν τις προηγούμενες κυβερνήσεις του Κέντρου αλλά θα ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν με τη δική του ισχυρή κυβέρνηση.¹⁰⁰ Άλλωστε, τον Ιούλιο του 1952 είχε δηλώσει στον Μακάριο, που πίεζε την αντιπολίτευση να υποστηρίξει την προσφυγή στον Ο.Η.Ε., ότι, όταν έρθει στην εξουσία ο «Συναγερμός», θα είναι τόσο ισχυρός που οι Βρετανοί θα υποχρεωθούν να έρθουν σε συνεννόηση μαζί του.¹⁰¹

Το Φεβρουάριο του 1953, ενώ ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος βρισκόταν ακόμη στις Η.Π.Α., οι ελληνικές εφημερίδες παραλλήλιστα το κυπριακό αίτημα για αυτοδιάθεση με το αντίστοιχο του Σουδάν και προέκριναν ότι η επιτυχής έκβαση του σουδανικού αιτήματος αποτελούσε ένδειξη για αντίστοιχη λύση στην Κύπρο.¹⁰² Δημοσίευσαν, επίσης, τις σχετικές δηλώσεις του Μακαρίου που διεκδικούσε την αυτοδιάθεση «*ἐφόσον οἱ μαύροι τῆς Ἀφρικῆς δύνανται νὰ ἐπωφελοῦνται τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως, διατὶ ὄχι καὶ ἡμεῖς;*» και τα άρθρα των εθνικιστικών (σχόλιο της εφημερίδας) κυπριακών

⁹⁹ Σύνθεση κυβέρνησης: <https://gslegal.gov.gr/?p=1194>.

¹⁰⁰ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, ό.π., σ. 106.

¹⁰¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 25/07/1952, σ. 1.

¹⁰² *Εμπρός* (Αθήνα), 15/02/1953, σ. 6.

εφημερίδων *Έθνος* και *Ελευθερία* που προειδοποιούσαν ότι ο κυπριακός λαός θα ανακινήσει ο ίδιος το θέμα στον Ο.Η.Ε., αν η Ελλάδα αρνηθεί να βοηθήσει.¹⁰³

Πριν επιστρέψει στην Ελλάδα και στην Κύπρο, ο Μακάριος επισκέφτηκε το Λονδίνο και στο πλαίσιο των συναντήσεων του έδωσε συνέντευξη σε Βρετανούς δημοσιογράφους. Στη συνέντευξη δήλωσε ότι ζητούσε από τη βρετανική διοίκηση της Κύπρου τη διεξαγωγή νέου δημοψηφίσματος υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε., για να διαφανεί ο ενωτικός πόθος των Κυπρίων και διευκρίνισε ότι τα συμφέροντα των Βρετανών δεν θα θιχτούν σε περίπτωση ένωσης, εφόσον θα μπορούν να χρησιμοποιούν την Κύπρο ως στρατιωτική ή ναυτική βάση, όπως συνέβαινε ήδη με την Ελλάδα. Τόνισε, επίσης, ότι στη Νέα Υόρκη δεν προσέγγισε εκπροσώπους των «κομινφορμικών χωρών» και ούτε προτίθετο να το κάνει, γιατί η Κύπρος ανήκε στο δυτικό στρατόπεδο.¹⁰⁴ Λίγες μέρες αργότερα, η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε την εκτίμηση του Μακαρίου πως φαινόταν να ωριμάζει στην Αγγλία το κυπριακό ζήτημα και πως σύντομα θα λυνόταν θεωρώντας τη σιωπή του βρετανικού τύπου για το ζήτημα ευόιανη.¹⁰⁵

i. Η επίσκεψη του Μακαρίου στην Αθήνα το Μάρτιο του 1953

Η επιστροφή του Μακαρίου στην Ελλάδα και οι συναντήσεις του με τον πρωθυπουργό Παπάγο αποτυπώθηκαν λεπτομερώς στον ελληνικό Τύπο. Στις 4 Μαρτίου 1953 οι εφημερίδες *Εμπρός* και *Καθημερινή* στα πρωτοσέλιδά τους δημοσίευσαν φωτογραφίες από την συνάντηση του «Εθνάρχη» Μακαρίου με τον «Στρατάρχη» Παπάγο –σταθεροί χαρακτηρισμοί των εφημερίδων- και τη δήλωση του Παπάγου ότι: «τὸ κυπριακὸ εἶναι ζήτημα τοῦ Πανελληνίου, ὄχι μόνο τῆς Κύπρου, καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις θα κάμῃ τὸ καθήκον της».¹⁰⁶ Η *Ελευθερία* την ίδια μέρα αφιέρωσε ένα σύντομο άρθρο στη συνάντησή τους και στη φοιτητική συγκέντρωση της Πανσπουδαστικής Επιτροπῆς Κυπριακού Αγώνα, που η κυβέρνηση είχε απαγορεύσει λίγες μέρες νωρίτερα.¹⁰⁷

Στις 5 Μαρτίου 1953 η *Ελευθερία* αφιέρωσε εκτενές άρθρο για το συλλαλητήριο. Στο πρωτοσέλιδό της παρουσίασε φωτογραφίες του συλλαλητηρίου και στις σελίδες 3 και 5 περιέγραφε ότι:

¹⁰³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 15/02/1953, σ. 8.

¹⁰⁴ *Εμπρός* (Αθήνα), 21/02/1953, σ. 4. *Καθημερινή* (Αθήνα), 21/02/1953, σ. 1.

¹⁰⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 25/02/1953, σ. 4.

¹⁰⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 04/03/1953, σ. 1. *Καθημερινή* (Αθήνα), 04/03/1953, σ. 1.

¹⁰⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 04/03/1953, σ. 4.

«Παρέστησαν 5.000 περίπου σπουδασταὶ, προβαίνοντες εἰς ενθουσιώδεις ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς Κύπρου. Πολλοὶ ἔφεραν πλακάτ με ἐνθουσιώδη συνθήματα ὑπὲρ τῆς Κύπρου, διενεμήθησαν δὲ χιλιάδες προκηρύξεων διὰ τῶν ὁποίων διαδηλοῦται ἡ συμπαράστασις τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν εἰς τὸν κυπριακὸν ἀγῶνα καὶ καλεῖται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἀγωνισθῇ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κύπρου.».

Τα επεισόδια προκλήθηκαν όταν, παρά τις προτροπές των διοργανωτῶν του συλλαλητηρίου,:

«πολλοὶ θερμόαιμαι ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων ἐξῆλθον τοῦ προαυλίου φέροντες σημαῖας καὶ πλακάτ καὶ ἐπιχειροῦντες νὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς «Μ. Βρετανίας» διὰ νὰ χαιρετίσουν τὸν ἐκεῖ διαμένοντα Κύπριο Ἐθνάρχῃ[...]ἰσχυρά ἀστυνομικὴ δύναμις παρεμπόδισε τὴν ἀνοδο τῶν διαδηλωτῶν[...]αἱ συγκρούσεις ἐγενικεύθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ Πανεπιστημίου.»

Τα επεισόδια εντάθηκαν παρά τις ισχυρές αστυνομικὲς δυνάμεις καὶ μόνο ἡ ἀφίξη του Μακαρίου μπόρεσε νὰ κατευνάσει τὰ οἰζυμένα πνεύματα: «Ὁ Ἐθνάρχης Κύπρου ὠμίλησεν ἀπὸ τῆς κλίμακος τοῦ προαυλίου πρὸς τοὺς συγκεντρωμένους, συστήσας εἰς αὐτοὺς νὰ διαλυθοῦν ἀμέσως πρὸς ἀποτροπὴν σοβαρωτέρων ἐπεισοδίων. Ἀπαντες τότε ἐψαλλον τὸν Ἐθνικὸν Ὑμνον, ἐν μέσῳ συγκινητικῆς ἀτμόσφαιρας καὶ ἤρχισαν διαλυόμενοι ἀπὸ τῆς 1:30 μ.μ.»¹⁰⁸

Ἡ Εμπρός στην ἑκτη σελίδα ἀπέδωσε τὰ γεγονότα περιληπτικὰ τονίζοντας ἰδιαίτερα στὸν τίτλο τοῦ ἀρθροῦ τῆς ὅτι «Ετραυματίσθηκαν 67 άτομα κατὰ τὰς χθεσινὰς ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κύπρου» (κεφαλαία ὁ τίτλος).¹⁰⁹ Ἡ Καθημερινή στην τρίτη σελίδα ἀποτύπωσε με φωτογραφίες τμῆμα τοῦ συγκεντρωμένου πλήθους καὶ τὸν Κύπριο ιερέα Μάξιμο Ορλανίδη, ἐνὸς τῆς πέμπτης σελίδας φωτογραφία τοῦ Μακαρίου ἀνάμεσα στους σπουδαστές. Ἀναγνώστηκε μῆνυμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ποὺ ἐγένε δεκτὸ με «οὐρανομήκεις ζητωκραυγὰς» ὡς «ἐλπιδοφόρον ἄγγελμα ὅτι ὑποφώσκει καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως τῆς Κύπρου ἡ μεγάλη ἡμέρα», ἀφοῦ τόνιζε ὅτι:

«ὅτι, δὴποτε καὶ ἂν συμβῇ, οἱ Κύπριοι θὰ συνεχίσωμεν ἐντονώτερον καὶ ἀποφασιστικώτερον τὸν ἐνωτικὸν μας ἀγῶνα, ἀποφασισμένοι νὰ φθάσωμεν

¹⁰⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 05/03/1953, σ. 1, 3 καὶ 5.

¹⁰⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 05/03/53, σ. 6.

*ὅπωςδὴποτε εἰς τὸ τέλος τῆς δουλείας μας, βέβαιοι ὅτι θὰ ἔχωμεν τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας καὶ γενικῶς τοῦ Πανελληνίου τὴν ἀμέριστον συμπαράστασιν».*¹¹⁰

Οι εφημερίδες συνέχιζαν να παρουσιάζουν τη δράση του Μακαρίου και μετά την επιστροφή του στην Κύπρο. Αποτύπωσαν τη μεγαλειώδη υποδοχή που του επεφύλαξαν στο νησί και τις αισιόδοξες προβλέψεις του ότι πλησιάζει η απελευθέρωση, εφόσον, μάλιστα, ο Παπάγος υποσχέθηκε ότι «*ἡ Ἑλλάς θα πράξῃ τὸ ἐθνικὸν καθήκον της ἐναντι τῆς Κύπρου*» και εφόσον η Αμερική δεν φαίνεται αδιάφορη απέναντι στο κυπριακό αίτημα.¹¹¹

ii. Το συλλαλητήριο της 28^{ης} Ιουνίου 1953 στον Ι. Ν. Φανερωμένης Λευκωσίας

Τον Απρίλιο του 1953 ο Μακάριος ζήτησε από τον Κυβερνήτη Sir Andrew Wright την παραχώρηση αυτοδιάθεσης σύμφωνα με την εκπεφρασμένη θέληση του κυπριακού λαού στο δημοψήφισμα του Ιανουαρίου του 1950. Η αρνητική απάντηση του Κυβερνήτη για οποιαδήποτε μεταβολή του καθεστώτος προκάλεσε νέες αντιδράσεις στην Κύπρο και ο Μακάριος κάλεσε το λαό σε συγκέντρωση διαμαρτυρίας που πραγματοποιήθηκε στις 28 Ιουνίου 1953. Η συγκέντρωση 15.000 ατόμων (ο αριθμός σύμφωνα με την εκτίμηση της εφημερίδας) μπροστά στον Ι. Ν. της Φανερωμένης ερμηνεύτηκε από τις εφημερίδες ως απαρχή εντατικότερου αγώνα για την απόκτηση της ελευθερίας των Κυπρίων και κοινή διαπίστωση ήταν ότι ο Μακάριος φάνηκε για πρώτη φορά τόσο επικριτικός προς τη βρετανική κυβέρνηση, ενώ παράλληλα αμφισβήτησε τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης και την κάλεσε να κάνει το καθήκον της και να φέρει το ζήτημα στον Ο.Η.Ε.

Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 30 Ιουνίου σχολίασε ότι: «*Διὰ πρώτην φοράν ὁ Ἐθνάρχης ὠμίλησε κατὰ τόσον εὐφραδὴν καὶ καυστικὸν τρόπον ὑπὸ τὰ ενθουσιώδη χειροκροτήματα καὶ τὰς φρενιτιώδεις ζητωκραυγὰς τοῦ πλήθους... κατεφέρθη δριμύτατα ἐναντίον τῆς βρετανικῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ συλλαλητηρίου, ἀπαγόρευσιν -ὡς εἶπεν- ἢ ὅποια στήριζεται εἰς καθαρῶς ἱμπεριαλιστικὰς καὶ δικτατορικὰς ἀρχὰς*» και διαπίστωσε ότι ουδέποτε η Βρετανία δεν απέδωσε την ελευθερία σε λαούς που δεν την εξανάγκασαν, οπότε παρότρυνε το λαό σε αγώνες και θυσίες. Ενδεικτικά ανέφερε ότι:

¹¹⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 05/03/1953, σ. 3 και 5.

¹¹¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 22/03/1953, σ. 8. *Καθημερινή* (Αθήνα), 22/03/1953, σ. 8.

«τίποτα δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν ἀπὸ τὴν ἐλληνοβρετανικὴν φιλίαν. Μόνο με τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας θα ἀποκτήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας. Οὔτε φυλακαὶ, οὔτε ἐξορίαι θὰ μας πτοήσουν. Θα φέρωμεν, δηλαδή, τὸ κυπριακὸν ζήτημα εἰς τὸν Ο.Η.Ε. καὶ θα τείνωμεν τὴν χεῖρα, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, δεχόμενοι ὅθενδήποτε βοήθειαν.»¹¹²

Τὴν ἴδια ἡμέρα ἡ *Καθημερινή* ενημέρωνε γιὰ τὴ συγκέντρωση σὲ ἄρθρο τῆς ἑκτῆς σελίδας με τίτλο (κεφαλαία στὴν εφημερίδα) *«Ὁ κυπριακὸς λαὸς διεδῆλωσεν ἀπαξ ἔτι τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασίν του νὰ αγωνισθῇ διὰ τὴν ἐνῶσιν τῆς μεγαλονήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος»*. Στὸ ἄρθρο παρέθεσε τὴν ομιλία τοῦ Μακαρίου καὶ ταυτόχρονα περιλάμβανε τὸ υπόμνημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα, ὡς προέδρου τῆς Πανελληνίας Επιτροπῆς Ἐνώσεως Κύπρου, πρὸς τὸν Adlai Stevenson, μόνιμο ἀντιπρόσωπο τῶν ΗΠΑ στὸν Ο.Η.Ε., στὸ ὁποῖο ζητούσε νὰ ἀσκήσει τὴν ἐπιρροή του, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ γρήγορα καὶ εἰρηνικά τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως.¹¹³ Ἡ *Ελευθερία* σὲ σύντομο ἄρθρο τῆς τέταρτης σελίδας παρουσίαζε τὴ συγκέντρωση ἐστιάζοντας στὴ δήλωση τοῦ Μακαρίου γιὰ αἴτηση βοήθειας *«ὅθενδήποτε»* ἡ δήλωση ἐρμηνεύτηκε ὅτι θα ζητήσῃ βοήθεια ὄχι μόνον ἀπὸ τὶς δυτικὲς χώρες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς χώρες *«πέραν τοῦ σιδηροῦν παραπετάσματος»*¹¹⁴

Ἡ βρετανικὴ διοίκηση τῆς Κύπρου ἐνέτεινε τὶς πιέσεις παύοντας τὶς ἐλληνικὲς σχολικὲς ἐπιτροπὲς καὶ ὁ Μακάριος ἀντέδρασε δηλώνοντας ὅτι οἱ Κύπριοι θα συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα τους καὶ θα προτιμήσουν νὰ κλείσουν τὰ σχολεῖα μέσης ἐκπαίδευσης ἰδρύοντας *«κρυφὰ σχολεῖα»*. Ἡ παραπάνω δήλωση σχολιάστηκε ἀπὸ τὴν εφημερίδα *Ἐμπρός* στὸ πρωτοσέλιδό της ὡς *«ἀνδρική καὶ πατριωτική»*, ἐφόσον αὐτὰ τὰ *«κρυφὰ σχολεῖα»* θὰ ἦταν *«ἡ σπῖθα κάτω ἀπὸ τὴν στάχτη»* (κεφαλαία στὴν εφημερίδα).¹¹⁵ Ἡ ἴδια εφημερίδα ενημέρωσε τὸ κοινὸ της γιὰ τὸν ἔρανο ποῦ ὁργάνωσε ὁ Μακάριος στὴν Κύπρο ὑπὲρ τῶν σεισμοπλήκτων τῆς Ζακύνθου, ἀποδεικνύοντας τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μακαρίου γιὰ τὸν ἐλληνικὸ λαό.¹¹⁶

¹¹² *Ἐμπρός* (Αθήνα), 30/06/53, σ. 4.

¹¹³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 30/06/1953, σ. 4.

¹¹⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 30/06/1953, σ. 4.

¹¹⁵ *Ἐμπρός* (Αθήνα), 19/07/1953, σ. 1.

¹¹⁶ *Ἐμπρός* (Αθήνα), 13/08/1953, σ. 6.

iii. Το αίτημα των Κυπρίων για ένωση στον Ο.Η.Ε.

Η *Εμπρός* παρακολουθούσε στενά τη δράση του Αρχιεπισκόπου και στις 2 Σεπτεμβρίου 1953 δημοσίευσε στη πρώτη σελίδα άρθρο με τίτλο «*Γιά νά λυτρωθῇ ἡ Κύπρος μιά για πάντα*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) ενημερώνοντας τους αναγνώστες της ότι οι Κύπριοι κατέθεσαν επίσημα αίτημα στον Ο.Η.Ε. –στο πρωτοσέλιδο όλο το κείμενο του υπομνήματος- διεκδικώντας το δικαίωμα αυτοδιάθεσής τους. Στο υπόμνημα γινόταν αναφορά στο αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 15^{ης} Ιανουαρίου 1950 το οποίο αρνιόταν να αποδεχτεί η βρετανική κυβέρνηση και να παραχωρήσει δικαίωμα αυτοδιάθεσης στον κυπριακό λαό, παρόλο που η άρνηση «*ἀποτελεῖ παραβίασιν τῶν ἀρχῶν, σκοπῶν καὶ χάρτου τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν καὶ περιφρονεῖ τὰς συστάσεις τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὴν ῥηθείσαν ἀπόφασιν τῆς 16 Δεκεμβρίου 1953 τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν*».¹¹⁷ Οι Κύπριοι, επομένως, «*παρακαλοῦσαν*» τον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών να θέσει το θέμα στη Γενική Συνέλευση και να προτείνει την εγγραφή του θέματος στην ημερήσια διάταξη της 8ης Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης. Στο ίδιο άρθρο περιέλαβε και την είδηση ότι αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Εθνάρχη Μακάριο θα μεταβεί στη Νέα Υόρκη, όπου άρχιζαν οι εργασίες της 8^{ης} Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης, για να προωθήσει το αίτημα.¹¹⁸ Παρόμοια παρουσιάστηκε το θέμα και στην *Καθημερινή* στην τέταρτη σελίδα, ανάμεσα σε άλλες πολιτικές ειδήσεις.¹¹⁹

Ο Μακάριος ζήτησε τη συμπαράσταση της κυβέρνησης στο αίτημά του με προσωπική έκκληση προς τον Παπάγο. Στο κείμενο της έκκλησης, που δημοσιεύτηκε ολόκληρο στις υπό εξέταση εφημερίδες, γινόταν αναφορά στην ανάγκη να προωθήσει η ελληνική κυβέρνηση προσφυγή στον Ο.Η.Ε., αφού διακαής πόθος των Κυπρίων ήταν η ένωση με την Ελλάδα. Διευκρινιζόταν ότι η Κύπρος δεν είχε τη δυνατότητα να προωθήσει την αίτηση και έτσι στρεφόταν «*πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Μητρὸς Πατρίδος καὶ ἰδιαίτερος πρὸς τὸν ἔνδοξον Στρατάρχην καὶ Πρωθυπουργὸν αὐτῆς*». Στο υπόμνημα τόνιζε ότι: «*οἱ Κύπριοι δὲν ζητοῦν οὔτε αὐτοκυβέρνησιν, οὔτε αὐτονομία, οὔτε ἀνεξαρτησία, ἀλλ' ἐνωσιν με τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι σήμερα ἀναγνωρισμένον ὅτι τὸ ζήτημά μας ἀποτελεῖ*

¹¹⁷ Τα ψηφίσματα της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1952 προέβλεπαν ότι οι διοικούσες χώρες όφειλαν να αναγνωρίζουν και να προάγουν την πραγματοποίηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των μη αυτοδιοικούμενων χωρών και να διευκολύνουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού μέσω δημοψηφισμάτων ή άλλων αναγνωρισμένων δημοκρατικών μέσων, κατά προτίμηση υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε. Βλ. σχετικά: Αργυρίου, ό.π., σ. 205.

¹¹⁸ *Εμπρός*, (Αθήνα) 02/09/1953, σ. 1.

¹¹⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/09/1953, σ. 4.

πανελλήνιον ἔθνικὴν ἀξίωσιν.» Ζητούσε, ἐπόμενως, τὴ συμπαράσταση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης «ἀντὶ νὰ ἐξαναγκάζη ἡμᾶς νὰ ἐκλιπαρῶμεν ἀπὸ ξένους τοιαύτην στοργὴν[...]διότι δὲν θὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰς παρὰ τῷ Ο.Η.Ε. προσπάθειας, ἀλλὰ θὰ ἀπευθυνθῶμεν πρὸς ὅλα τὰ Κράτη Μέλη αὐτοῦ, ζητοῦντες ὑποστήριξιν τῆς αἰτήσεως τῆς Κύπρου.»¹²⁰

Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν στήριξε τὸ κυπριακὸ αἶτημα στὸν Ο.Η.Ε., ἐπειδὴ ἀκόμα θεωροῦσε ὅτι τὸ θέμα θὰ μπορούσε νὰ λυθῇ με ἀπευθείας συνομιλίες Ἑλλάδας καὶ Βρετανίας, χωρὶς νὰ διαταραχθοῦν οἱ μεταξὺ τούτων σχέσεις. Ἡ ἀντιπροσωπεΐα τῆς Ἐθναρχίας ζήτησε ἀπὸ τὴν ἐκπρόσωπο τῆς Ἰνδίας καὶ πρόεδρο τῆς Συνέλευσης Vijaya Lakshmi Pandit νὰ γνωστοποιήσῃ τὴν αἴτησιν τῆς Κύπρου καὶ νὰ υποστηρίξῃ ἡ ἴδια τὴν προσφυγὴν ἐκπροσωπώντας ἓνα ἔθνος ποὺ ἀγωνίστηκε ἐνάντια στὴν ἀποικιοκρατία· ἡ Pandit ἀρνήθηκε νὰ προωθήσῃ τὸ αἶτημα καὶ οἱ ἐλπίδες στράφηκαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα.¹²¹

iii. Ἡ ἀπόφασις τῆς Ἑλλάδας γιὰ προσφυγὴν στὸν Ο.Η.Ε.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1953 ὁ Βρετανὸς Υπουργὸς Ἐξωτερικῶν Robert Anthony Eden ἐπισκέφτηκε τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Παπάγος θεώρησε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ πετύχῃ ἓναν ικανοποιητικὸν διακανονισμόν σχετικὰ μετὰ τὴν Κύπρον. Ἡ ψυχρὴ καὶ ἀπαξιωτικὴ στάσις τοῦ Eden, ποὺ ἀπάντησε ὅτι «ζήτημα Κύπρου δὲν ὑπάρχει, οὔτε εἰς τὸ παρὸν οὔτε εἰς τὸ μέλλον» θεωρήθηκε ἰδιαίτερα προσβλητικὴ ἀπὸ τὸν Παπάγον ποὺ συνειδητοποίησε ὅτι ἡ λύσις δὲν θὰ βρισκόταν ἐν διμερεῖς συνομιλίαις ὁπότε προσανατολίστηκε ἐν τῇ λύσει τῆς προσφυγῆς.¹²²

Στις 11 Φεβρουαρίου 1954 ὁ Μακάριος ἐφτάσε πάλιν ἐν τῇ Ἀθῇνᾳ, προκειμένου νὰ πιέσῃ γιὰ τὴν προσφυγὴν τῆς Ἑλλάδας στὸν Ο.Η.Ε. γιὰ τὸ κυπριακόν. Ὁ Μακάριος μετὰ τὰ μέλη τῆς κυπριακῆς πρεσβείας –Ζήνωναν Ρωσσίδην καὶ Σάββαν Λοϊζίδην– συναντήθηκαν μετὰ τὸν Υπουργὸν Ἐξωτερικῶν Στέφανον Στεφανόπουλον καὶ τὸν Ἀλέξη Κύρου, Γενικὸν Διευθυντὴν τοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν· μετὰ τὴν συνάντησίν των ἡ *Καθημερινή* ἐνημέρωνε τοὺς ἀναγνώστες τῆς ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις θὰ φέρῃ τὸ θέμα ἐν τῇ Γενικῇ Συνέλευσιν τοῦ Ο.Η.Ε., ἀν ἐνδιάμεσα δὲν εὐδοκῶσιν οἱ διμερεῖς ἐλληνοβρετανικαὶ συνομιλίαι.

¹²⁰ *Ἐλευθερία* (Ἀθήνα), 09/09/1953, σ. 4. *Ἐμπρός* (Ἀθήνα), 09/09/1953, σ. 1 καὶ 3. *Καθημερινή* (Ἀθήνα), 09/09/1953, σ. 4.

¹²¹ *Ἐλευθερία* (Ἀθήνα), 01/10/1953, σ. 6. *Καθημερινή* (Ἀθήνα), 01/10/1953, σ. 6.

¹²² Ἀργυρίου, ὁ.π., σ. 154. Holland - Markides, ὁ.π., σ. 224-225.

Παράλληλα, παρέθεσε τις δηλώσεις του Μακαρίου «*Εἶμαι πλήρως ἱκανοποιημένος ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς σημερινῆς συνομιλίας μου μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν κ. Στεφανόπουλου*».¹²³

Αντίθετα, η *Ελευθερία*, σχολιάζοντας τη συνάντηση κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η κυβέρνηση δίσταζε να θέσει το θέμα στον Ο.Η.Ε., παρά τις πιέσεις του Μακαρίου, και ότι προτιμούσε διαπραγματεύσεις με τη Βρετανία για παραχώρηση συντάγματος και εγγυήσεις προς τους Κυπρίους.¹²⁴

Στις 25 Φεβρουαρίου 1954 ο Υπουργός Εξωτερικῶν Στέφανος Στεφανόπουλος, σχολιάζοντας τις αποφάσεις στο βρετανικό κοινοβούλιο για διατήρηση του καθεστώτος στην Κύπρο, δήλωσε ότι: «*Ἡ κυβέρνησις ἔχει χαράξει τὴν γραμμὴν τῆς τὴν ὁποία καὶ θὰ ἀκολουθήσῃ ἀπαρεγκλίτως*». Ο Μακάριος επεσήμανε ότι: «*ἡ προσπάθεια τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως πρὸς λύσιν τοῦ κυπριακοῦ δι' ἀπ'εὐθείας διαπραγματεύσεων εἶναι ματαιοπονίαν καὶ πρέπει τὸ ταχύτερον να προσφύγῃ ἐγκαίρως εἰς τὰ Ἠνωμένα Ἕθνη*».¹²⁵

Στις 27 Φεβρουαρίου η *Εμπρός* δημοσίευσε συνέντευξη του Μακαρίου στην εφημερίδα. Στη συνέντευξη ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου δήλωνε αισιόδοξος για την έκβαση του κυπριακού ζητήματος: «*ἔχω ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι σημαντικὸν καὶ ἀποφασιστικὸν βῆμα θὰ σημειώσῃ το Κυπριακὸν ζήτημα. Ἐκ τῶν ἐπαφῶν μου καὶ συνομιλιῶν μου με τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἀπεκόμισα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι αὕτη ἀντιμετωπίζει τὸ μέγα τοῦτο θέμα με σοβαρότητα καὶ σταθερότητα*.» Συμπλήρωνε ότι η βρετανική κυβέρνηση θα αναγκαστεί να υποχωρήσει και ότι το κυπριακό έπαψε πλέον να είναι ζήτημα «κλειστό», αλλά εξελίχθηκε σε «πολιτικὸν ἀδιέξοδον» και κατέληγε ότι ο κυπριακός λαός «*θὰ πετύχει τελικὰ τὸ ποθούμενον, δηλαδὴ τὴν Ἐνωσιν τῆς Κύπρου με τὴν Μητέρα Ἑλλάδα*». Την αισιοδοξία του Μακαρίου για λύση του κυπριακού εντός του έτους συμεριζόταν και η εφημερίδα που σε άρθρο της στη δέκατη σελίδα χαρακτήριζε τον Εθνάρχη ως: «*ἀκούραστος ἀγωνιστὴς τῆς Ἐλευθερίας ποὺ ἐνθυμίζει γνωρίμους ἱστορικὰς μορφὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας*».¹²⁶

Για την ελληνική κυβέρνηση προτιμητέα επιλογή ήταν οι διμερείς ελληνοβρετανικές συνομιλίες αλλά πλέον δεν απέκλειαν τη προσφυγή στον Ο.Η.Ε. σε περίπτωση αποτυχίας των συνομιλιών. Σύμφωνα με το πνεύμα αυτό ήταν οι δηλώσεις του Αλέξη Κύρου,

¹²³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 14/02/1954, σ. 8.

¹²⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 14/02/1954, σ. 6.

¹²⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 25/02/1954, σ. 6. *Καθημερινή* (Αθήνα), 25/02/1954, σ. 6.

¹²⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 27/02/1954, σ. 1 και 10.

Γενικού Διευθυντή του Υπουργείου Εξωτερικών, στις 2 Μαρτίου 1954 ότι η κυβέρνηση θα φέρει το κυπριακό ενώπιον του Ο.Η.Ε. το Σεπτέμβριο, αν δεν επιτυγχάνονταν η διεξαγωγή διμερών φιλικών συνεννοήσεων με τη Βρετανία.¹²⁷ Αντίστοιχες ήταν οι δηλώσεις του πρωθυπουργού Παπάγου στις 13 Μαρτίου, μετά από συνάντησή του με τον Μακάριο. Ο Παπάγος διαβεβαίωσε «τὸν κ. Μακάριον ὅτι ἡ κυβέρνησις ἔχει λάβει σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ προωθήσῃ ἀποφασιστικῶς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ Κυπριακοῦ» χωρίς να αποκλείει πλέον την επιλογή της προσφυγής.¹²⁸

Η αισιοδοξία του Μακαρίου πως η ελληνική κυβέρνηση θα προσφύγει τελικά στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. διαφαίνεται και από τις δηλώσεις του, όταν επέστρεψε στην Κύπρο. Τις δηλώσεις του δημοσίευσε η *Καθημερινή* στις 21 Μαρτίου 1954 περιγράφοντας παράλληλα την ενθουσιώδη υποδοχή που του έγινε στη Λευκωσία:

«πλῆθος 500 περίπου Κυπρίων κραυγάζον τὴν λέξιν Ἑνωσις ὑπεδέχθη εἰς τὸ ἀεροδρόμιον τῆς Λευκωσίας τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Μακάριον[...]φορτηγὰ ὀχήματα πλήρη σπυδαστῶν κατέφθανον εἰς Λευκωσίαν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀφίξεως τοῦ Μακαρίου. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν σημαιοστόλιστοι καὶ οἱ κάτοικοι εἶχον ἐξέλθει εἰς αὐτὰς διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν».

Στις δηλώσεις του ο Αρχιεπίσκοπος τόνισε ότι: «ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταβάσεώς τοῦ ἐπετεύχθη καὶ ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἐπέτυχεν θετικὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ φέρει εἰς τὸν Ο.Η.Ε.τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.»

Επανέλαβε ότι «οἱ Ἕλληνες Κύπριοι δὲν δέχονται συντάγματα καὶ ὑποσχέσεις περὶ εὐημερίας καὶ θὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα των ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως», εφόσον μάλιστα θεωρούσε αβάσιμη τη δικαιολογία των Βρετανών για διατήρηση του καθεστώτος, ώστε να εξασφαλίζεται η ασφάλεια στην περιοχή.¹²⁹

Οι συνέπειες τως ενεργειών του Μακαρίου για τη διεθνοποίηση του Κυπριακού αποτυπώθηκαν και στον βρετανικό τύπο. Σε πρωτοσέλιδό της η *Καθημερινή* δημοσίευσε αποσπάσματα άρθρων από βρετανικές εφημερίδες σχετικά με το αίτημα των Κυπρίων για αυτοδιάθεση και ένωση. Ενδεικτικά, ο βρετανικός *Economist* θεωρούσε ότι η εκστρατεία για την ένωση «προσέλαβεν ὁζὺν χαρακτῆρα κατὰ τὰς τελευταίας πέντε

¹²⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 02/03/1954, σ. 6.

¹²⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 13/03/1954, σ. 6.

¹²⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 21/03/1954, σ. 8.

έβδομάδας, όταν ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος έπεσκέφθη την Ελλάδα» κάνοντας αναφορά στα αντιβρετανικά συλλαλητήρια στην Αθήνα και στη ραδιοφωνική εκπομπή που μίλησε ο Μακάριος διαβεβαιώνοντας ότι η κυβέρνηση θα φέρει το θέμα στον Ο.Η.Ε. Επεσήμανε ότι ο Παπάγος «διά μετριοπαθοῦς δηλώσεως του» καθόρισε την ελληνική πολιτική, που βρίσκεται σε αντίθεση με τη βρετανική, διαπιστώνοντας ότι: «ή απόκρουσις τῶν συνομιλιῶν θὰ ἡδύνατο νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ δυσάρεστον ἀποτέλεσμα τῆς μετατροπῆς τῶν φίλων εἰς ἐχθροὺς καὶ τῶν βάσεων εἰς πολιορκούμενα φρούρια, εφόσον οἱ Ἕλληνες οὐδὲν θὰ κερδήσουν με τὸ διάβημά τους εἰς τὸν Ο.Η.Ε. διότι ἀπὸ νομικῆς πλευρᾶς ἡ θέσις τῆς Ἀγγλίας εἶναι ἀδιατάρακτος.» Το άρθρο κατέληγε ότι η πλέον ενδεδειγμένη ενέργεια θα ήταν η διάσκεψη μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών –Ελλάδα, Τουρκία, Βρετανία, Αμερική- ώστε να βρεθεί μια κοινώς αποδεκτή λύση. Παρόμοιες θέσεις υπέρ της έναρξης συνομιλιών, τουλάχιστον μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας, υποστήριζαν και άλλες βρετανικές εφημερίδες.¹³⁰

Στις 15 Απριλίου 1954 η εφημερίδα *Ελευθερία* δημοσίευσε άρθρο του φιλελεύθερου αμερικανικού περιοδικού *Reporter* που ενημέρωνε ότι η Ελλάδα θα θέσει το κυπριακό ζήτημα στις διασυμμαχικές συνομιλίες για το Σουέζ, εξέλιξη που έβρισκε σύμφωνο τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ο οποίος, υπογραμμίζοντας τις αμερικανικές δηλώσεις ότι μια βάση είναι άχρηστη, όταν περιβάλλεται από εχθρούς, δήλωσε πως: «άν ἡ Κύπρος ἐνωθῇ με τὴν Ἑλλάδα αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις θὰ δύνανται νὰ ἔχουν εὐκολίας καὶ βάσεις, ἐνὼ ἂν ἀρνηθοῦν εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως διαρκῶς καὶ περισσότερον ὁ λαὸς μας θὰ ὀδηγῆται πρὸς τὸν κομμουνισμόν.» Ο αμερικανός αρθρογράφος παρατηρούσε ότι οι Τούρκοι της Κύπρου δεν συμφωνούσαν με την αυτοδιάθεση ούτε με την ένωση του νησιού με την Ελλάδα αλλά προτιμούσαν τη βρετανική διοίκηση.¹³¹

Το δυσμενές για την ελληνική κυβέρνηση διεθνές κλίμα σχετικά με την επιλογή της προσφυγής ως μέσο επίλυσης του κυπριακού αποτύπωσε η *Ελευθερία* σε πρωτοσέλιδο άρθρο της στις 29 Απριλίου 1954. Στο άρθρο αναφερόταν ότι η Ελλάδα, μετά τη βρετανική άρνηση για διαπραγματεύσεις, ζήτησε αμερικανική μεσολάβηση για το Κυπριακό «εἰς στιγμὴν κρινομένην διεθνῶς ἀκατάλληλον», παραδεχόμενη ότι «τὸ κυπριακὸν ζήτημα δὲν ἐτέθη ὑπ' αὐτῆς ἀλλὰ ὑπὸ τῆς πιέσεως τῆς ἐλληνικῆς κοινῆς γνώμης». Το άρθρο διαπίστωνε την αρνητική στάση των ΗΠΑ, ειδικά: «εἰς στιγμὰς κατὰ τὰς ὁποίας

¹³⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 27/03/1954, σ. 1.

¹³¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 15/04/1954, σ. 6. Βλ. σχετικά με τις σχέσεις της βρετανικής διοίκησης με τους Τούρκους της Κύπρου το διάστημα πριν την προσφυγή: Κτωρής, ό.π., σ. 426-437.

ή αμερικανική διπλωματία αντιμετωπίζει δειθνείς δυσχερείας, αί όποίαι έπιβάλλουν έτι μεγαλύτερα φροντίδα προς άποφυγήν τής διαταράξεως τής συμμαχικής ένότητος με τήν τοποθέτησιν νέων προβλημάτων.»¹³²

iv. Η Δεύτερη Παγκύπρια Συνέλευση (23 Ιουλίου 1954)

Στις 23 Ιουλίου 1954 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος συγκάλεσε τη δεύτερη Παγκύπρια Έθνοσυνέλευση στον Ι. Ν. Αγίου Ιωάννη Λευκωσίας στην οποία συμμετείχαν 548 αντιπρόσωποι από όλη την Κύπρο. Η *Καθημερινή* παρουσίασε πως στη συνέλευση ο Μακάριος κατηγόρησε τη βρετανική διοίκηση για παραμέληση του νησιού, επανέλαβε την άρνηση του κυπριακού λαού για παροχή νέου συντάγματος και δήλωσε ότι η υπόσχεση της ελληνικής κυβέρνησης να φέρει το θέμα στον Ο.Η.Ε. «δέν άποτελεϊ τó τέλος τοῦ άγώνος αλλά τήν άρχήν νέας φάσεως είς τήν μάχην διά τήν έλευθερίαν». Αναφερόμενος στα πρόσφατα γεγονότα του Σουέζ υπογράμμισε πως: «ó άγών διά τήν ένωσιν ύπήρξε πάντοτε είρηνικός. Τά τελευταία όμως γεγονότα τής Αίγύπτου κατέδειξαν ότι ή βία είναι πάντοτε άναγκαία διά τήν έκδίωξιν τής καταπιεστικής διοικήσεως.»¹³³

Η εφημερίδα *Εμπρός* κάλυψε το γεγονός στη σελίδα 8 σε άρθρο με τίτλο «*Η βία καθιστά ήδη άναγκαία δια τήν ένωσιν, λέγει ο Μακάριος*» (κεφαλαία στον τίτλο). Στο άρθρο, πέρα από τα βασικά σημεία του λόγου του Μακαρίου, η εφημερίδα παρέθεσε την αδιάλλακτη θέση του Βρετανού υφυπουργού Εξωτερικών Doge Parker ότι είναι αδύνατη η μεταβολή του καθεστώτος στην Κύπρο και την υποστηρικτική στάση του Εργατικού βουλευτή John Parker που τόνισε ότι σε περίπτωση ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, θα μπορούσε η Βρετανία να συνάψει ευνοϊκές συμβάσεις. Την ίδια θέση υποστήριζε και ο βρετανικός *Economist* επισείοντας μάλιστα το φόβο επέκτασης της κομμουνιστικής επιρροής σε αντίθετη περίπτωση: «*Σκοπός τής Μόσχας είναι ή διά ήπιου τρόπου προσβολή τοῦ τρωτοῦ «ύπογαστρίου» τής Εύρώπης.*»¹³⁴ Τά ίδια γεγονότα παρουσίασε με λεπτομέρειες και η εφημερίδα *Ελευθερία* στο άρθρο της με τίτλο: «*Το Κυπριακόν εισέρχεται σε φάση άκρας οξύτητος. Ο Μακάριος απειλεί με βία τους Άγγλους. Θα επαναληφθῇ εις Κύπρον ό,τι έγινε εις τη διώρυγα του Σουέζ*» (κεφαλαία στην εφημερίδα).¹³⁵

¹³² *Ελευθερία* (Αθήνα), 29/04/1954, σ. 1.

¹³³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 24/07/1954, σ. 1.

¹³⁴ *Εμπρός* (Αθήνα), 24/07/1954, σ. 8.

¹³⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 24/07/1954, σ. 1 και 6.

v. Το «ουδέποτε» του Hopkinson και οι αντιδράσεις στην Ελλάδα και στην Κύπρο

Στις 28 Ιουλίου 1954 ο υφυπουργός Αποικιών Henry Hopkinson, σε συνεδρίαση της Βουλής των Λόρδων, δήλωσε ότι κάποιες περιοχές της Κοινοπολιτείας εξαιτίας ειδικών συνθηκών δεν θα μπορούσαν «ουδέποτε» να γίνουν ανεξάρτητες και ότι η διατήρηση της Κύπρου ήταν απαραίτητη, ώστε η Βρετανία να εκπληρώσει τις στρατηγικές της υποχρεώσεις στην Ευρώπη, τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή –η συζήτηση της Βουλής αφορούσε κυρίως το ζήτημα του Σουέζ. Τις θέσεις του Hopkinson στήριξε και ο Υφυπουργός Αποικιών Littleton που απέκλεισε κάθε μεταβολή του καθεστώτος στην Κύπρο και την παράδοσή της σε μια φιλική αλλά ασταθή δύναμη (υπονοώντας την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα).¹³⁶

Η προσβλητική δήλωση του «ουδέποτε» σε συνδυασμό με τη βρετανική προσφορά ανελαστικού συντάγματος στους Κύπριους που δεν προέβλεπε αυτοδιάθεση προκάλεσαν ένταση στον ελληνικό Τύπο. Η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδό της αποκαλούσε «*φάρσα*» το σύνταγμα που παραχωρούσαν οι Βρετανοί και στο άρθρο της με τίτλο «*Η Αγγλία εμπαίζει τους Κύπριους*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) ενημέρωνε ότι η ελληνική κυβέρνηση –δια στόματος του Υπουργού Εξωτερικών Στέφανου Στεφανόπουλου– δήλωνε ότι «*έμμένει εις την χαραχθεῖσαν πολιτικὴν, τῆς προσφυγῆς δηλαδή εις τὴν προσεχῆ Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν*».¹³⁷ «*Παρωδία συντάγματος*» αποκαλούσε το σύνταγμα και η Καθημερινή την ίδια μέρα και τόνιζε πως:

«...ἡ ἀναγγελία περὶ παραχωρήσεως συντάγματος χαρακτηρίζεται ὡς ἐνδεικτικὴ τῶν πιέσεων ποὺ ὑφίσταται ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τὴν ἔνωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἡ πλέον ἀτυχῆς ἐξοικονόμησις, τὴν ὁποία ἐπιθυμεῖ νὰ προβάλλῃ ἐνώπιον τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄρνησιν τῆς διὰ τὴν ἔνωσιν.»¹³⁸

Η εφημερίδα *Εμπρός* προειδοποιούσε ότι «*Απειλείται ἡδη λαϊκὴ ἐξέργεσις εἰς τὴν Κύπρον*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) μετά τη βρετανική αδιαλλαξία. Ενημέρωνε ότι το Συμβούλιο της Εθναρχίας απέρριψε το προτεινόμενο σύνταγμα και παρέθεσε τις δηλώσεις του Εθνάρχη ότι: «*Σκοπὸς τῆς Κυβερνήσεως διὰ τῆς προσφορᾶς Συντάγματος δὲν εἶναι ἡ*

¹³⁶ Αργυρίου, ό.π., σ. 153.

¹³⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 29/07/1954, σ. 1.

¹³⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 29/07/1954, σ. 1.

πρόοδος τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ ἀλλὰ νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τοὺς ἐνωτικούς ἀγῶνας του.» Στο ἴδιο ἀρθρο η εφημερίδα σχολίαζε ὅτι πρώτη φορά το διάγγελμα της βρετανικῆς διοίκησης ἐνίσχυσε τόσο τον ἐνωτικό ἀγῶνα των Κυπρίων.¹³⁹

Δριμεία κριτική στη βρετανική στάση ἀσκήσε η εφημερίδα *Καθημερινή* στο κεντρικό της ἀρθρο της 1^{ης} Αυγούστου 1954 με τον μεταφορικό τίτλο «*Λυδία λίθος*». Στο ἀρθρο ο αρθρογράφος ἐπεσήμανε ὅτι πλέον δεν τίθεται δίλημμα για την ἐλληνική κυβέρνηση σχετικά με τη στάση που πρέπει να ἐπιλέξει ἀπέναντι στους «*συμμάχους*» Βρετανούς και στους «*δούλους ἀδερφούς*» Κυπρίους. Θεωρούσε ἀπαξίωτική την ἀμφισβήτηση της ἐλληνικότητας των Κυπρίων ἀπὸ τους Βρετανούς που ἐστειλαν «*ἐθνολόγους ποὺ γνωρίζουν ἀπὸ ἐθνολογία ὅσον καὶ οἱ ἐλέφαντες ἀπὸ μανδολῖνον*» και τη προσφορά του συγκεκριμένου συντάγματος που θα μπορούσαν να προσφέρουν «*εἰς τοὺς φελλάχους, ἐὰν οἱ φελλάχοι δὲν ἐπρολάμβαναν νὰ τὴν [τη Βρετανία] διώξουν*». Κατέληγε ὅτι:

«*Τώρα, πλέον, εἰς τὸ Κυπριακὸν, θὰ κριθῇ καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις, ἡ ἠθικὴ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς παγκοσμίου κοινωνίας. Εἰς τὸν οὐρανοζῦστην τοῦ μεγάρου τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν...θὰ ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ ἑνὸς δούλου λαοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ δίκαιον φθάνει ἕως τὸν οὐρανὸν.*»¹⁴⁰

Μετά την ἀπόρριψη του συντάγματος ἐντάθηκαν οἱ ἀντιδράσεις στην Κύπρο και η βρετανική διοίκηση κήρυξε την ἰσχὺ του ἀντιστασιακοῦ νόμου περιορίζοντας τις ἀτομικὲς ἐλευθερίες. Η εφημερίδα *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο της 14^{ης} Αυγούστου 1954 ἐνημέρωνε ὅτι ο Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος κάλεσε το λαὸ της Κύπρου να προσευχηθεῖ στις 20 Αυγούστου, την ἡμέρα που ἐπρόκειτο να κατατεθεῖ η προσφυγὴ της Ελλάδας στον Ο.Η.Ε., ἐνὼ η οδὸ «Τσώρτσιλ» στην Αθήνα μετονομάστηκε σε οδὸ «Σταδίου». Παράλληλα, ἐνημέρωνε ὅτι την ἐπόμενη ἡμέρα (15 Αυγούστου) προβλεπόταν μεγάλη φοιτητικὴ συγκέντρωση στην οποία θα συμμετείχαν και ἐκπαιδευτικοὶ ὅλων των βαθμίδων. Η συγκέντρωση θα κατέληγε στο Μνημεῖο του Ἀγνώστου Στρατιώτη ὅπου συμβολικά θα ἐκαιγαν την προκήρυξη του Γενικοῦ Εισαγγελέα με την οποία κήρυττε τον στρατιωτικό νόμο στην Κύπρο.¹⁴¹

¹³⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 31/07/1954, σ. 1 και 8.

¹⁴⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 01/08/1954, σ. 1.

¹⁴¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 14/08/1954, σ. 1 και 6.

Ανήμερα του συλλαλητηρίου η *Καθημερινή* δημοσίευσε το μήνυμα του πρωθυπουργού Παπάγου που δήλωνε ότι η κυβέρνηση επέτρεπε τη διενέργεια συλλαλητηρίων σε όλη τη χώρα «διὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες θέλουσι διατρανώσει τὸ ἐθνικὸν, ἠθικὸν καὶ ἀνθρωπιστικὸν αἶτημα πρὸς Ἑνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Μητρὸς πατρίδος». Προκειμένου να αποφευχθούν επεισόδια κατά τη διάρκεια του συλλαλητηρίου, ο Παπάγος δήλωνε κατηγορηματικά ότι «ἐὰν σημειωθὸν ἀπόπειραι χρησιμοποίησεως τοῦ συλλαλητηρίου[...] αὐταὶ θέλουσι ἀντιμετωπισθῇ πρεπόντως παρὰ τῶν ὀργάνων τάξεως».¹⁴²

Η ίδια εφημερίδα παρουσίασε τα γεγονότα και το κλίμα του συλλαλητηρίου στο πρωτοσέλιδο της 17^{ης} Αυγούστου. Αnéφερε ότι το συλλαλητήριο: «ἦταν φλόγα ἐνθουσιασμοῦ, κραυγαλέος στρόβιλος, πηγὴ αἰσθήματος καὶ ἀκτινοβολία πατριωτισμοῦ[...] τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐσημειώθη καμμία βιαιότης καὶ ὅτι διελύθησαν οἱ χιλιάδες[...] ἀποδεικνύει τὴν ὠριμότητα καὶ τὴν πειθαρχίαν τῆς συγχρόνου γενεᾶς» τονίζοντας τη μεγαλοπρέπεια της στιγμής που γονατισμένοι οι φοιτητές ορκίστηκαν τη συνέχεια του αγώνα για την ένωση θυμίζοντας τον «ὄρκο τῶν Φιλικῶν».¹⁴³

Το συλλαλητήριο παρουσίασε και η εφημερίδα *Ελευθερία* στις 17 Αυγούστου. Στο πρωτοσέλιδο κυριαρχούσε φωτογραφία φοιτητῶν που ἐκαίγαν ἀντίτυπο της προκήρυξης του Γενικοῦ Εἰσαγγελέα με το οποίο επανέφερε τον ἀντιστασιακὸ νόμο και περιγραφὴ της πορείας και του ὅρκου των φοιτητῶν, ἐνῶ στην ἑκτη σελίδα γινόταν ἐκτενὴς ἀναφορὰ στο κήρυγμα του Μακαρίου με το οποίο ἀνηφοῦσε τα κατασταλτικὰ βρετανικὰ μέτρα. Στο κήρυγμα τόνιζε ὅτι:

«ἡ σημερινὴ Κυβέρνησις τῆς Κύπρου προσπαθεῖ νὰ φιμώσῃ τὰ αἰσθήματά μας. Νομίζομεν ὅτι εἶναι γελοῖον νὰ φαντασθῇ τις ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ κατασταλῇ ὁ ἀγὼν μας διὰ πιεστικῶν μέσων. Οὐδέποτε θὰ ὑποκύψωμεν εἰς τὸν ἐκφοβισμόν. Δὲν φοβούμεθα τὰς ἐκτοπίσεις ἢ τὴν φυλάκισιν.»¹⁴⁴

¹⁴² *Καθημερινή* (Αθήνα), 15/08/1954, σ. 1.

¹⁴³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 17/08/1954, σ. 1.

¹⁴⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 17/08/1954, σ. 1 και 6.

vi. Η πρώτη ελληνική προσφυγή στον Ο.Η.Ε. (1954)

Η αδιαλλαξία της βρετανικής κυβέρνησης και η πίεση αφενός του Μακαρίου και αφ' ετέρου της ελληνικής κοινής γνώμης οδήγησαν την κυβέρνηση Παπάγου να προσφύγει στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. Η προσφυγή κατατέθηκε στις 20 Αυγούστου 1954 από τον Χρήστο Ξανθόπουλο Παλαμά, μόνιμο αντιπρόσωπο της Ελλάδας στον Ο.Η.Ε., και ζητούσε την εφαρμογή «της αρχής της ισότητας δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών εις τον πληθυσμό της Κύπρου». Παρά την αντίδραση της Βρετανίας, πέτυχε την εγγραφή της προσφυγής στην ημερήσια διάταξη της 9^{ης} Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε.¹⁴⁵

Το υπόμνημα που συνόδευε την ελληνική προσφυγή τόνιζε την πανάρχαια ελληνική ταυτότητα του νησιού και την προσδοκία του λαού να ενωθεί με την μητέρα- Ελλάδα· η λέξη «Ένωσις» αναφερόταν τέσσερις φορές και απουσίαζε κάθε αναφορά στην τουρκοκυπριακή μειονότητα. Η ελληνική διπλωματία στράφηκε στην έννοια της «αυτοδιάθεσης», όταν έγινε κατανοητό ότι τα κράτη που υποστήριζαν τον αγώνα κατά της αποικιοκρατίας δεν ήταν ευνοϊκά απέναντι σε μια πολιτική «προσάρτησης».¹⁴⁶

Την ημέρα κατάθεσης της προσφυγής οργανώθηκε νέο συλλαλητήριο που παρουσιάστηκε εκτενώς στον Τύπο. Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Εμπρός* δέσποζε συμβολική εικόνα που παρίστανε την Ελλάδα να παραδίδει το κείμενο της προσφυγής στο άγαλμα της Ελευθερίας- και επομένως στον Ο.Η.Ε.- και το κείμενο της ελληνικής προσφυγής. Το άρθρο παρέθεσε το λόγο του Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα ο οποίος τόνισε ότι το αίτημα για την ελευθερία της Κύπρου είναι αίτημα πανελλήνιο, ότι ακόμη και ο βρετανικός λαός ήταν υπέρ της ελευθερίας των Κυπρίων και προέτρεψε τους Κυπρίους να εμμένουν σταθεροί στον αγώνα τους. Η εφημερίδα σχολίασε με έμφαση ότι οι συγκεντρωμένοι ήταν περισσότεροι από 300.000 Αθηναίοι (ο αριθμός κατ' εκτίμηση της εφημερίδας), η ογκωδέστατη μεταπολεμική συγκέντρωση με την οποία αξίωναν να φύγουν οι Βρετανοί από την Κύπρο.¹⁴⁷ Στο ίδιο συμπέρασμα αναφορικά με τον όγκο του συλλαλητηρίου κατέληξε και η *Καθημερινή* που, κάτω από τον τίτλο «*Μυριάδες λαού των Αθηνών και Πειραιώς διεδήλωσαν τον πανελλήνιον πόθον δια την ένωσιν. Μια πρωτοφανής σε όγκο ανθρωποθάλασσα εξήγησε από τα Ηνωμένα Έθνη δικαιοσύνην δια*

¹⁴⁵ Αντώνης Κλάπης, «Το Κυπριακό στον Ο.Η.Ε.», *Καθημερινή*, Αθήνα, 12/10/2014, <https://www.kathimerini.gr/society/787729/to-kypriako-ston-oie/> (ημερομηνία πρόσβασης 11/04/2021).

¹⁴⁶ Στεφανίδης, ό.π., σ. 164-166.

¹⁴⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 21/08/1954, σ. 1 και 8.

τον δούλον λαόν» (κεφαλαία στην εφημερίδα), παρέθεσε φωτογραφία του πλήθους αποδεικνύοντας τον πολύ μεγάλο αριθμό των συγκεντρωμένων.¹⁴⁸

Η εγγραφή της προσφυγής χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από τον ελληνικό Τύπο· η *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο με πηχυαίους τίτλους ενημέρωνε ότι η ολομέλεια έκανε δεκτή την προσφυγή με 30 ψήφους υπέρ, 19 κατά και 11 αποχές, παρά «*τὴν λυσσώδην βρετανικὴν ἀντίδρασιν*».¹⁴⁹ Παρόμοια, η εφημερίδα *Εμπρός* σχολίαζε στον κεντρικό τίτλο της πρώτης σελίδας ότι η Ελλάδα κέρδισε την πρώτη μάχη και συνεχίζοντας το άρθρο στην όγδοη σελίδα παρέθετε τη δήλωση του Παπάγου «*Περίφανης ἡ νίκη τῆς Ἑλλάδος*» και τις δηλώσεις των πολιτικών αρχηγών για την ελληνική διπλωματική επιτυχία. Παρέθετε, επίσης, το πανηγυρικό κλίμα στην Κύπρο και τη δήλωση του Μακαρίου «*Δηλώσεις μου εἶναι τὰ παραληροῦντα ἀπὸ ἐνθουσιασμόν πλήθη καὶ οἱ χαρμόσυνοι ἤχοι τῶν ἐκκλησιῶν*».¹⁵⁰

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αποφάσισε να μεταβεί στη Νέα Υόρκη, για να υποστηρίξει την ελληνική προσφυγή και να δια φωτίσει την αμερικανική κοινή γνώμη. Ενδιάμεσος σταθμός του ταξιδιού του ήταν η Αθήνα όπου έδωσε συνεντευξη Τύπου στους Έλληνες δημοσιογράφους. Στη συνέντευξη, την οποία η *Ελευθερία* κάλυψε εκτενώς με τίτλο «*Πολιτικὴν ρεαλισμοῦ ζητάει ο κ. Μακάριος. Μέμφεται τὴν κυβέρνησιν διότι παρεχώρησε βάσεις χωρὶς ἀντάλλαγμα τὴν Κύπρον*» (κεφαλαία στην εφημερίδα), ο Αρχιεπίσκοπος εξέφρασε την απογοήτευσή του «*ἐκ τῆς στάσεως ὠρισμένων ἀντιαποικιακῶν*» και φιλικών κρατών, επειδή καταψήφισαν ή απείχαν από τη ψηφοφορία της 24^{ης} Σεπτεμβρίου στον Ο.Η.Ε. Δήλωσε ότι στον επόμενο σταθμό του ταξιδιού του, το Λονδίνο, θα επιδιώξει να συναντηθεί με Εργατικούς βουλευτές και ότι: «*ἡ Ἐθναρχία θὰ ἐδέχετο νὰ ἔλθει εἰς ἀπ' εὐθείας συνομιλίας με τὴν βρετανικὴν κυβέρνησιν, ἐὰν βάσις τῶν συνομιλιῶν θὰ ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως.*» Επίσης, διευκρίνισε ότι δεν τίθεται ζήτημα ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα αλλά αναγνώριση στους Κυπρίους του δικαιώματος αυτοδιάθεσης και ότι: «*ἡ Ἐθναρχία δὲν θὰ καταφύγει εἰς βίαια μέτρα, ἀλλ' ὅτι θὰ τῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκρατήσῃ τὸν κυπριακὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἐναντίον τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως.*» Εξέφρασε την πικρία του για τις επιλογές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, αφού δέχτηκε συμβιβασμούς στην ελληνοβρετανική συμμαχία χωρίς να απαιτήσει ανταλλάγματα για την παραχώρηση βάσεων στο έδαφός

¹⁴⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 21/08/1954, σ. 1.

¹⁴⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 25/09/1954, σ. 1.

¹⁵⁰ *Εμπρός* (Αθήνα), 25/09/1954, σ. 1.

της και την ελπίδα του ότι τελικά θα επιτευχθεί η απαιτούμενη πλειοψηφία στην Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. αλλά «ἐὰν ὅμως παρ' ἐλπίδα παραγνωρισθῇ τὸ δίκαιον ἀπὸ τὰ Ἠνωμένα Ἔθνη, ἢ Ο.Η.Ε. θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ φενάκη ἐξαπατώσα τοὺς λαοὺς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ ὁ Κυπριακὸς λαὸς δὲν θὰ παύσῃ τὸν ἀγῶνα του.»¹⁵¹

Τη συνέντευξη του Μακαρίου κάλυψε και η εφημερίδα *Καθημερινή* εστιάζοντας στην πικρία του για τη στάση των «φίλων» χωρών και την προειδοποίηση ότι δεν θα μπορέσει ο κυπριακός λαός να συγκρατήσει την αγανάκτησή του σε περίπτωση δυσμενούς εξέλιξης στην υπόθεση της προσφυγής.¹⁵²

Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 16 Οκτωβρίου 1954 στο ειδικό πλαίσιο της τέταρτης σελίδας με τίτλο «*Η Κύπρος*» παρουσίασε τη συνέντευξη του Μακαρίου τονίζοντας ότι πλέον το κυπριακό ζήτημα δεν ήταν «ζήτημα κλειστό».¹⁵³

Η *Ελευθερία* σχολιάζοντας τις δηλώσεις του Μακαρίου στις 11 Οκτωβρίου κατέκρινε την κυβέρνηση και τον Ελληνικό Συναγερμό για τους χειρισμούς στο κυπριακό σε ένα ιδιαίτερο καυστικό άρθρο στην πρώτη σελίδα. Εκεί επιδοκίμασε την ευθύτητα των λόγων του Μακαρίου σχολιάζοντας ότι «*συνέλαβε τὸν ταῦρον ἀπὸ τὰ κέρατα μὲ τὰς δηλώσεις του*» και ότι «*αἱ παρατηρήσεις τοῦ εἶναι ἀπολύτως ὀρθαὶ*» σχετικά με τις επιλογές αναφορικά με τον πόλεμο της Κορέας και την παραχώρηση βάσεων. Στην ίδια σελίδα η εφημερίδα διαπίστωνε ότι το κυπριακό εισήλθε σε οξεία φάση, εφόσον μάλιστα η Αμερική απέκρουε τη συζήτηση και οι αραβικές χώρες θα απείχαν από την ψηφοφορία.¹⁵⁴

Το ταξίδι στις ΗΠΑ και τις ενέργειες του Μακαρίου παρακολούθησαν οι υπό εξέταση ελληνικές εφημερίδες. Ενδεικτικά, η *Καθημερινή* παρουσίασε τη συνέντευξη του Αρχιεπισκόπου στο Λονδίνο σε εκπροσώπους του βρετανικού και διεθνούς Τύπου. Στη συνέντευξή του τόνισε ότι οι Κύπριοι αξίωναν το δικαίωμα να καθορίζουν τη τύχη τους διευκρινίζοντας ότι οι Βρετανοί θα μπορούσαν να διατηρήσουν τις βάσεις τους στην Κύπρο «*ὅπως ἔχει τὴν δυνατότητα αὐτὴν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος*», εφόσον μάλιστα «*ἡ Κύπρος ἀνήκει εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον καὶ συνεπῶς μετέχει τῆς ἀμύνης του*».

¹⁵¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 12/10/1954, σ. 1 και 6.

¹⁵² *Καθημερινή* (Αθήνα), 12/10/1954, σ. 1 και 6.

¹⁵³ *Εμπρός* (Αθήνα), 16/10/1954, σ. 4.

¹⁵⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 14/10/1954, σ. 1.

Στη συνέντευξή του κατέληξε ότι οι Κύπριοι θα δέχονταν σύνταγμα με την προϋπόθεση ότι θα προέβλεπε την παραχώρηση αυτοδιάθεσης σε διάστημα 3-5 ετών.¹⁵⁵

Την επόμενη μέρα η ίδια εφημερίδα σχολίασε τον αντίκτυπο των δηλώσεων του Μακαρίου στις βρετανικές εφημερίδες, αποδεικνύοντας την επιρροή του και στη Βρετανία. Χαρακτηριστικά ανέφερε το σχόλιο της *Daily Telegraph* «*χθές την νύκτα, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ήγέτης του υπέρ της ένωσης μετά της Ελλάδος κινήματος, παρέσχε νέαν και άπροσδόκητον ελπίδα λύσεως του Κυπριακού προβλήματος*», αφού πρώτα τον συμβούλευσε –θεωρούσε η εφημερίδα– η ελληνική κυβέρνηση να δεχτεί την παραχώρηση συντάγματος. Η ανθενωτική *Daily Express* σχολίασε πως ο Αρχιεπίσκοπος στην πραγματικότητα δεν υποχώρησε καθόλου αλλά «*ὅπισθεν τοῦ μειδιάματός του κρύπτεται εἷς σιδηροῦς ἀνὴρ*» και αντίστοιχα η εβδομαδιαία *Truth* δημοσίευσε άρθρο σε σαρκαστικό ύφος, στο οποίο όμως παραδέχτηκε την ευφύια και την αξιοπρέπειά του.¹⁵⁶

Η *Ελευθερία* δημοσίευσε τις δηλώσεις του Μακαρίου κατά την αναχώρησή του για την Αμερική. Ο Μακάριος δήλωσε ότι κάθε σύνταγμα από τους Βρετανούς θα ήταν απαράδεκτο και ότι: «[τα περιοριστικά μέτρα στην Κύπρο] *ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν ἐγκαθίδρυσιν φασιστικοῦ καθεστῶτος, πολιτικοῦ δηλαδή συστήματος ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐπολέμησεν ὁλόκληρος ὁ φιλελεύθερος κόσμος κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον.*»¹⁵⁷ Η παρουσία και οι δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου προκάλεσαν ενδιαφέρον και στην Αμερική, αφού με την άφιξή του πάνω από 60 δημοσιογράφοι παρακολούθησαν τις δηλώσεις του κατά τις οποίες εξέφραζε την πικρία του για τη στάση της Αμερικής απέναντι στο κυπριακό ζήτημα και την ξεκάθαρη θέση του ότι το κυπριακό δεν είναι ελληνοβρετανική διαφορά αλλά αφορά μόνο τη Βρετανία και τον κυπριακό λαό, οπότε η μόνη λύση ήταν η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης στο νησί.¹⁵⁸

Στις 14 Δεκεμβρίου η Ελλάδα κατέθεσε επίσημα προσχέδιο ψηφίσματος με το οποίο υποστηριζόταν το αίτημα για αυτοδιάθεση. Την ίδια ημέρα, η Νέα Ζηλανδία, ύστερα από συνεννόηση με το Λονδίνο, υπέβαλε προσχέδιο ψηφίσματος με το οποίο επιδιώκετο η μη περαιτέρω εξέταση του θέματος. Οι εξελίξεις αυτές ανάγκασαν την Ουάσιγκτον να αναλάβει δράση, επιδιώκοντας να τερματισθεί η συζήτηση ενώπιον του ΟΗΕ με τρόπο που θα ικανοποιούσε και τους δύο συμμάχους της. Τελικά στις 17 Δεκεμβρίου 1954 η

¹⁵⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 21/10/1954, σ. 6.

¹⁵⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 22/10/1954, σ. 6.

¹⁵⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 31/10/1954, σ. 8.

¹⁵⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 06/11/1954, σ. 6.

Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. αποφάσισε, με 50 ψήφους υπέρ-συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής- και 8 αποχές, να μη συζητηθεί το θέμα «επί του παρόντος».¹⁵⁹

Η απόφαση θεωρήθηκε από την *Ελευθερία* ως «ένταφιασμός του κυπριακού» και οι δηλώσεις των Βρετανών για «κλειστό» πλέον ζήτημα ως θρασείς¹⁶⁰, ενώ η *Καθημερινή* εστίασε στις δηλώσεις του Αλέξη Κύρου ότι το ζήτημα παραμένει εκκρεμές και η απόφαση απλώς αναβάλλει το την επίλυσή του.¹⁶¹

Η αποτυχία της ελληνικής προσφυγής ανέδειξε τους παράγοντες που η ελληνική κυβέρνηση δεν έλαβε υπόψη της, πριν αποφασίσει να διεθνοποιήσει το κυπριακό ζήτημα και προσφύγει στον Ο.Η.Ε. Συγκεκριμένα, δεν έλαβε υπόψη της τις αμερικανικές προειδοποιήσεις ότι δεν θα στήριζε το αίτημα και μάλιστα στον Ο.Η.Ε. που ανήκαν κράτη με ισχυρά ακόμα αποικιακά συμφέροντα (Γαλλία, Βέλγιο, Πορτογαλία, Ολλανδία), οπότε σε καμία περίπτωση δεν θα ήθελαν να ανοίξουν τον ασκό του Αιόλου παραχωρώντας αυτοδιάθεση στην Κύπρο αντίθετα με την επιθυμία της Βρετανίας. Για την τελευταία η διατήρηση της Κύπρου ως στρατηγική βάση ήταν καίριας σημασίας, ειδικά μετά τα γεγονότα στο Σουέζ, και διασφάλιζε τον ηγετικό της ρόλο στην περιοχή της Μεσογείου· επομένως, η στάση της Βρετανίας στο Κυπριακό αποτελούσε τμήμα της γενικότερης πολιτικής της στην Ανατολική Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή.¹⁶² Άλλωστε, η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. δεν είχε τη δυνατότητα να επιβάλει δεσμευτικούς όρους αλλά μόνο να κάνει συστάσεις, επόμενως και μια ενδεχόμενη υπέρ της αυτοδιάθεσης απόφαση θα είχε μόνο ηθικό χαρακτήρα.¹⁶³

Σημαντική παρανόηση της ελληνικής και της κυπριακής πλευράς ήταν ότι η Τουρκία δεν θα ήγειρε αξιώσεις κυριαρχίας στην Κύπρο μετά την παραίτησή της από τα κυριαρχικά δικαιώματα στο νησί σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης. Το διάστημα αυτό η Τουρκία ήταν ιδιαίτερα ενισχυμένη στο δυτικό συμμαχικό συνασπισμό, επικεφαλής του Συμφώνου της Βαγδάτης που είχε βαρύνουσα σημασία για τη βρετανική πολιτική. Η επίσημη εμπλοκή της Ελλάδας στο Κυπριακό νομιμοποιούσε τη μεταστροφή της τουρκικής πολιτικής που πλέον δηλώνε άμεσα ενδιαφερόμενη για τις καθεστωτικές

¹⁵⁹ Νίκος Χριστοδουλίδης, «Η διεθνοποίηση του Κυπριακού», *Καθημερινή*, 23/10/2013, <https://www.kathimerini.gr/world/501167/i-diethnopoisi-toy-kypriakoy/> (ημερομηνία πρόσβασης 12/04/2021).

¹⁶⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 18/12/1954, σ. 1.

¹⁶¹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 18/12/1954, σ. 1.

¹⁶² Χατζηβασιλείου «Εξώθηση και καταστολή», σ. 224.

¹⁶³ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, ό.π., σ. 124-128.

μεταβολές στην Κύπρο και αξιώνε, σε περίπτωση απομάκρυνσης των Βρετανών, την επιστροφή του νησιού στην Τουρκία. Η προοπτική ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ενίσχυε τους φόβους της Τουρκίας για περικύκλωσή της από ελληνικά νησιά, γεγονός που θα καθιστούσε ευάλωτες τις νότιες ακτές της. Αντίστοιχα, αντιδράσεις εκδήλωσαν και οι Τούρκοι της Κύπρου που έβλεπαν με ιδιαίτερη καχυποψία την περίπτωση ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, φοβούμενοι επανάληψη της τύχης των Τουρκοκρητικών που αναγκάστηκαν να φύγουν μετά την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Εξάλλου, δεν έγινε καμία σοβαρή προσπάθεια προσέγγισης των Τούρκων της Κύπρου από τους Έλληνες του νησιού, γιατί η οικονομική και πολιτιστική υπεροχή τους απέναντι στους Τουρκοκύπριους δημιουργούσε αισθήματα υπεροψίας και θεωρούσαν ότι οι Τούρκοι ήταν «ξένοι», άρα δεν είχαν κανένα δικαίωμα σε μελλοντικές καθεστωτικές μεταβολές.¹⁶⁴

Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι η επίσημη ελληνική πολιτική υπήρξε αρχικά επιφυλακτική απέναντι στην εκστρατεία της «ένωσης»· χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γεωργίου Παπανδρέου, αντιπροέδρου τότε της κυβέρνησης, το Μάιο του 1950 ότι «η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δυο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν τον δε αμερικανικόν και δι' αυτό δεν μπορεί λόγω του Κυπριακού να διακινδυνεύσει να πάθει ασφυξίαν». Παρόμοια στάση είχαν μέχρι το 1954 πολλοί πολιτικοί άνδρες στην Ελλάδα που θεωρούσαν ότι το Κυπριακό θα έπρεπε να λυθεί με διπλωματικά μέσα και όχι με συλλαλητήρια και διαδηλώσεις. Επομένως, η απόφαση του Παπάγου για δυναμικότερη διεκδίκηση της Κύπρου μέσω του Ο.Η.Ε το 1954, ικανοποιούσε περισσότερο το λαϊκό αντιβρετανικό αίσθημα παρά την επίσημη πολιτική των κυβερνήσεων.¹⁶⁵

Η απόφαση του Ο.Η.Ε. να μη συζητηθεί τελικά το ζήτημα της προσφυγής προκάλεσε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στην Κύπρο. Προκηρύχθηκαν απεργίες, οργανώθηκαν αντιαμερικανικές εκδηλώσεις με συνθήματα όπως «Αίσχος Αμερικανοί» όπου εκδηλώθηκαν συμπλοκές, συλλήψεις και τραυματισμοί, ενώ οι μαθητές της μέσης εκπαίδευσης απείχαν από τα μαθήματά τους.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Αλεξανδράκης - Θεοδωρόπουλος - Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974*, ό.π., σ. 99. Κτωρής, ό.π., σ. 414-444. Τάκης Χατζηδημητρίου, *Κύπρος 1950-1959, Το τέλος του αλυτρωτισμού*, Παπαζήση, Αθήνα 2018, σ. 178-183.

¹⁶⁵ Στεφανίδης, ό.π., σ. 214-215.

¹⁶⁶ Αργυρίου, ό.π., σ. 308.

Η δημιουργία της ισχυρής κοινοβουλευτικά κυβέρνησης του Παπάγου ενίσχυσε τις ελπίδες των Κυπρίων για δυναμικότερη διεκδίκηση της αυτοδιάθεσης-ένωσης από τη πλευρά της Ελλάδας. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επεδίωξε συναντήσεις με τους πολιτικούς αρχηγούς και δε δίστασε να χρησιμοποιήσει αιχμηρό λόγο, για να κινητοποιήσει την κοινή γνώμη και συνακόλουθα την κυβέρνηση.

Οι επισκέψεις του Μακαρίου στην Αθήνα, οι ενέργειες και τα κηρύγματά του στην Κύπρο, οι συνεντεύξεις στην Αθήνα και στο εξωτερικό απασχολούσαν έντονα τις ελληνικές εφημερίδες. Ιδιαίτερα η *Ελευθερία*, προσανατολισμένη σταθερά στο Κέντρο, μετά την εκλογική νίκη του «Ελληνικού Συναγερμού» προέβαλε κυρίως τις επικριτικές για την κυβέρνηση δηλώσεις του Μακαρίου μετατρέποντας το Κυπριακό σε πεδίο αμφισβήτησης της κυβέρνησης και των επιλογών της.

B. ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ (1955) ΣΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ – ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1959)

«Η ελευθερία, Σάντσο, είναι ένα από τα πιο πολύτιμα αγαθά που οι ουρανοί χάρισαν στους ανθρώπους.

Δεν της παραβγαίνουν μήτε οι θησαυροί που περικλείει η γη, ούτε οι θησαυροί που τα πέλαγα σκεπάζουν:

Για την ελευθερία, όπως και για την τιμή, μπορεί κι έχει χρέος κανείς να δώσει ακόμα και τη ζωή του.»

Ο ευφάνταστος ευπατρίδης Δον Κιχώτης της Μάντσας,

Miguel de Cervantes Saavedra,

B1. ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ (1955) ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ (1956)

i. Η κήρυξη του ένοπλου αγώνα

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επέστρεψε στην Αθήνα από τη Νέα Υόρκη τις πρώτες μέρες του 1955. Με την άφιξή του δήλωσε ότι: *«ό αγών δια την έλευθερίαν θα καταστή εις τήν Κύπρον έντονότερος[...]τò κυπριακό πρέπει νά άχθῇ έκ νέου εις τὰ Ήνωμένα Έθνη κατά την προσεχών Γενικήν Συνέλευσιν»*, αφού για τον ίδιον με την προσφυγή στον Ο.Η.Ε. *«ουδεμία ζημία θα προέκυπτε δια τò ζήτημα»* την άποψή του για την ανάγκη κατάθεσης νέας προσφυγής φάνηκε να συμμερίζεται και ο πρωθυπουργός Παπάγος.¹⁶⁷

Τις επόμενες ημέρες οι εφημερίδες αναφέρονταν στις συναντήσεις του Μακαρίου με τους πολιτικούς αρχηγούς μέχρι την αναχώρησή του για την Κύπρο. Στις 8 Ιανουαρίου η *Εμπρός* προανήγγειλε την έναρξη συνομιλιών του Μακαρίου με τον Βρετανό Κυβερνήτη Robert Armitage, μετά από βρετανική πρωτοβουλία, με τον Αρχιεπίσκοπο να δηλώνει ότι δεν πρόκειται να υποχωρήσει από το αίτημα της αυτοδιάθεσης.¹⁶⁸ την είδηση επιβεβαίωσε και η *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδό της ερμηνεύοντάς την ως απόπειρα των Βρετανών για προσέγγιση του Μακαρίου ως εκπροσώπου της μείζονος εθνικής

¹⁶⁷ *Ελευθερία*, (Αθήνα), 04/01/1955, σ. 6.

¹⁶⁸ *Εμπρός*, (Αθήνα), 08/01/1955, σ. 1.

κοινότητας, ώστε να εξομαλυνθούν οι σχέσεις των Ελλήνων της Κύπρου με τη βρετανική διοίκηση.¹⁶⁹

Η άφιξη του Μακαρίου στην Κύπρο αποτυπώθηκε λεπτομερώς με τρόπο που να αναδεικνύει την αγάπη και αφοσίωση των Ελλήνων της Κύπρου στον Εθνάρχη τους. Ανταποκριτής της *Καθημερινής* μετέδωσε ότι χιλιάδες Έλληνες υποδέχτηκαν στο αεροδρόμιο τον Μακάριο με τα συνθήματα «Ελευθερία ή Θάνατος», «Ζήτω η Ένωσις» και τον συνόδευσαν στη Λευκωσία με περισσότερα από 300 αυτοκίνητα. Οι κάτοικοι των χωριών απ' όπου πέρασε η πομπή «ἔσειον σημαίας καὶ ἔρριπτον ῥόδα πρὸ τοῦ αὐτοκινήτου του». Στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη ο Αρχιεπίσκοπος χαιρέτισε το πλήθος δηλώνοντας:

«Δεν αποκρύπτω τὴν πικρίαν μου διὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ὅσον ἀφορὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ μάχη δὲν ἐχάθη. Ἦρχισεν ἀπλῶς καὶ θὰ συνεχισθῇ[...] Δὲν πρέπει νὰ διστάσωμεν πρὸ τῆς ἀνάγκης τῆς θυσίας. Ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη, ὀφείλομεν νὰ ἀποθάνωμεν χάριν τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ μας.»

Στο ίδιο φύλλο η εφημερίδα έκανε αναφορά και στις δηλώσεις του Μακαρίου πριν την αναχώρησή του από την Ελλάδα στις οποίες εξέφραζε την αισιοδοξία του για ευνοϊκή επίλυση του κυπριακού σύντομα και την πλήρη ταύτιση απόψεων για τους επόμενους χειρισμούς με την ελληνική κυβέρνηση.¹⁷⁰ Με τον ίδιο τρόπο παρουσίασε τα γεγονότα και η εφημερίδα *Ελευθερία*.¹⁷¹

Στις 15 Ιανουαρίου 1955 η Κύπρος γιόρτασε την πέμπτη επέτειο του δημοψηφίσματος του 1950 στην εκκλησία της Φανερωμένης στη Λευκωσία, παρά την απαγόρευση της βρετανικής διοίκησης. Η εφημερίδα *Εμπρός* μετέφερε ότι η εκκλησία ήταν διακοσμημένη με ελληνικές σημαίες και συγκεντρώθηκε πλήθος κόσμου απ' ολόκληρη την Κύπρο· χαρακτήρισε το λόγο του Μακαρίου ως τον «μαχητικώτερον ἐκ τῶν μέχρι σήμερον ἐκφωνηθέντα λόγων του» στον οποίο δεν δίστασε να αποκαλέσει προδότες και εχθρούς της ένωσης όσους θα δεχόταν το προσφερόμενο από τους Βρετανούς σύνταγμα. Παράλληλα, ο Μακάριος καταδίκασε τις διαταγές της βρετανικής κυβέρνησης να πυροβολήσουν εναντίον του κυπριακού λαού που διαδήλωνε μετά την αποτυχία της

¹⁶⁹ *Καθημερινή*, (Αθήνα), 08/01/1955, σ. 1.

¹⁷⁰ *Καθημερινή*, (Αθήνα), 11/01/1955, σ. 6.

¹⁷¹ *Ελευθερία*, (Αθήνα), 11/01/1955, σ. 6.

ελληνικής προσφυγής στον Ο.Η.Ε. και επανέλαβε τη σταθερή απόφαση να συνεχιστεί ο αγώνας. Η εφημερίδα, επίσης, σχολίασε ότι επρόκειτο για την πλέον μεγαλειώδη συγκέντρωση Κυπρίων, προκειμένου να ακούσουν το λόγο του Μακαρίου.¹⁷²

Παρόμοια έκταση έδωσε στους εορτασμούς για το δημοψήφισμα και στην ομιλία του Μακαρίου η εφημερίδα *Καθημερινή*. Δεν παρέλειψε, πέρα των άλλων, να τονίσει στον τίτλο της ότι: «*Η μάχη της Κύπρου θα συνεχισθή επί του διεθνούς πεδίου και κυρίως εις το εσωτερικόν της νήσου. Θα υποβληθῇ νέα προσφυγή, προσυπογραφομένη και υπό άλλων κρατών*» (κεφαλαία στην εφημερίδα).¹⁷³

Οι εξαγγελίες του Μακαρίου για δυναμικό αγώνα στην Κύπρο πραγματοποιήθηκαν πολύ σύντομα. Την 1^η Απριλίου 1955 σημειώθηκαν εκρήξεις στη Λευκωσία, στη Λεμεσό, στη Λάρνακα και στην Αμμόχωστο σηματοδοτώντας την έναρξη του ένοπλου αγώνα. Την ευθύνη για τις εκρήξεις ανέλαβε η ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών) με αρχηγό τον απόστρατο συνταγματάρχη του ελληνικού στρατού Γεώργιο Γρίβα - Διγενή. Στην προκήρυξή της έγραφε «Με την βοήθειαν του Θεού, με πίστην εις τον τίμιον αγώνα μας, με την συμπαράστασιν ολοκλήρου του ελληνισμού και με την βοήθειαν των Κυπρίων, αναλαμβάνομεν τον αγώνα δια την αποτίναξιν του αγγλικού ζυγού με σύνθημα εκείνο, το οποίον μας κατέλιπον οι πρόγονοί μας ως ιεράν παρακαταθήκην: Ἦ ταν ἢ ἐπὶ τας». Η ΕΟΚΑ ήταν η διάδοχος οργάνωση του ΕΜΑΚ (Εθνικόν Μέτωπον Απελευθερώσεως Κύπρου), όπως φάνηκε από τα φυλλάδια που κατέσχεσαν οι Βρετανοί κατά τη σύλληψη του πλοιαρίου «Άγιος Γεώργιος» στις 25 Ιανουαρίου 1955. Η ΕΟΚΑ είχε τα χαρακτηριστικά μιας μυστικής αντιστασιακής οργάνωσης: χρησιμοποιήθηκαν ψευδώνυμα για να διασφαλιστεί η μυστικότητα των επικοινωνιών και η απόκρυψη της ταυτότητας των μελών, δινόταν όρκος τυφλής υπακοής και απόλυτης μυστικότητας και οργανώθηκαν σε όλη την Κύπρο ομάδες για ενέδρες, σαμποτάζ και προσβολή στόχων.¹⁷⁴

Η έναρξη του αγώνα αποτυπώθηκε και στις ελληνικές εφημερίδες. Η *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο της 2ας Απριλίου 1955 δημοσίευσε άρθρο με τίτλο «*Η δούλη Κύπρος ευρίσκεται εις φάσιν εξεγέρσεως κατά της αδίκου αγγλικής κυριαρχίας. Ταραχαί εξερράγησαν απ' άκρου εις άκρον της νήσου*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Στο άρθρο της, με εισαγωγική φράση «*Η Κύπρος ώμίλησεν χθές με τήν γλῶσσαν τῶν ἀδούλωντων ψυχῶν εἰς τοὺς ἀνεπιθυμήτους κυρίους της*» παρουσίασε με λεπτομέρειες τις εκρήξεις και τις

¹⁷² *Εμπρός* (Αθήνα), 18/01/1955, σ. 1 και 5.

¹⁷³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 18/01/1955, σ. 6.

¹⁷⁴ Αργυρίου, ό.π., σ. 318-326.

επιθέσεις.¹⁷⁵ Παρόμοια παρουσιάστηκαν με λεπτομέρειες τα γεγονότα στην *Ελευθερία* και στην *Εμπρός*: «Οι Κύπριοι αντιμετωπίζουν με αποφασιστικότητα τον κατακτητήν. Βόμβαι συγκλονίζουν από της χθες τας πόλεις της Κύπρου» (κεφαλαία στην εφημερίδα) ήταν ο τίτλος της πρώτης σελίδας στην *Ελευθερία*, ενώ η εφημερίδα *Εμπρός* έγραφε «Αι πρώται εξεγέρσεις πατριωτών εσημειώθησαν χθες εις Κύπρον».¹⁷⁶ Σε κάθε περίπτωση κοινός παρονομαστής ήταν ότι οι εφημερίδες δεν εκδήλωσαν καμία έκπληξη για τις συντονισμένες επιθέσεις και την προκήρυξη της ΕΟΚΑ· αντίθετα, φάνηκε πως θεωρούσαν απόλυτα δικαιολογημένη την αντίδραση των Κυπρίων εναντίον των Βρετανών.

ii. Η μετάβαση του Μακαρίου στο Bandung της Ινδονησίας (Απρίλιος 1955)

Στις 15 Απριλίου 1955 ο Μακάριος ταξίδευσε στο Bandung της Ινδονησίας για να παραστεί ως «ἐπίσημος ἐπισκέπτης» στην ασιατοαφρικανική διάσκεψη, ώστε να ζητήσει την υποστήριξη των κρατών αυτών στη δεύτερη προσφυγή που επρόκειτο να καταθέσει η Ελλάδα.. Το θέμα κάλυψε στην πρώτη σελίδα η εφημερίδα *Εμπρός* τονίζοντας στον τίτλο του άρθρου με κεφαλαία γράμματα «Το Κυπριακόν θα συζητηθή εις την αφρικανοασιατικήν». Επεσήμανε ότι ο Μακάριος είχε ενθαρρυνθεί από τους οργανωτές της διάσκεψης και ότι και οι 29 χώρες που συμμετείχαν σ' αυτήν ήταν υπέρ της Κύπρου, ενώ σχολίασε πως: «ἔγκυροι διπλωματικοὶ κύκλοι τῆς Δύσης θεωροῦν ὡς ἐξόχως διπλωματικὴν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου ὅπως παρεβρεθῇ εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Μπαντούγκ, τῆς ὁποίας εἶναι ἔκδηλος ὁ ἀντιαποικιακὸς χαρακτήρας». Το άρθρο συνεχιζόταν στην ὄγδοη σελίδα και περιγραφόταν η ἐνθερμη υποδοχή του Μακαρίου στο Κάιρο -πρώτο σταθμὸ του ταξιδιού του- ἀπὸ αντιπροσώπους της κυπριακῆς παροικίας και Ἑλλήνες δημοσιογράφους κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δήλωσε ὅτι στόχος του στὴ διάσκεψη εἶναι νὰ ἐκθέσει τὶς διεκδικήσεις του κυπριακοῦ λαοῦ γιὰ ἔνωση με τὴν Ελλάδα.¹⁷⁷

Παρόμοια κάλυψε τὸ θέμα ἡ *Καθημερινή* που σχολίασε παράλληλα ὅτι ὁ Μακάριος «διευθύνει τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν με τὴν Ἑλλάδα»¹⁷⁸ και ἡ *Ελευθερία* τονίζοντας κυρίως ὅτι μετὰ τὶς ἐκρήξεις τῆς 1^{ης} Απριλίου

¹⁷⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/04/1955, σ. 1.

¹⁷⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 02/04/1955, σ. 1. *Εμπρός* (Αθήνα), 02/04/1955, σ. 1.

¹⁷⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 16/04/1955, σ. 1 και 8.

¹⁷⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 16/04/1955, σ. 6.

έχουν διαταραχθεί οι ελληνοβρετανικές σχέσεις, αφού οι Βρετανοί κατηγορούν την ελληνική κυβέρνηση για εμπλοκή στα επεισόδια στην Κύπρο.¹⁷⁹

Στις 20 Απριλίου η *Καθημερινή* δημοσίευσε την είδηση ότι αγγλικές εφημερίδες (*Western Morning News of Plymouth, Birmingham Daily Post*) αναγνώριζαν την ανάγκη λύσης του κυπριακού εξαιτίας του οξυμμένου φιλενωτικού-αντιβρετανικού κλίματος στην Αθήνα.¹⁸⁰

Ο ελληνικός Τύπος παρακολούθησε με ενδιαφέρον το ταξίδι και τις δηλώσεις του Μακαρίου στο Bandung της Ινδονησίας. Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 23 Απριλίου δημοσίευσε άρθρο με τον τίτλο «Ο Μακάριος υιοθετεί απολύτως την βίαιαν εξέγερσιν των Κυπρίων». Ο Αρχιεπίσκοπος στις «σπουδαιότατες» –σχόλιο της εφημερίδας– δηλώσεις του υπογράμμισε ότι: «τὸ κίνημαν θὰ ἀναπτυχθῇ εἰς εὐρείας κλίμακος ἀγῶνα, ἐφ' ὅσον οἱ Ἄγγλοι θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ κωφεύουν εἰς τὰς ἐκκλήσεις τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἔνωσιν των μετὴν Ἑλλάδα» και μάλιστα ο ίδιος «δὲν θὰ διστάσῃ νὰ θυσιάσῃ καὶ τὴν ζωὴν του».¹⁸¹

Η *Καθημερινή* και η *Εμπρός* δημοσίευσαν τις δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου σε συνέντευξη του στο Bandung στις οποίες αποκαλούσε «φενάκη» τις βρετανικές προτάσεις για σύνταγμα στην Κύπρο και δήλωνε ότι οι εκπρόσωποι των αφρικανικών και ασιατικών κρατών που μετείχαν στη διάσκεψη έδειξαν ζωηρό ενδιαφέρον για το Κυπριακό ζήτημα. Παράλληλα, ενημέρωναν για τη συνάντηση του Μακαρίου με τον Αιγύπτιο πρωθυπουργό Gamal Abd El Nasser και την «μακρὰν καὶ ἐγκάρδιον συνομιλία γιὰ τὸ Κυπριακὸν».¹⁸²

Ο Μακάριος έφτασε στην Αθήνα στις 4 Μαΐου 1955 μετά το τέλος της διάσκεψης και τον υποδέχτηκαν εκπρόσωποι του πολιτικού και θρησκευτικού περιβάλλοντος της Ελλάδας. Η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε στις 7 Μαΐου αποκλειστική συνέντευξη του Μακαρίου στην εφημερίδα στην οποία επεσήμανε ότι ετοιμάζεται η δεύτερη προσφυγή της Ελλάδας και αποκάλυψε ότι οι Βρετανοί συνεργάζονται με τους Τούρκους της Κύπρου και τους κομμουνιστές για να προκαλέσουν ταραχές στο νησί, ενώ η Εθναρχία

¹⁷⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 16/04/1955, σ. 1.

¹⁸⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 20/04/1955, σ. 6.

¹⁸¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 23/04/1955, σ. 1 και 8.

¹⁸² *Ελευθερία* (Αθήνα), 24/04/1955, σ. 6. *Καθημερινή* (Αθήνα), 24/04/1955, σ. 8.

πίεζε με κάθε τρόπο την ελληνική κυβέρνηση να απορρίψει οποιαδήποτε πρόταση των συμμάχων θα απέτρεπε την προσφυγή στον Ο.Η.Ε.¹⁸³

Την ίδια ημέρα η *Ελευθερία* αφιέρωσε το πρωτοσέλιδό της στις βαριές καταδίκες των συλληφθέντων στο πλοιάριο «Άγιος Γεώργιος» σχολιάζοντας «τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀταραξίαν τῶν» που προκάλεσε εντύπωση στο ακροατήριο ενώ στην έκτη σελίδα φιλοξένησε τη διαβεβαίωση του Παπάγου στον Μακάριο ότι «ἡ κυβέρνησις εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ κυπριακὸν ἐνώπιον τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν».¹⁸⁴

Στις 14 Μαΐου η εφημερίδα *Εμπρός*, στην ανασκόπηση της εβδομάδας, παρέθεσε τις δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου της 7^{ης} Μαΐου στις οποίες απαντούσε στις κατηγορίες των Βρετανών, επειδή δεν δέχτηκε να συστήσει στον κυπριακό λαό να απέχει από τις εκδηλώσεις βίας. Στις δηλώσεις του τόνισε ότι:

*«ὡς θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ἀντιτίθεται στὴν βία καὶ κατ' ἐπανάληψιν συνεβούλευσε τὸν λαὸν ν' ἀπόσχη βιαίων ἐκδηλώσεων. Τοῦτο ὅμως, προσέθεσεν, δὲν σημαίνει ὅτι καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς καταδυναστευοῦσης βρετανικῆς ἀποικιακῆς κυβερνήσεως διὰ νὰ βοηθήσῃ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδον εἰς τὸ ὁποῖον τὴν ὠδήγησαν τὰ ἴδια αὐτῆς σφάλματα καὶ ἡ πολιτικὴ της.»*¹⁸⁵

Την επόμενη μέρα η *Ελευθερία* και η *Καθημερινή* δημοσίευσαν τις δηλώσεις του Μακαρίου ότι η Εθναρχία της Κύπρου θα αρνιόταν να καταβάλει το φόρο εισοδήματος που ήθελε η βρετανική κυβέρνηση να επιβάλει. Στις δηλώσεις διευκρίνισε ότι τα χρήματα που συγκέντρωνε η Εθναρχία κάλυπταν τις ανάγκες των ελληνικών σχολείων και επομένως απαιτούσε να μη φορολογηθεί, όπως συνέβαινε σε όλα τα κράτη του «πολιτισμένου» κόσμου. Με έντονο ύφος κατέληγε ότι: «Ἀρκετὴ πίεσιν μέχρι σήμερον ὑφιστάμεθα. Δὲν θὰ ἀνεχθῶμεν περαιτέρω πίεσιν.»¹⁸⁶

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επισκέφτηκε πάλι το Κάιρο στις 19 Μαΐου, πριν επιστρέψει στην Κύπρο. Εκεί προβλεπόταν να συναντηθεί με τον Nasser προκειμένου να συζητήσουν τη στάση της Αιγύπτου στη νέα ελληνική προσφυγή. Σε συνέντευξή του στο Κάιρο τόνισε ότι «δὲν ἐγκρίνω τὰς τρομοκρατικὰς ἐνεργείας, ἀλλ' αὗται εἶναι

¹⁸³ *Εμπρός* (Αθήνα), 07/05/1955, σ. 1.

¹⁸⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 07/05/1955, σ. 1 και 6.

¹⁸⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 14/05/1955, σ. 4.

¹⁸⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 15/05/1955, σ. 1. *Καθημερινή* (Αθήνα), 15/05/1955, σ. 8.

ἀναπόφρευκται», εφόσον η βρετανική κυβέρνηση «χρησιμοποιεί τὰς αὐτὰς μεθόδους ποὺ ἐχρησιμοποίησαν τὰ φασιστικὰ καθεστώτα»· ὅπως ἦταν αναμενόμενο, δεν παρέλειψε να εκφράσει την αισιοδοξία του για στήριξη της κυπριακής υπόθεσης από τα αφρικανικά και ασιατικά κράτη.¹⁸⁷

Επιστρέφοντας στην Κύπρο ο Μακάριος σε συνεδρίαση του Συμβουλίου της Εθναρχίας δήλωσε ὅτι «πιστεύει βασίμως ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κύπρου δὲν εἶναι μακράν» και σε κάθε περίπτωση οι Κύπριοι θα απορρίψουν ένα βρετανικό σύνταγμα που δεν θα προσφέρει αυτοδιάθεση σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Υπενθύμισε ὅτι το 1951, ὅταν για πρώτη φορά ζήτησε βοήθεια ἀπὸ την Ελλάδα για την προώθηση του κυπριακού, η ελληνική κυβέρνηση ἦταν ἀπόρθημη για οποιαδήποτε ἐνέργεια, ἐνῶ ἀντίθετα τώρα η κυβέρνηση Παπάγου ἔχει ἤδη ετοιμάσει τη νέα προσφυγή. Αιτιολόγησε την ἐπίθεσή του κατὰ των κομμουνιστῶν της Κύπρου για ασυνέπεια και ἀνειλικρίνεια, ἀφού ἀπὸ τη μια δήλωναν ἀντίθετοι με τις στρατιωτικές βάσεις και ἀπὸ την ἄλλη ἐκτελοῦσαν ἐργασίες ἐκεῖ.¹⁸⁸

Παρόμοια και περιληπτικά παρουσίασε το ἴδιο θέμα και η *Ελευθερία* ενημερώνοντας παράλληλα για τη «*λυσσωδὴ καταδίωξη*» ἐναντίον του ἀγωνιστῆ της ΕΟΚΑ Γρηγορίου Αὐξεντίου.¹⁸⁹

Ο ἐλληνικὸς λαὸς παρακολουθοῦσε με ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τις ἐξελίξεις στην Κύπρο· στις 21 Ἰουνίου μάλιστα ο ραδιοφωνικὸς σταθμὸς Ἀθηνῶν μετέδωσε την προκήρυξη της ΕΟΚΑ, γεγονός που προκάλεσε την ἀντίδραση της Βρετανίας. Ο Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Στέφανος Στεφανόπουλος ἀπάντησε ἔμμεσα –σε συνέντευξη τύπου– στον ἐπιτετραμμένο της Βρετανίας Lambert πὼς ο Ραδιοφωνικὸς Σταθμὸς εἶχε το δικαίωμα να μεταδίδει ἐλεύθερα ἀποσπάσματα ἀπὸ τον ἡμερήσιο τύπο και σίγουρα δεν ἦταν ἐυθύνη της κυβέρνησης ο ἐλεγχὸς των ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν.¹⁹⁰

¹⁸⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 27/05/1955, σ. 6.

¹⁸⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 14/06/1955, σ. 6.

¹⁸⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 14/06/1955, σ. 6.

¹⁹⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 28/06/1955, σ. 1.

iii. Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου και οι αντιδράσεις στην Ελλάδα και στην Κύπρο

Η έναρξη του ένοπλου αγώνα στην Κύπρο και η κλιμάκωση της έντασής του θορύβησαν τους Βρετανούς που ανησύχησαν για την ασφάλεια της διοίκησής τους στο νησί και για μια πιθανή επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Νέος Υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση του Antony Eden (1955-1957) -σφοδρού πολεμίου της κυπριακής αυτοδιάθεσης- ορίστηκε ο Harold Macmillan που πρότεινε τη σύγκληση Τριμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο με τη συμμετοχή της Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, ώστε να συζητηθούν στρατηγικά θέματα στην Ανατολική Μεσόγειο. Στην πραγματικότητα, στόχος του ήταν να επιβάλει μια «τριαρχία» (tridominium) στην Κύπρο με την Ελλάδα και την Τουρκία να εμπλέκονται άμεσα και τη Βρετανία να παίζει καθοριστικό-πρωταγωνιστικό ρόλο, αποτρέποντας παράλληλα την Ελλάδα να προσφύγει εκ νέου στον Ο.Η.Ε. Καθοριστική σημασία για τις μελλοντικές εξελίξεις είχε το γεγονός ότι ουσιαστικά η Βρετανία εξίσωνε την Ελλάδα με την Τουρκία στις διεκδικήσεις τους σχετικά με την Κύπρο και η ελληνική κυβέρνηση με την αποδοχή της πρότασης αναγνώριζε την Τουρκία ως ισότιμο «εταίρο» και συνομιλητή. Η Τουρκία άμεσα αποδέχτηκε την πρόσκληση και η Ελλάδα λίγες μέρες αργότερα, διευκρινίζοντας ότι στο επίκεντρο των διεκδικήσεών της παρέμενε το αίτημα της αυτοδιάθεσης των Κυπρίων. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, που δεν είχε προσκληθεί στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, ήταν σφόδρα αντίθετος με τη σύγκληση της συγκεκριμένης Διάσκεψης.¹⁹¹

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Τριμερή Διάσκεψη και οι αντιδράσεις του Μακαρίου απασχόλησαν ιδιαίτερα τον ελληνικό Τύπο. Οι υπό εξέταση εφημερίδες παρέθεσαν εκτενώς τις θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης, της αντιπολίτευσης και τις αντιρρήσεις της κυπριακής πλευράς σχετικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας. Η εφημερίδα *Εμπρός* στο πρωτοσέλιδό της θεωρούσε «παγίδα» τη βρετανική πρόταση, αν και θεωρούσε ως «πρώτη ελληνική νίκη» την αναγνώριση του θέματος από τη Βρετανία. Στην όγδοη σελίδα, ενημέρωνε τους αναγνώστες της ότι η ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε τη συμμετοχή στη Διάσκεψη, παραθέτοντας τις δηλώσεις των πολιτικών αρχηγών της αντιπολίτευσης, που θεωρούσαν κατ' αρχήν θετική εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος την πρόσκληση

¹⁹¹ Αναστασία Γιάγκου, «Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου», *Καθημερινή*, Αθήνα 23/02/2014, <https://www.kathimerini.gr/world/755282/i-trimeris-diaskepsi-toy-londinoy/> (ημερομηνία πρόσβασης 17/04/2021).

στην Τριμερή , επιμένοντας σε κάθε περίπτωση στην προσφυγή στον Ο.Η.Ε. και στην αυτοδιάθεση των Κυπρίων.¹⁹²

Στην όγδοη σελίδα η εφημερίδα παρέθετε επίσης τις δηλώσεις του Μακαρίου που θεωρούσε ότι «οὐδεμία συζήτησις εἶναι νοητὴ ἐν ἀπουσίᾳ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ» και σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε «νὰ παρασυρόμεθα ὑπὸ ὑπερβολικῆς αἰσιοδοξίας», εφόσον μάλιστα με τη συμμετοχή της τουρκικής κυβέρνησης «οὐδόλως προσιωνίζεται εὐνοϊκὴν λύσιν τοῦ προβλήματος».¹⁹³

«Παγίδα» θεωρούσε και η *Ελευθερία* τη σύγκληση της Τριμερούς, επισημαίνοντας στο πρωτοσέλιδό της ότι η κυβέρνηση θα συμμετάσχει «ἄνευ ὄρων», χωρίς ενδιάμεσα να καταθέσει νέα προσφυγή στον Ο.Η.Ε. Παράθετε, επίσης, τις δηλώσεις του αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών Παναγιώτη Κανελλόπουλου που διευκρίνιζε ότι η προσφυγή δεν θα μπορούσε να κατατεθεί από άλλο κράτος και ότι «ἡ μετάβασις τοῦ ἀρχιεπισκόπου κ. Μακαρίου εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Μπαντούγκ καὶ οἱ ἐπισκέψεις τοῦ εἰς Αἴγυπτον καὶ Λίβανον» στόχο είχαν να εξακριβωθεί η στάση των χωρών αυτών απέναντι σε μια νέα προσφυγή, αφού «ἡ προσφυγὴ εἶναι ἐλληνικὴ ὑπόθεσις καὶ πρέπει νὰ παραμείνῃ ἐλληνικὴ».¹⁹⁴

Συνεχίζοντας την αναφορά στο θέμα, στην έκτη σελίδα η *Ελευθερία* επεσήμανε τη θετική στάση των ΗΠΑ απέναντι στη βρετανική πρόταση, καθώς θεωρούσαν ότι έτσι θα λυνόταν άμεσα, με απ'ευθείας διαπραγματεύσεις το ζήτημα. Παρέθεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, τις δηλώσεις του Μακαρίου, που ήταν αρνητικός στη Διάσκεψη, και αυτές εκπροσώπου της «τουρκικῆς μειονότητας» ότι «ἡ βρετανικὴ ἐνέργεια ἀποτελεῖ ἀναγνώρισιν τῆς ἀνθενωτικῆς στάσεως τῶν Τούρκων».¹⁹⁵

Και η *Καθημερινή* φιλοξένησε το θέμα στην πρώτη σελίδα παραθέτοντας τις δηλώσεις του Μακαρίου και του Εθναρχικού Συμβούλου Ζήνωνα Ρωσσίδη που κράτησε την ίδια θέση με τον Αρχιεπίσκοπο, επιμένοντας στην ανάγκη να περιληφθεί ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ως εκπρόσωπος των Κυπρίων στη Διάσκεψη και επισημαίνοντας ότι η

¹⁹² *Εμπρός* (Αθήνα), 02/07/1955, σ. 1 και 8.

¹⁹³ *Εμπρός* (Αθήνα), 02/07/1955, σ. 8.

¹⁹⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 02/07/1955, σ. 1.

¹⁹⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 02/07/1955, σ. 6.

Τουρκία δεν είχε θέση σε μια συζήτηση για την αυτοδιάθεση των Κυπρίων, εφόσον μάλιστα η τουρκική μειονότητα θα ήταν προστατευμένη.¹⁹⁶

Το ίδιο διάστημα επισκέφτηκε την Κύπρο ο Βρετανός Υπουργός Αποικιών Alan Lennox-Boyd. Στο πλαίσιο της επίσκεψής του συναντήθηκε με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ο οποίος, όπως παρουσίασε η *Ελευθερία*, παρέμεινε σταθερός στις θέσεις του και αρνήθηκε οποιαδήποτε βρετανική πρόταση δεν περιλάμβανε την παροχή αυτοδιάθεσης σε συγκεκριμένο διάστημα. Δήλωσε παράλληλα ότι θα μπορούσε η Εθναρχία να υποστηρίξει τα βρετανικά στρατηγικά συμφέροντα στην Κύπρο, αν η Βρετανία «προχωρήσει εις γενναίαν λύσιν» και επέμενε ότι η ανάμειξη της Τουρκίας «θα καταστρέψει ἅπαζ διὰ παντὸς τὴν θέσιν τῶν Βρετανῶν εἰς τὴν Κύπρον».¹⁹⁷

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επισκέφτηκε αιφνιδιαστικά την Αθήνα στις 11 Ιουλίου 1955, ώστε να πείσει την ελληνική κυβέρνηση να προσφύγει άμεσα στον Ο.Η.Ε. και να μη συμμετάσχει στην Τριμερή χωρίς ανταλλάγματα για αυτοδιάθεση. Η άφιξη και οι δηλώσεις του Μακαρίου αποτελούσαν ιδιαίτερα σημαντικό θέμα και έτσι αποτυπώθηκε στον Τύπο. Η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδό της είχε φωτογραφία από τη συνάντηση του Μακαρίου με τον Alan Lennox-Boyd ενώ ο τίτλος του κύριου άρθρου της ήταν «Ο Μακάριος έφθασε αιφνιδίως εις Αθήνας ενώ εις την Κύπρον εντείνεται ο αγών αντιστάσεως» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Στο άρθρο της η εφημερίδα τόνιζε τη διαφωνία του Μακαρίου με την ελληνική κυβέρνηση, αφού ο Αρχιεπίσκοπος ζητούσε να κατατεθεί η προσφυγή πριν τις 20 Ιουλίου, ενώ η ελληνική κυβέρνηση ήθελε να αναστείλει την κατάθεση της προσφυγής μετά το τέλος της Διάσκεψης.¹⁹⁸

Παρόμοια παρουσίασε τα γεγονότα και η *Καθημερινή* παραθέτοντας τις δηλώσεις του Μακαρίου για το σκοπό της επίσκεψής του. Παράλληλα, σχολίασε θετικά τη συνάντηση του Μακαρίου με τον Alan Lennox-Boyd ως ένα αποφασιστικό βήμα προς τη λύση του κυπριακού, αφού για πρώτη φορά η Βρετανία συζητούσε επίσημα με «τοὺς ἡγέτας τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ», και απέδιδε τη συγκεκριμένη επιτυχία στον αποφασιστικό αγώνα του κυπριακού λαού και στο «σθένος μὲ τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἕως τῶρα ὁ ἐπίσημος χειρισμὸς τοῦ θέματος ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν».¹⁹⁹

¹⁹⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/07/1955, σ. 1.

¹⁹⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 10/07/1955, σ. 8.

¹⁹⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 12/07/1955, σ. 1.

¹⁹⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 12/07/1955, σ. 1.

Η διάσταση απόψεων Μακαρίου και ελληνικής κυβέρνησης αποτυπώθηκε στις υπό εξέταση εφημερίδες που φιλοξένησαν στα πρωτοσέλιδα τους σχετικά άρθρα και την ίδια φωτογραφία από τη συνάντηση Μακαρίου-Παπάγου. Η *Ελευθερία* ήταν επικριτική προς την ελληνική κυβέρνηση που απέρριψε το αίτημα της Εθναρχίας για προσφυγή πριν τις 20 Ιουλίου και ισχυρίστηκε ότι αυτή θα κατατεθεί στις 20 Αυγούστου, εάν αποτύγχανε η προσφυγή. Στο άρθρο της με τίτλο «*Απάτη*» κατηγορούσε την ελληνική κυβέρνηση ότι εξαπατούσε τον Αρχιεπίσκοπο σχετικά με το χρονοδιάγραμμα των ενεργειών, αφού η εφημερίδα δημοσίευσε τις δηλώσεις του Τούρκου πρωθυπουργού για έναρξη της Διάσκεψης το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου, αποδίδοντας την ευθύνη κυρίως στους δυο αντιπροέδρους της κυβέρνησης –Στέφανο Στεφανόπουλο και Παναγιώτη Κανελλόπουλο- με την υπόνοια μάλιστα ότι η ελληνική κυβέρνηση ενεργεί «*κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν δυνάμεων, τὰς ὁποῖας ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐνοχλεῖ τὸ ἐνδεχόμενον νέας προσφυγῆς μας εἰς τὰ Ἦνωμένα Ἐθνη*».²⁰⁰

Την ίδια ημέρα η *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο δήλωνε ότι «*καθωρίσθη ἡ κυβερνητικὴ τακτικὴ ἐπὶ τοῦ κυπριακοῦ*» και ότι η προσφυγή θα κατατεθεί πριν τις 20 Αυγούστου, εφόσον η Τριμερής δεν καταλήξει σε ικανοποιητικό αποτέλεσμα. Παρουσίαζε, παράλληλα, τις απαισιόδοξες θέσεις του Μακαρίου για την εξέλιξη της Τριμερούς, που την θεωρούσε «*βρετανικὸν ἐλιγμὸν*» ενώ επέμενε στην άμεση προσφυγή στον Ο.Η.Ε.²⁰¹

Στις 16 Ιουλίου η *Ελευθερία* δημοσίευε τη δήλωση της Εθναρχίας ότι θα διαχωρίσει τη θέση της από την ελληνική κυβέρνηση, αν χαθεί η προθεσμία της προσφυγής, και τις προσπάθειες για κοινή δήλωση Εθναρχίας και αντιπολίτευσης για το επίμαχο ζήτημα· η τελευταία αρνιόταν να δεσμευτεί.²⁰²

Η εφημερίδα *Εμπρός* στην εβδομαδιαία έκδοσή της ενημέρωνε το αναγνωστικό κοινό της για την άφιξη και τις θέσεις του Μακαρίου. Παρέθεσε τις δηλώσεις του Μακαρίου ότι: «*οὐδόλως ἰκανοποιήθη ἐκ τῆς προχθесινῆς μετὰ τοῦ στρατάρχου Παπάγου συνομιλίας του, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐγκαταλείψασα πᾶσαν ἰδέαν καταθέσεως τῆς προσφυγῆς πρὸ τῆς Τριμεροῦς Διασκέψεως θὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὴν ἀφωπλισμένη*» και πως το κυπριακό δεν μπορεί να εξεταστεί εν τη απουσία των Κυπρίων, άρα η ελληνική κυβέρνηση –ως φορέας της θέλησης του ελληνικού λαού- έχει την υποχρέωση να υποβάλει έγκαιρα τη νέα προσφυγή. Σε ξεχωριστό άρθρο η εφημερίδα σχολίαζε πως η διαφωνία του «*γενναίου*

²⁰⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 15/07/1955, σ. 1.

²⁰¹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 15/07/1955, σ. 1.

²⁰² *Ελευθερία* (Αθήνα), 16/07/1955, σ. 1.

ιεράρχη» με την κυβέρνηση «είναι θέμαν ανύπαρκτον επί τῆς ούσίας» αλλά προβλήθηκε από την «δημαγωγούσα δημοσιογραφία». Στο ίδιο άρθρο επεσήμανε πως με την Τριμερή θα δοθεί στην Ελλάδα η ευκαιρία να «άφυπνίσῃ τὴν ὑπνώττουσα διεθνὴν συνείδησιν περὶ τοῦ ἀναπαλλοτριώτου δικαιώματος τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων πρὸς ἐλευθερίαν» και να προβεί σε μια πράξη «τυπικῆς ἀβροφροσύνης» αλλά θα έχει έτοιμη την προσφυγή, διότι καταλαβαίνει ότι η Βρετανία στοχεύει στην ικανοποίηση των δικών της συμφερόντων.²⁰³

Η διαφωνία του Μακαρίου με τον πρωθυπουργό Παπάγο αποτυπώθηκε έντονα στην εφημερίδα *Ελευθερία* που δημοσίευσε τις γραπτές δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου. Σύμφωνα με τις δηλώσεις ο Αρχιεπίσκοπος διαφωνούσε με τους χειρισμούς της κυβέρνησης, θεωρώντας την υπεύθυνη για τυχόν επιζήμιες επιπλοκές στο κυπριακό ζήτημα τονίζοντας ότι το κυπριακό αφορά μόνο τη Βρετανία και τον κυπριακό λαό. Παράλληλα, προειδοποιούσε ότι: «ὁ κυπριακὸς λαὸς δὲν θὰ ἀποδεχθῇ οὐδεμίαν ἀπόφασιν ἢ ὁποία δὲν θὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ δίκαια καὶ τοὺς πόθους του» και τόνιζε ότι «εἶναι ἀσύμφορος ἢ προσφυγὴ ἄλλου κράτους».²⁰⁴

Τις ίδιες δηλώσεις δημοσίευσε και η *Καθημερινή* τονίζοντας ιδιαίτερα την αντίδραση του Μακαρίου –«που ἐκπροσωπεῖ τὸν κυπριακὸν λαὸν»- απέναντι στη διενέργεια της Διάσκεψης, στην οποία οι Κύπριοι δεν θα συμμετείχαν, την επιμονή του για άμεση προσφυγή και την προειδοποίησή του ότι «ὁ κυπριακὸς λαὸς ὄχι μόνο δὲν θὰ παύσῃ τὸν ἀγῶνα ἀλλὰ θὰ τὸν ἐντείνῃ». Στην ίδια σελίδα η εφημερίδα παρέθεσε τη δήλωση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου ότι δεν θα σχολιάσει τις δηλώσεις του Μακαρίου και ότι η ελληνική κυβέρνηση «ἔπραττε, πράττει καὶ θὰ πράξῃ εἰς τὸ ἀκέραιον τὸ καθῆκον της» και του Σοφοκλή Βενιζέλου ως αρχηγού της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Ένωσης²⁰⁵ πως η ελληνική κυβέρνηση πρέπει να ενεργεί μόνο ως εντολοδόχος του κυπριακού λαού που παραμένει ανένδοτος στην απόφασή του να πετύχει την αυτοδιάθεση.²⁰⁶

Η πίεση του Μακαρίου στην ελληνική κυβέρνηση είχε ως αποτέλεσμα την δέσμευση για κατάθεση της δεύτερης προσφυγής στον Ο.Η.Ε., ανεξάρτητα από το χρόνο διενέργειας

²⁰³ *Εμπρός* (Αθήνα), 16/7/1955, σ. 8 και 11.

²⁰⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 17/07/1955, σ. 1 και 8.

²⁰⁵ Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση: κόμμα του Σοφοκλή Βενιζέλου από 14/04/1955 έως 11/03/1957 οπότε συγχωνεύτηκε με το Κόμμα Φιλελευθέρων υπό την αρχηγία του Βενιζέλου και του Γεωργίου Παπανδρέου.

²⁰⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 17/07/1955, σ. 8.

της Τριμερούς Διάσκεψης, γεγονός που ικανοποίησε τον Αρχιεπίσκοπο ο οποίος επέστρεψε στην Κύπρο.

Στην Κύπρο το κλίμα ήταν ιδιαίτερα τεταμένο· με το σύνθημα «Δεν μας φοβίζει ή τυραννία» οι Κύπριοι συμμετείχαν σε 24ωρη γενική απεργία που κατέληξε σε διαδηλώσεις και συγκρούσεις με τις βρετανικές δυνάμεις και ο ίδιος ο Μακάριος δήλωνε «*ικανοποιημένος από τὸ μαχητικὸ πνεῦμα τῶν Κυπρίων*».²⁰⁷ Το αγωνιστικό κλίμα αποτύπωσε η *Ελευθερία* και στις 17 Αυγούστου δημοσιεύοντας το κήρυγμα του Μακαρίου σε μια συγκέντρωση 20.000 ατόμων -σύμφωνα με την εφημερίδα- την ημέρα του Δεκαπενταύγουστου. Στο κήρυγμα ο Αρχιεπίσκοπος τόνιζε ότι ο αγώνας θα κριθεί κυρίως στην Κύπρο και ότι: «*ἔστω κὶ ἂν τὸ τίμημα τῆς ἐλευθερίας θὰ εἶναι βαρὺ διὰ τὸν λαὸν[...]διὰ τὴν ἐλευθερίαν οἱ Κύπριοι θὰ ἀγωνισθὺν μέχρι θανάτου*».²⁰⁸

Στις 26 Αυγούστου συγκλήθηκε η Τρίτη Παγκύπρια Συνέλευση στον Ιερό Ναό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και οι εφημερίδες την παρακολούθησαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η *Καθημερινή* περιέγραφε ότι η Συνέλευση συνήλθε

*«ἐν μέσω ἀτμοσφαίρας ἐνθουσιώδους πατριωτικῆς ἐξάρσεως καὶ ἐθνικῆς συγκινήσεως[...]ὁλόκληρος ὁ χῶρος πρὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἔπλεεν εἰς τὴν κυανόλευκον καὶ ἀπὸ βαθυτάτης πρωίας αἱ χαρμόσυνοι κωδωνοκρουσαὶ ἀνήγγειλον τὴν ἀνατολὴν τῆς μεγάλης ἡμέρας[...]Ἰδιαιτέρως συγκινητικὴ ἦτο ἡ προσέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν καὶ γενικῶς τῆς ὑπαίθρου, οἱ ὅποιοι διὰ ζητωκραυγῶν καὶ ἀδιαφοροῦντες ἀπολύτως διὰ τὰς συνεπείας, ἐξεδήλουν τὰ ἐθνικὰ τῶν φρονήματα μὲ πρωτοφανῆ ἐνθουσιασμὸν καὶ εἰλικρινῆ πίστιν εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνος.»*²⁰⁹

Η έκταση της περιγραφής της Συνέλευσης και του λόγου του Αρχιεπισκόπου αποδείκνυε τη βαρύτητα που απέδιδε η εφημερίδα στο γεγονός. Με τον τίτλο «*Η ελληνική μεγαλόνησος εβροντοφώνασε χθες τη θέλησίν της. Οι Κύπριοι αποφασισμένοι να μην δεχθούν καμμίαν ερήμην απόφασιν της 3μερούς περί της τύχης τους*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) απέδιδε τη στάση των Κυπρίων σχετικά με τις εξελίξεις και αποκαλούσε το λόγο του Μακαρίου «*ιστορικό*» δεχόμενη την επιρροή των λόγων του Αρχιεπισκόπου. Στο λόγο του ο Αρχιεπίσκοπος έκανε μια ανασκόπηση των μέχρι τότε ενεργειών

²⁰⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 03/08/1955, σ. 1.

²⁰⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 17/08/1955, σ. 3.

²⁰⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 27/08/1955, σ. 1.

επιμένοντας ότι το κυπριακό είναι ζήτημα μεταξύ της Κύπρου και της Βρετανίας, και κατ'επέκταση «έλληνοαγγλικήν διαφοράν», επομένως δεν «εἶναι ἀρμόδιο σῶμα ἡ τριμερὴς διάσκεψις» και σίγουρα δεν έχουν καμία θέση οι Τούρκοι σ'αυτήν. Διευκρίνιζε, μάλιστα, ότι: «ἐφ'ὅσον ἐρήμην τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ θὰ ληφθῇ ἀπόφασις περὶ τῆς τύχης του, ἡ ἀπόφασις αὐτὴ οὐδόλως θα μας δεσμεύη». Στη συνέχεια παρομοίωσε τα βρετανικά κατασταλτικά μέτρα με τα αντίστοιχα ναζιστικά επισημαίνοντας: «Κρούω τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Οὐδεμία δύναμις δύναται σήμερον εἰς τὸν κόσμον νὰ καταπιέξῃ ἐπ' ἄπειρον ἓνα λαὸν χωρὶς νὰ ὑποχρεωθῇ νὰ ἀντιμετωπίσῃ κάποια ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ καταπιεζομένου.»²¹⁰

Παρόμοια απέδωσε τη σύγκληση της Συνέλευσης και η *Ελευθερία* που τόνισε ιδιαίτερα την πρόθεση των Κυπρίων να παραμείνουν αδέσμευτοι από την Τριμερή, εφ'όσον δεν αντιπροσωπεύονταν σ'αυτήν.²¹¹

Η εφημερίδα *Εμπρός* σχολίασε ότι από την ημέρα της Συνέλευσης το κυπριακό εμφανιζόταν ως το πρώτο θέμα της διεθνούς επικαιρότητας και πως τρία νέα στοιχεία προσέδιδαν «ἐκρηκτικὸν χαρακτήρα εἰς τὴν κατάστασιν». Τα στοιχεία αυτά ήταν η επιμονή των Κυπρίων για αγώνα σύμφωνα με τη φράση του Μακαρίου ότι «οἱ Κύπριοι δὲν θὰ φεισθοῦν τῆς ζωῆς των διὰ νὰ ζήσουν τὰ παιδιὰ των ἐλεύθερα», οι επεκτατικές βλέψεις της Τουρκίας που απροκάλυπτα διεκδικούσε την Κύπρο και η βρετανική πρόταση «παρωδίας Συντάγματος, ἀπαράδεκτου διὰ τοὺς Κυπρίους ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθέρως σκεπτόμενην ὑφήλιον». Στην πρώτη σελίδα, μάλιστα, προεξοφλούσε την αποτυχία της Τριμερούς, εφόσον και οι τρεις χώρες ήταν αμετακίνητες στις θέσεις τους και η Βρετανία δεν σκόπευε να παραχωρήσει αυτοδιάθεση στους Κυπρίους.²¹²

Οι εργασίες της Τριμερούς Διάσκεψης ξεκίνησαν στις 29 Αυγούστου 1955 στο Lancaster House στο Λονδίνο με τη συμμετοχή των Υπουργών Εξωτερικών της Ελλάδας, της Βρετανίας και της Τουρκίας –Στέφανο Στεφανόπουλο, Harold Macmillan και Fatin Rüştü Zorlu αντίστοιχα. Εξ' αρχής φάνηκε ότι δεν υπήρχε σημείο σύγκλισης στις θέσεις των τριών χωρών και η Διάσκεψη όδευε σε αποτυχία, κυρίως μετά τη βρετανική πρόταση που αφορούσε τη διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας και μια ιδιότυπη συνεργασία Ελλάδας-Τουρκίας. Οι εργασίες της Τριμερούς διεκόπησαν με τον πλέον τραγικό τρόπο,

²¹⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 27/08/1955, σ. 6.

²¹¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 27/08/1955, σ. 1 και 6.

²¹² *Εμπρός* (Αθήνα), 27/08/1955, σ. 1 και 8.

όταν στις 6 Σεπτεμβρίου ξέσπασε το οργανωμένο πογκρόμ εναντίον της ελληνικής κοινότητας στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη.²¹³

Οι ελληνικές εφημερίδες παρουσίασαν τις συνέπειες της αποτυχίας της Τριμερούς Διάσκεψης. Η *Ελευθερία* σχολίαζε ότι βασική επιδίωξη του Στεφανόπουλου ήταν να διατηρήσει καλές σχέσεις με την Τουρκία και τη Βρετανία παράλληλα με την επίτευξη της αυτοδιάθεσης της Κύπρου. Στο ίδιο φύλλο παρέθεσε την ομιλία του Μακαρίου στη Μονή Κύκκου «*ένώπιον 25.000 όρεσειβίων Κυπρίων*» στην ομιλία του τόνισε ότι «*οὐδείς θὰ θίξῃ τὴν τουρκικὴν μειονότητα*» και παρέμεινε σταθερός στην προτροπή για συνέχιση του αγώνα «*ἀκόμη καὶ ἂν (οἱ Βρετανοὶ) ἀπειλοῦν με θάνατο τοὺς ἀγωνιστὰς*».²¹⁴ Τον ίδιο λόγο δημοσίευσε και η *Καθημερινή* χαρακτηρίζοντάς τον «*λόγο πλήρη πατριωτισμοῦ καὶ χριστιανικῆς ἀνεξικακίας*»²¹⁵

Η συνέχιση του αγώνα αποτελούσε σταθερό άξονα δράσης τόσο για τον Αρχιεπίσκοπο όσο και για τον κυπριακό λαό. Στις 15 Σεπτεμβρίου 1955 το κήρυγμα του Μακαρίου στο Ναό του Τιμίου Σταυρού στην Αμμόχωστο αποτυπώθηκε στην *Καθημερινή* που δημοσίευε ότι «*ένώπιον τοῦ ἐξάλλου ἀπὸ πατριωτικὸν ἐνθουσιασμὸν πλήθους*» ο Μακάριος δήλωσε ότι: «*διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μου εἶμαι ἐτοιμὸς νὰ υποστῶ ὅχι ἀπλῶς τὴν ἐξορίαν, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς νὰ θυσιάσω καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξίν μου*». Η απήχηση του λόγου του εκφράστηκε με τα συνθήματα του πλήθους «*Δὲν θὰ σε ἀφήσωμεν ποτὲ νὰ φύγεις. Μαζί σου ὡς τὸ τέλος. Ζήτω ἡ Ἐνωσις. Προχώρα καὶ ἀκολουθοῦμεν*».²¹⁶

Την ίδια ημέρα η *Ελευθερία* δημοσίευε ανταπόκριση Γάλλου δημοσιογράφου από τη Λευκωσία που επεσήμανε ότι:

«*Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος, ὁ Ρισελιὲ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, ἐνσαρκώνει σήμερον τὴν θέλησιν ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου[...]. Σήμερον θὰ ἦτο ἄρκετὸν νὰ διασχίσῃ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τὴν Κύπρον κρατὼν μίαν ἐλληνικὴν σημαίαν διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἓνας στρατὸς ἀπὸ 300.000 πρόσωπα καὶ νὰ τὸν ὑπακούσῃ τυφλὰ. Ὁ Μακάριος εἶναι ὁ ἰσχυρὸς ἀνὴρ τῆς νήσου[...]. Ἡ δημοτικότης αὐτὴ ἀνησυχεῖ τὰς ἀγγλικὰς ἀρχὰς. Μερικοὶ πιστεύουν ὅτι ἐκτόπισις καὶ περιορισμὸς τοῦ ἀπὸ τὴν Κύπρον θὰ ἐπέτρεπε νὰ*

²¹³ Γιαγκου, «Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου», ό.π.

²¹⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 09/09/1955, σ. 1 και 6.

²¹⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 09/09/1955, σ. 1.

²¹⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 15/09/1955, σ. 6.

πληγή σκληρῶς ὁ ἐθνικισμὸς τῶν Κυπρίων. Αὐτὸ θὰ ἦτο τὸ σημαντικώτερον σφάλμα[...]θὰ ἦτο τὸ σύνθημα γενικῆς αἱματοχυσίας.»²¹⁷

Την επιρροή του Μακαρίου στον κυπριακό λαό αποδείκνυε και άρθρο της *Καθημερινής* στις 27 Σεπτεμβρίου που περιέγραφε ομιλία του Αρχιεπισκόπου στο χωριό Καλοψίδα μπροστά σε 4.000 άτομα. Οι κάτοικοι προετοίμασαν μεγαλόπρεπη υποδοχή στον Αρχιεπίσκοπο ετοιμάζοντας αψίδες διακοσμημένες με ελληνικές σημαίες. Μάλιστα έμειναν ξάγρυπνοι όλη τη νύχτα, για να μην τις καταστρέψουν οι Βρετανοί στρατιώτες και το πρωί το χωριό «*ἔπλεεν εἰς τὰ κυανόλευκα χρώματα*». Ο Μακάριος στο λόγο του προέτρεψε το λαό σε παθητική αντίσταση μετά το «*ναυάγιον τῆς Τριμεροῦς*» και τόνισε ότι ο κυπριακός λαός δεν εγκαταλείπει τον αγώνα «*ἔστω καὶ ἂν ὁλόκληρος ἡ Κύπρος μεταβληθῇ εἰς ἀπέραντον φυλακὴν*».²¹⁸

Η Ελλάδα κατέθεσε την προσφυγή στον Ο.Η.Ε. παρά το δυσμενές κλίμα, αφού σε αντίθετη περίπτωση θα φαινόταν ότι εγκατέλειπε το κυπριακό ζήτημα. Η αποτυχία της προσφυγής ήταν παταγώδης, αφού η Ελλάδα δεν κατάφερε καν να εγγραφεί στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνελεύσεως.

iv. Οι συνομιλίες Μακαρίου- Harding

Στις 3 Οκτωβρίου 1955 έφτασε στην Κύπρο ως νέος Κυβερνήτης ο John Harding με βασική αποστολή να καταπνίξει το ενωτικό κίνημα και να θέσει υπό τον έλεγχό του την ΕΟΚΑ. Παράλληλα, είχε εντολή να έρθει σε επαφή με τους τοπικούς «ηγέτες» και να επιδιώξει, ώστε αυτοί στραφούν προς την λύση της αυτοκυβέρνησης και όχι της ένωσης με την Ελλάδα.²¹⁹ Έτσι, επεδίωξε να συναντηθεί με τον Μακάριο, αναγνωρίζοντάς τον ουσιαστικά ως τον εθνικό αρχηγό των Ελλήνων της Κύπρου. Αναμένοντας την άφιξη του Harding ο Μακάριος είχε ήδη δηλώσει στον φιλελεύθερο βρετανικό *Manchester Guardian* ότι ήταν πρόθυμος να συναντηθεί με τον νέο Κυβερνήτη και να βρεθεί μια συμβιβαστική λύση που δεν θα ήταν αντίθετη με τον εθνικό πόθο των Κυπρίων για αυτοδιάθεση και ένωση. Η ίδια εφημερίδα επεσήμανε ότι: [αν και ο Μακάριος φαίνεται διαλλακτικός] «*ὁμως δεν δύναται να ὑποχωρήσῃ δημοσίᾳ ἐπ'ὠφελείᾳ τῆς συνδιαλλαγῆς,*

²¹⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 15/09/1955, σ. 6.

²¹⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 27/09/1955, σ. 6.

²¹⁹ Για την πολιτική του Harding στην Κύπρο βλ. Holland - Markides, ό.π., σ. 228-234.

χωρίς να έκτεθῇ εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων του, ὅπως τοῦ Ἐπισκόπου Κυρηναίας καὶ ἄλλων φανατικῶν.»²²⁰

Φαίνεται πως στις αρχές του φθινοπώρου του 1955 η θέση της Λευκωσίας ως κέντρου αποφάσεων ενισχύθηκε σημαντικά. Σ'αυτό συνέτειναν η αποτυχία των ελληνικών προσφυγών στον Ο.Η.Ε., η πολιτική κρίση στην Ελλάδα μετά την ασθένεια και το θάνατο του Παπάγου που οδήγησε στην κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή -χωρίς εκλογές- και η έναρξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ του Μακαρίου και του Harding, που προοιωνίζαν αρχικά τουλάχιστον σημαντικές εξελίξεις.²²¹

Ο Κυβερνήτης συναντήθηκε με τον Αρχιεπίσκοπο στις 4, 7 και 11 Οκτωβρίου 1955 αλλά ο τελευταίος απέρριψε τις προτάσεις του, εφόσον δεν περιλάμβαναν την αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στους Κυπρίους σε καθορισμένο διάστημα. Η *Ελευθερία* στις 12 Οκτωβρίου δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδό της φωτογραφία του Εθναρχικού Συμβουλίου²²² με τη λεζάντα «*Ἡ Κύπρος λέει ὄχι εἰς τὸν Χάρντιγκ*» και ενημέρωνε ότι: «*Ἡ Ἐθναρχία, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου, ἀπεφάσισε νὰ ἀπορρίψῃ τὸ προσφερόμενον ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ψευδοσύνταγμα, ἐμμένουσα εἰς τὸ δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ.*»²²³ Την επόμενη μέρα, ο τίτλος στο πρωτοσέλιδο «*Ὁ Μακάριος ἀνένδοτος ζητάει αὐτοδιαθεσῇ. Ὁ Χάρντιγκ τὴν ἀπέρριψε*» έδειχνε τον πρωταγωνιστικό ρόλο του Μακαρίου στις συνομιλίες με τον Harding, ενώ το Εθναρχικό Συμβούλιο επικύρωνε τις αποφάσεις του Αρχιεπισκόπου. Στην ίδια σελίδα, σε ξεχωριστό άρθρο με τον τίτλο «*Ἡ Κύπρος*» αποτύπωνε τις δηλώσεις του Μακαρίου ότι απέρριψε τις προτάσεις του Harding, εφόσον δεν περιλάμβαναν πρόνοια για παραχώρηση αυτοδιάθεσης.²²⁴

Ο Harding επανέλαβε τις θέσεις του Υπουργού Εξωτερικών Harold Macmillan που προέβλεπαν Νομοθετική Συνέλευση με τη συμμετοχή των Τούρκων της Κύπρου κατ' αναλογία πληθυσμού, Υπουργούς και από τις δυο θρησκευτικές-εθνικές κοινότητες, και Βρετανό Κυβερνήτη με αποκλειστική δικαιοδοσία σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εσωτερικής ασφάλειας. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αντιπρότεινε

²²⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/10/1955, σ. 8.

²²¹ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, ό.π., σ. 341.

²²² Το Εθναρχικό Συμβούλιο αποτελούσαν οι: Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, επίσκοπος Σαλαμίνας Γεννάδιος, Μητροπολίτης Κυρηναίας Κυπριανός, ηγούμενος της Μονής Κύκκου και γραμματέας ήταν ο Νίκος Κρανιδιώτης.

²²³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 12/10/1955, σ. 1.

²²⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 13/10/1955, σ. 1.

αναγνώριση του δικαιώματος των Κυπρίων για αυτοδιάθεση, συνεργασία με τη βρετανική κυβέρνηση για την άμεση εκπόνηση συντάγματος προσωρινής αυτοκυβέρνησης και διαπραγματεύσεις για το χρόνο άσκησης της αυτοδιάθεσης. Όπως παρατηρεί ο Νίκος Κρανιδιώτης στο βιβλίο του *Δύσκολα χρόνια*: «ήταν η πρώτη φορά που η Εθναρχία εγκατέλειπε το αίτημα της άμεσης Ένωσης και δεχόταν να συνεργαστεί με τη Βρετανική κυβέρνηση σ' ένα μεταβατικό Σύνταγμα αυτοκυβέρνησης μέχρι της εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης».²²⁵

Τη διακοπή των συνομιλιών σχολίασε και η *Καθημερινή* στην πρώτη σελίδα στις 12 Οκτωβρίου. Με τον τίτλο «Εσήμανεν η κρίσιμος ώρα του κυπριακού λαού» (κεφαλαία στην εφημερίδα) αναφερόταν στις νέες βρετανικές ενισχύσεις που εστάλησαν στην Κύπρο και προέβλεπε πως η ανάληψη όλων των εξουσιών από τον Harding ήταν: «σκοτεινή προοπτική διὰ τὸ ἄμεσο μέλλον ὑπὸ τὰς ἐμνεύσεις ἑνὸς στρατιωτικοῦ ἐναβρυνομένου μὲ ὅσα ἐπέτυχε εἰς τὴν Μαύρην Ἑπειρον ἐναντίον ἀόπλων, μὲ μεθόδους τῶν ὁποίων τὰ πρότυπα προτίθεται ἴσως νὰ ἀντιγράψῃ εἰς τὴν Κύπρον.»²²⁶ Η εφημερίδα συνέχισε να επιρρίπτει ευθύνες στο Βρετανό Κυβερνήτη και την επόμενη μέρα, αφού επεσήμανε ότι: «Οἱ Ἀγγλοὶ ἀπέρριψαν χθες καὶ τὰς τρεῖς προτάσεις τοῦ Μακαρίου πρὸς συνεννόησιν ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ καίτοι αὗται διείποντο ἀπὸ διαλλακτικόν πνεῦμα» (κεφαλαία στην εφημερίδα).²²⁷

Η αδιαλλαξία της Βρετανίας και η αποτυχία των διαπραγματεύσεων ενέτειναν την αγωνιστικότητα του κυπριακού λαού. Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 22 Οκτωβρίου δημοσίευε, στο ξεχωριστό πλαίσιο «Κύπρος», ομιλία του Μακαρίου στην Αμμόχωστο στην οποία ενθάρρυνε τον κυπριακό λαό τονίζοντας:

«Δεν πρόκειται νὰ πτοηθῶμεν ἀπὸ τὰς φυλακίσεις, τὰς ἐκτοπίσεις καὶ τὴν τρομοκρατίαν καὶ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας... Ἡ Κύπρος μετεβλήθη ἤδη εἰς ἀπέραντον στρατόπεδον [...] Ἡ κυπριακὴ ψυχὴ ἀποτελεῖ φρούριον ἀπόρθητον τὸ ὁποῖο ἡ δύναμις τῆς βίας δὲν θὰ κυριεύσῃ.»

Η ίδια εφημερίδα στο πρωτοσέλιδο δημοσίευσε φωτογραφία Βρετανών στρατιωτών με το σχόλιο:

²²⁵ Λάμπρου, ὁ.π., σ. 45-46.

²²⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 12/10/1955, σ. 1.

²²⁷ *Καθημερινή* (Αθήνα), 13/10/1955, σ. 1.

«Πλήρης ἡ γελοιοποίησις τῶν Βρετανῶν κομάντων. Οἱ μισθοφόροι τῆς πρώην κραταιᾶς βρετανικῆς αὐτοκρατορίας ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξοπλιστοῦν μὲ τενεκεδένιας ἀσπίδας- διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν λιθοβολισμῶν μὲ τοὺς ὁποίους τοὺς ἀντιμετωπίζουν οἱ μαθηταὶ- αἱ ὁποῖαι ἐν συνδυασμῶ μὲ τὰ σορτς δίδουν τὴν ἐντύπωσιν παιδικοῦ πετροπολέμου.»²²⁸

Εν τῷ μεταξύ στὴν Ελλάδα, μετὰ το θάνατο τοῦ Παπάγου, ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργία ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς²²⁹ (Οκτώβριος 1955- Φεβρουάριος 1956). Σύμφωνα με τὴν *Ελευθερία* ὁ νέος πρωθυπουργός, σε συνέντευξη ποὺ ἔδωσε στὴν ἀμερικάνικη *United Press* δήλωσε ὅτι: «μεταθέτει τὸ βάρος τοῦ Κυπριακοῦ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπόσχεται ὅτι θὰ παράσχη τὴν ἀνεπιφύλακτον πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν συνδρομὴν, χωρὶς νὰ προσδιορίζει τις ἀκριβεῖς ἐνέργειές του.»²³⁰

Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς ἀνέλαβε με ἀπροθυμία νὰ συνεχίσει τὴν πολιτικὴ τοῦ προκατόχου τοῦ στο κυπριακό. Για τὸν νέο πρωθυπουργό ἡ ἀσφάλεια τῆς χώρας καὶ ἡ ἐπίλυση τῶν σοβαρῶν οικονομικῶν προβλημάτων ἦταν θέματα πολὺ μεγαλύτερης σημασίας σε σχέση με τὸν «αλτρωτικό» στόχο τῆς ἐνώσεως τῆς Κύπρου με τὴν Ελλάδα. Ἀντιλαμβανόταν ὅτι ἡ ἀσφάλεια τῆς Ελλάδας μποροῦσε νὰ διασφαλιστεῖ μόνο με ἰσχυροὺς δεσμούς με τις ΗΠΑ στο πλαίσιο τοῦ ΝΑΤΟ, ἀλλὰ, ὅταν ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργία τὸν Οκτώβριο τοῦ 1955, συνειδητοποίησε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ μεταβάλλει τὴν πολιτικὴ τοῦ στο Κυπριακό χωρὶς αὐτὸ νὰ σημάνει τὴν πολιτικὴ τοῦ αυτοκτονία.²³¹

Παράλληλα, ἡ *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο τῆς ἰδίας ἡμέρας τόνιζε ὅτι: «*Ἡ κυβέρνησις Καραμανλῆ δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ προβῇ εἰς συμβιβασμούς εἰς βάρος τῶν Κυπρίων. Ἀποφασισμένη νὰ προσφύγῃ ἐκ νέου εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη.*» (κεφαλαία στὴν ἐφημερίδα).²³²

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔφτασε στὴν Αθήνα, γιὰ νὰ ενημερώσει τὸν πρωθυπουργό σχετικά με τὸ Κυπριακό καὶ νὰ ἀνιχνεύσει τις προθέσεις τοῦ γιὰ μελλοντικὲς ἐνέργειες.²³³ Στο πρωτοσέλιδό τῆς ἡ *Ελευθερία* δημοσίευσε φωτογραφία τοῦ Μακαρίου τὴ στιγμὴ τῆς ἀφίξής τοῦ στὴν Αθήνα καὶ ἄρθρο με τὸν τίτλο «*Ὁ Μακάριος ἦλθε χθες αἰφνιδίως εἰς*

²²⁸ *Εμπρός* (Αθήνα), 22/10/1955, σ. 1 καὶ 12.

²²⁹ Σύνθεση τῆς κυβέρνησης: <https://gslegal.gov.gr/?p=1206>.

²³⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 30/10/1955, σ. 1.

²³¹ Στεφανίδης, ὁ.π., σ. 234-235.

²³² *Καθημερινή* (Αθήνα), 30.10/1955, σ. 1.

²³³ Για τις σχέσεις Μακαρίου-Καραμανλῆ τὸ διάστημα τῶν διαπραγματεύσεων με τὸν Harding, βλ. σχετικά καὶ: Assos, ὁ.π., 113-116.

Αθήνα ενώ επωμίζεται το κύριον βάρος του αγώνος» (κεφαλαία στην εφημερίδα), διευκρινίζοντας πως, σύμφωνα με πληροφορίες της εφημερίδας, η στάση της ελληνικής κυβέρνησης είναι να γίνει ο περαιτέρω χειρισμός από τους Κυπρίους²³⁴

Την ίδια μέρα το πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής* διαβεβαίωνε ότι:

«εἰς διάψευσιν των κακόβουλων σπερμολογιῶν και της ανερυθριάστου πολεμικῆς- εἶναι ἀπόλυτος η ἱκανοποίησις του Εθνάρχου και των Κυπρίων εκ των σαφῶν δηλώσεων του πρωθυπουργού κ. Καραμανλή. Ο κ. Μακάριος διαψεύδει επίσης ότι υφίστανται οιαδήποτε διαφωνία μεταξύ των μελών της Εθναρχίας ως προς τη τηρουμένην πολιτικῆς» (κεφαλαία στην εφημερίδα).

Στο ίδιο άρθρο η εφημερίδα εξηγούσε ότι ο σκοπός της επίσκεψής του ήταν να «ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ καί νὰ ἀνταλλάξῃ μετ' αὐτοῦ σκέψεις» διευκρινίζοντας ότι η κυβέρνηση γνώριζε από μέρες για την άφιξη του Μακαρίου, και επομένως δεν ήταν αιφνίδια, όπως δήλωναν αντιπολιτευόμενες εφημερίδες.²³⁵

Τις επόμενες ημέρες η επίσκεψη του Μακαρίου και οι συναντήσεις του με μέλη της κυβέρνησης πρωταγωνίστησαν στον ελληνικό Τύπο. Αξιοσημείωτο, μάλιστα, είναι ότι η *Ελευθερία* εστίασε στις δηλώσεις του Μακαρίου που έδειχναν διάσταση απόψεων μεταξύ του Εθνάρχη και του Καραμανλή. Ενδεικτικά, στις 2 Νοεμβρίου, αφού παρουσίαζε τις βίαιες εκδηλώσεις υπέρ της Κύπρου στην Αθήνα, στην Πάτρα –με 60 τραυματίες- και στην Τρίπολη και τις «ἀπειλές τῆς κυβέρνησης γιὰ σκληρὰ μέτρα», επεσήμανε τις δηλώσεις του Μακαρίου στο Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών πως: «ἡ κυβέρνηση οφείλει νὰ συμμορφωθεῖ με τὴν ἀξίωση περὶ αυτοδιάθεσης ὡς ἐντολοδόχος του κυπριακοῦ και του ελληνικοῦ λαοῦ» (κεφαλαία στην εφημερίδα) υπενθυμίζοντας πως «οἱ Κύπριοι δὲν θὰ ἐγκαταλείνουν τὴν ἀγώνα».²³⁶

Διαφορετικό κλίμα στις συνομιλίες έδινε η *Καθημερινή* που την ίδια μέρα στο πρωτοσέλιδο φιλοξενούσε φωτογραφία του Μακαρίου με τον Καραμανλή- κάνοντας χειραψία χαμογελαστοί- δίπλα σε άρθρο με τίτλο «Διεπιστώθη πλήρης σύμπτωση απόψεων Εθνάρχου και πρωθυπουργοῦ δια τον περαιτέρω διπλωματικόν χειρισμόν του κυπριακοῦ θέματος» (κεφαλαία στην εφημερίδα) και χαρακτήριζε «ἀβασίμους» τις

²³⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 01/11/1955, σ. 1.

²³⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 01/11/1955, σ. 1.

²³⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 02/11/1955, σ. 1.

ανησυχίες της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Ένωσης.²³⁷ Τις συγκεκριμένες ανησυχίες ότι: «[η κυβέρνηση] δὲν ἔχει καθορίσει, κατὰ τρόπον ὑπεύθυνον καὶ ἄμεσον, ἐὰν θὰ βαδίσῃ ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως[...]ἀντιθέτως ἔδειξεν ἤδη ὅτι ἐπείγομένη νὰ θέσῃ ὑπεράνω πάντων τὴν Ἀτλαντικὴν Συμμαχίαν καὶ τὴν δῆθεν φιλίαν τῶν Τούρκων θὰ τὴν ἐνδιέφερε νὰ κλεισθῇ ταχέως τὸ Κυπριακὸν» φιλοξένησε την επόμενη ημέρα η *Ελευθερία*, αμφισβητώντας ουσιαστικά τα κίνητρα της ελληνικής κυβέρνησης.²³⁸

Στις 5 Νοεμβρίου η *Εμπρός* δημοσίευσε «*Βαρυσήμαντον συνέντευξιν*» του Μακαρίου στην εφημερίδα. Αποκαλούσε τον Αρχιεπίσκοπο «ὁ μέγας ἀγωνιστὴς τῆς Κύπρου» που δηλώνει πως:

«ὁ Κυπριακὸς λαὸς θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ ἐν Σύνταγμα πλήρους αὐτοκυβερνήσεως, ἐφόσον ἡ Μεγάλη Βρετανία ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως καὶ μέχρις ὅτου καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς[...]Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διαβεβαίωσε ἡμᾶς ὅτι θὰ καταβάλῃ συντόνους ἐνεργείας πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ Κυπριακοῦ ἐν τῷ πνεύματι τῶν Κυπριακῶν προσδοκιῶν καὶ ἐλπίδων.»²³⁹

Την ίδια ημέρα, η *Καθημερινή* δημοσίευσε αποσπάσματα της συνέντευξης του «*Αρχιεπισκόπου καὶ Ἐθνάρχου Κύπρου*» στο ειδησεογραφικὸ πρακτορεῖο Trans East στην οποία τόνιζε:

«ἔχει ἤδη ὑποβάλῃ εἰς τὸν Κυβερνήτην σχέδιον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ἔσχατον ὄριον ὑποχωρήσεως τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ[...] ἐβεβαίωσε ὅτι πλήρης ὁμοφωνία ἐπικρατεῖ μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ Ἐθναρχικοῦ Συμβουλίου[...]προσέθεσεν ὅτι ἄλλως τε φέρει ὁ ἴδιος προσωπικῶς ἀκεραίαν τὴν εὐθύνην τοῦ χειρισμοῦ τῆς ὅλης ὑποθέσεως ἔναντι τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ.»²⁴⁰

Την ίδια συνέντευξη δημοσίευσε σε ἄρθρο με τίτλο «*Ἡ Κυβέρνησις υπέχει τεράστιαν εὐθύνην*» (κεφαλαία στον τίτλο της εφημερίδας) και η *Ελευθερία* τονίζοντας ιδιαίτερα τη θέση του Μακαρίου:

«*Τὸ Κυπριακὸν ζήτημα εἶναι ζήτημα ἀφορὸν πρωτίστως τὸν Κυπριακὸν λαὸν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ρυθμισθῇ διὰ συνομιλιῶν μεταξύ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς*

²³⁷ *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/11/1955, σ. 1.

²³⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 03/11/1955, σ. 6.

²³⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 05/11/1955, σ. 1 και 8.

²⁴⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 05/11/1955, σ. 6.

Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Κύπρου[...]σημαντικὸν βάρος ἐμπίπτει ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως[...] Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις φέρει τεραστίαν εὐθύνην ὅσον ἀφορᾷ τὴν στάσιν της.»²⁴¹

Τον πρωταγωνιστικὸ ρόλο του Μακαρίου στη διαχείριση του κυπριακοῦ ζητήματος ἀνέδειξε με τὸ ἀρθρο της στο πρωτοσέλιδο ἡ εφημερίδα *Εμπρός*. Τὸ ἀρθρο με τίτλο «Ο Εθνάρχης Μακάριος κατέστη ἡδὴ κύριος πρωταγωνιστῆς τοῦ κυπριακοῦ» (κεφαλαία στην εφημερίδα) περιείχε τις δηλώσεις του Μακαρίου: «οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρχει ὅτι ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ὑπεχώρησεν ἀπὸ τὴν ἀδιάλλακτον στάσιν της ἐπὶ τοῦ κυπριακοῦ ὥστε νὰ προβλέπεται συνεννόησις κατὰ τὰς προσεχεῖς ἡμέρας ἀλλὰ οὐδὲ κἂν εἰς τὸν ἀπώτατον χρόνον» καὶ τὴ διαβεβαίωση τοῦ πρωθυπουργοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλὴ ὅτι: «ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὑιοθετεῖ πλήρως τὸ Κυπριακὸν ζήτημα καὶ δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ προχωρήσῃ εἰς οἰανδήποτε λύσιν ἣτις δὲν θὰ ἦτο ὁμόφωνος πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς πόθους τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ.»²⁴²

Λίγες μέρες ἀργότερα, στις 15 Νοεμβρίου 1955, ἡ *Καθημερινή* δημοσίευσε ἀποσπάσματα ἀρθρου τοῦ ανταποκριτῆ στην Ελλάδα τοῦ *Manchester Guardian* ποῦ ἔγραφε:

«Ὁ Μακάριος ἐν Ἑλλάδι θεωρεῖται ὡς ἥρωας[...]Ἡ ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐπιθυμεῖ νὰ λυθῇ τὸ Κυπριακὸν πάση θυσίᾳ ἀλλὰ οὐδεμία ἑλληνικὴ κυβέρνησις δύναται νὰ ὑπαναχωρήσῃ τῶν ὑποσχέσεών της πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν[...]Ἐὰν ἡ κυβέρνησις Καραμανλῆ ἀκολουθήσῃ ἄλλη πολιτικὴν ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ, δὲν ἔχει πιθανότητα ἐπανεκλογῆς τῆς εἰς τὰς ἐκλογὰς[...]Ὑπάρχει μῖσος κατὰ τῶν Βρετανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τοῦτο πρωταγωνιστοῦν αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες.»²⁴³

Ὁ Harding δήλωσε ὅτι ἡ Βρετανία δεχόταν ὅτι θα μπορούσε νὰ παραχωρήσῃ τὴν αὐτοδιάθεση στους Κυπρίους, ὅταν θα ἔρθει ὁ κατάλληλος καιρὸς ἀνάλογα με τις στρατηγικὲς ἀνάγκες καὶ τις υποχρεώσεις της Βρετανίας ἀλλὰ ὁ Μακάριος ἀπέρριψε τις προτάσεις του γιὰ καθεστῶς αὐτοδιοίκησης.

²⁴¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 05/11/1955, σ. 1.

²⁴² *Εμπρός* (Αθήνα), 12/11/1955, σ. 1 καὶ 8.

²⁴³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 15/11/1955, σ. 6.

Η αποτυχία των συνομιλιών οδήγησε σε σκλήρυνση της στάσης των Βρετανών που επέβαλαν νέα σκληρά κατασταλτικά μέτρα, λογοκρισία, κλείσιμο σχολείων ενώ οι συλλήψεις και οι φυλακίσεις ήταν καθημερινές. Οι ενέργειες αυτές οδήγησαν σε αντιβρετανικά επεισόδια στην Κύπρο και στην Ελλάδα.

Η *Καθημερινή* την 1^η Δεκεμβρίου δημοσίευσε «δριμὺν λόγον» του «*Εθνάρχου Μακαρίου*» στον οποίον καταδίκασε τα από της 26^{ης} Νοεμβρίου επιβληθέντα μέτρα στην Κύπρο παρομοιάζοντάς τα με «τὸν φασιστικὸν νόμον εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Σιβηρίαν» τονίζοντας παράλληλα ότι: «*Ἡ βρετανικὴ διοίκησις ἐν Κύπρῳ εἶναι καταδικασμένη καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ταχέως θὰ ἐξαλειφθῇ. Θὰ φέρωμεν τὸν Σταυρὸν μας ὅσονδήποτε βαρὺν καὶ ἂν τὸν κατέστησε ὁ νέος νόμος. Ἡ αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας μας θὰ ἐμφανισθῇ ταχέως.*»²⁴⁴

Το Κυπριακό ζήτημα πρωταγωνιστούσε σχεδόν καθημερινά στις υπό εξέταση εφημερίδες που δημοσίευαν δηλώσεις των Βρετανών ιθυνόντων, του Μακαρίου και σχόλια για τις βρετανικές προτάσεις.

Στις 30 Δεκεμβρίου 1955 η *Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο δημοσίευσε «*ἓνα μήνυμα ἐλπίδος*» του «*Εθνάρχου*» Μακαρίου: «*τὸ Κυπριακὸν θὰ ῥυθμισθῇ θάπτον ἢ βράδιον. Εἶναι ἀπλῶς ζήτημα χρόνου. Ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ Βρετανοὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου εἶναι τεθειμένον καὶ ὅτι πρέπει νὰ εὕρεθῇ ἔντιμος λύσις, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι τὸ πρόβλημα ἐκανονίσθη.*»²⁴⁵

Τον Ιανουάριο του 1956 ακολούθησε ένας ακόμη κύκλος συνομιλιών Μακαρίου – Harding ενώ στο μεταξύ είχε αναπτυχθεί έντονη διπλωματική δραστηριότητα ανάμεσα στο Λονδίνο και την Αθήνα. Με τη λήξη των συνομιλιών ο Κυβερνήτης υπέβαλε διάγραμμα λύσης που έμεινε γνωστό ως Σχέδιο Harding. Το σχέδιο προέβλεπε ουσιαστικά καθεστώς αποικίας του Στέμματος με ευρεία αυτοδιοίκηση και την αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης σε 10 –ή ακόμη και σε 7 χρόνια. Ο Μακάριος ζητούσε βελτιώσεις στο προτεινόμενο Σύνταγμα τις οποίες ο Κυβερνήτης δεν απέρριπτε. Η βασική διαφωνία τους αφορούσε την παροχή αμνηστίας στα μέλη της ΕΟΚΑ· ο Μακάριος ζητούσε πλήρη και άμεση αμνηστία, ακόμη και σε εκείνους που βαρύνονταν με κατηγορίες

²⁴⁴ *Καθημερινή* (Αθήνα), 01/12/1955, σ. 1.

²⁴⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 30/12/1955, σ. 1.

παραβίασης των αντιτρομοκρατικών νόμων, ενώ ο Harding πρότεινε μερική και σταδιακή αμνηστία.²⁴⁶

Οι νέες διαπραγματεύσεις απασχόλησαν και τις ελληνικές εφημερίδες. Στις 22 Ιανουαρίου 1956 η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο αναρωτιόταν αν, εν όψει των βουλευτικών εκλογών στην Ελλάδα, «*Η Κύπρος θα πληρώσει τα εκλογικά συμφέροντα της κυβέρνησεως*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) και δήλωνε «*Ο Μακάριος πιέζεται ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἀπειλείται ἐκ Λονδίνου*».²⁴⁷ Τις πιέσεις που δεχόταν ο Μακάριος αποτύπωσε και η *Καθημερινή* που σε άρθρο της τόνιζε ότι η Βρετανία θα επέδιδε «*τελεσίγραφον*» στον Εθνάρχη για να δεχτεί τις βρετανικές προτάσεις, αφού σύμφωνα με βρετανικές πηγές «*εἶναι ἀδύνατον νὰ μετριασθῇ περισσότερον ἡ βρετανικὴ λύσις*». Μάλιστα σε περίπτωση απόρριψης της πρότασης, οι Βρετανοί απειλούσαν να εφαρμόσουν «*ἐξοντωτικὰ μέτρα*».²⁴⁸

Ο Μακάριος τελικά απέρριψε στις 2 Φεβρουαρίου τις προτάσεις Harding, γεγονός που σχολίασε η *Ελευθερία* λίγες μέρες αργότερα στο πλαίσιο της προεκλογικής αντιπολιτευτικής πολιτικής της. Στο πρωτοσέλιδο της 7^{ης} Φεβρουαρίου η εφημερίδα σε άρθρο με τίτλο «*Βάστα Μακάριε*» επιδοκίμαζε τη στάση του Μακαρίου επισημαίνοντας: «*Οἱ μαχόμενοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν των Κύπριοι καὶ ὁ ἀντάξιός Ἐθνάρχης των -μὲ τὴν ὀξείαν ἐκείνη διαίσθησιν, ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς ἐρχομένους εἰς καθημερινὴν ἐπαφὴν με τὸν θάνατον- ἀντιλήφθησαν ὅτι προδίδονται βάσει προδιαγεγραμμένου σχεδίου ἀπὸ τὴν σημερινὴν ἀναξίαν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν.*»²⁴⁹

Καθώς οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν, έφτασε στην Κύπρο ο Υπουργός Αποικιών Alan Lennox-Boyd. Η *Καθημερινή* σε άρθρο της κατέληγε: «*τὸ μόνον ἐμπόδιον εἰς τὸν τελικὸν διακανονισμὸν εἶναι μόνον τὸ θέμα τῆς ἀμνηστίας καὶ ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀκόμη ἔχει ἐπιτευχθῇ συμφωνία.*»²⁵⁰

²⁴⁶ Γιώργος Γεωργής, «Η χαμένη ευκαιρία του 1956», *Τα Νέα*, Αθήνα 23/04/2004, <https://www.tanea.gr/2004/04/23/greece/h-xameni-eykairia-toy-1956/> (ημερομηνία πρόσβασης 16/04/2021).

²⁴⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 22/01/1955, σ. 1.

²⁴⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 22/01/1955, σ. 6.

²⁴⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 07/02/1955, σ. 1.

²⁵⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 28/02/1956, σ. 1.

Αντίθετα, η *Ελευθερία*, καταδικάζοντας την αγγλόφιλη αμερικανική παρέμβαση θεωρούσε πως το κυπριακό βάδιζε «πρὸς πλήρες ἀδιέξοδον»,²⁵¹ άποψη που δικαιώθηκε με την πλήρη αποτυχία τελικά των διαπραγματεύσεων και την αναχώρηση του Alan Lennox-Boyd. Η *Καθημερινή* στις 2 Μαρτίου 1956 δημοσίευε με πηχυαίους τίτλους στο πρωτοσέλιδο «Πλήρες ναυάγιον του κυπριακού» (κεφαλαία στην εφημερίδα), αφού ο Μακάριος «ἀπέρριψε τας βρετανικὰς προτάσεις».²⁵²

Στην εβδομαδιαία έκδοση της 3^{ης} Μαρτίου η εφημερίδα *Εμπρός* καταδίκαιζε τις βρετανικές προτάσεις με ένα σκίτσο στο οποίο μια μάσκα που έγραφε «αυτοκυβέρνηση» έκρυβε Βρετανούς στρατιώτες και αστυνομικούς, ενώ ο Μακάριος προσπαθούσε να διώξει τη μάσκα, για να αποκαλυφθούν. Ο τίτλος «Ζοφεράν προοπτικήν δια το Κυπριακόν» έδειχνε τις προοπτικές στις εξελίξεις του κυπριακού και το άρθρο προέβλεπε ότι: «δέον νὰ ἀναμένεται ἔντασις τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ καὶ παραλλήλως λήψις νέων τρομοκρατικῶν μέτρων ἐκ μέρους τῶν στρατευμάτων κατοχῆς.» Συνεχίζοντας το σχολιασμό των γεγονότων στη 10^η σελίδα, ανέφερε ότι: «ὁ Ἐθνάρχης ἔκανε ἕναν διπλωματικὸν ἐλιγμόν..διὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ βρετανικὴ δολιότης[...].εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ ἐλπίδες μέσα εἰς τὴν σιαγὸνα τοῦ βρετανικοῦ λέοντος δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ εὐδοκμήσουν.» Την πίεση που δέχτηκε ο Αρχιεπίσκοπος επιβεβαίωνε με άρθρο της στο σταθερό πλαίσιο «Ἡ Κύπρος», όπου ενημέρωνε πως: «τὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἐπεσκέφθη κατ' ἐπανάληψιν ὁ Ἀμερικανὸς γενικὸς πρόξενος καὶ τοῦ συνέστησε ἐπιμόνως νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ἀγγλικὸν σχέδιον περὶ αὐτοκυβερνήσεως καὶ νὰ μὴν ἐμμείνη εἰς τὴν ἀζήωσιν περὶ ἀμνηστίας.»²⁵³

ν. Η εξορία του Μακαρίου

Η δυσaráσκεια των Βρετανών για την αποτυχία των διαπραγματεύσεων τους οδήγησε στην απόφαση να απομακρύνουν από την Κύπρο τον Μακάριο, καθώς θεωρούσαν ότι έτσι θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ευκολότερα το ενωτικό κίνημα στο νησί. Ο Αρχιεπίσκοπος συνελήφθη στις 9 Μαρτίου 1956 στο

²⁵¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 29/02/1955, σ. 1.

²⁵² *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/03/1956, σ. 1

²⁵³ *Εμπρός* (Αθήνα), 03/03/1956, σ. 1, 10 και 12.

αεροδρόμιο της Λευκωσίας την ώρα που ετοιμαζόταν να πάρει το αεροπλάνο, για να ταξιδέψει στην Αθήνα. Μαζί του συνελήφθησαν και εξορίστηκαν στο νησί Μαλέ των Σευχελλών ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Κυπριανός, ο ιερέας του Ιερού Ναού της Φανερωμένης Λευκωσίας Σταύρος Παπαγαθάγγελος και ο γραμματέας της Μητρόπολης Κυρηνείας Πολύκαρπος Ιωαννίδης.²⁵⁴

Όπως ήταν αναμενόμενο, η είδηση συγκλόνισε την ελληνική κοινή γνώμη και μονοπώλησε το ενδιαφέρον του Τύπου που μάλιστα εξέδωσε και έκτακτες εκδόσεις το απόγευμα της 9^{ης} Μαρτίου. Ενδεικτικά, η εφημερίδα *Εμπρός* ενημέρωνε το κοινό της για την εξορία του Μακαρίου με τον τίτλο της στο πρωτοσέλιδο «*Κατ' επίσημον χθεσινήν ανακοίνωσιν τῶν βρετανικῶν ἀρχῶν τῆς Κύπρου ὁ Μακάριος ἐξωρίσθη*». Ακριβώς κάτω από τον κεντρικό τίτλο μια φωτογραφία του Μακαρίου –χαμογελαστός, χαιρετάει μάλλον συγκεντρωμένο πλήθος– φόρτιζε συγκινησιακά την είδηση. Στην ίδια σελίδα η εφημερίδα ενημέρωνε ότι η είδηση «*συνεκλόνισε καὶ κατεσυνεγκίνησε τὸν ἀθηναϊκὸν λαὸν*» και χαρακτήριζε την ενέργεια των Βρετανών ως «*κατάπτυστον καὶ βάρβαρον[...]δύναται νὰ σχετισθῇ μόνον μὲ τὰς παρομοίας τῶν χιτλερικῶν*». Ο πολιτικός κόσμος της Ελλάδας έκρινε ότι:

*«ἡ ἐνέργεια τῶν Βρετανῶν θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐξοργίσῃ τὸν κυπριακὸν λαὸν καὶ νὰ γενικεύσῃ τὸν ἀντιστασιακὸν τοῦ ἀγῶνα. Χαρακτηριστικῶς θὰ ἐλέγετο ὅτι ἡ Κύπρος θα βαφῇ τώρα εἰς τὸ αἷμα, με ἀποτέλεσμα νὰ ἐκδιωχθοῦν οἱ τύραννοι ὀριστικῶς ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν μεγαλόνησον ἄνευ ὄρων καὶ ἄνευ χρονικῶν περιορισμῶν.»*²⁵⁵

Το θέμα κάλυπτε και το μεγαλύτερο μέρος της όγδοης σελίδας με κεντρικό τίτλο «*Επί ποδός πολέμου η Κύπρος. Ο Μακάριος απήχθη υπό των Βρετανών ενώ μετέβαινε εις το αεροδρόμιον της Λευκωσίας*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Στο άρθρο ενημέρωνε για την αντίδραση του κυπριακού λαού που έσπευσε στην Αρχιεπισκοπή, για τη διακοπή των τηλεφωνικών επικοινωνιών μεταξύ Ελλάδας και Κύπρου, τη λογοκρισία στα τηλεγραφήματα και την απαγόρευση κυκλοφορίας τη νύχτα. Η εφημερίδα παρέθετε λεπτομέρειες της σύλληψης και το «*κατηγορητήριο*» σύμφωνα με το οποίο ο Μακάριος θεωρήθηκε υπεύθυνος για το σχηματισμό εθνικιστικών οργανώσεων, ήρθε σε επαφή με «*τρομοκρατικές οργανώσεις*» και

²⁵⁴ Assos, ό.π., σ. 134-137.

²⁵⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 10/03/1956, σ. 1.

χρηματοδοτούσε την αγορά όπλων και πολεμοφοδίων για την ΕΟΚΑ. Η «ἀγανάκτησις» του αθηναϊκού λαού εκφράστηκε μέσω «ὀγκωδεστάτης διαδηλώσεως» καθώς φοιτητές συγκεντρώθηκαν από τις 19:15 στο Πανεπιστήμιο έχοντας πινακίδες με τα συνθήματα «Θάνατος στὸν Χάρντιγκ», «Ἐλευθερία στὸν Μακάριο», «Νὰ φύγουν οἱ Ἄγγλοι», «Ζήτω ἡ ΕΟΚΑ». Μαζί τους ενώθηκαν «χιλιάδες κόσμου»· στο ίδιο άρθρο δημοσιεύτηκαν και οι δηλώσεις των πολιτικών αρχηγών που ὅλοι ανεξαιρέτως καταδίκασαν την πράξη.²⁵⁶

Στην ενδέκατη σελίδα η εφημερίδα παρουσίαζε τις δηλώσεις του Μακαρίου σχετικά με τη διακοπή των διαπραγματεύσεων επιρρίπτοντας ὅλες τις ευθύνες στη βρετανική αδιαλλαξία. Η εφημερίδα επιδοκίμαζε τις θέσεις του Μακαρίου αποκαλώντας «σταθερά και ἀποφασιστική» τη στάση του προς τους Βρετανούς.²⁵⁷

Παρόμοια βαρύτητα ἔδωσε στο γεγονός της εξορίας του Μακαρίου και η *Καθημερινή*. Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδα δέσποζε ο τίτλος «Ο Ἐθνάρχης Μακάριος, ο Κυρηνεὶας Κυπριανός, ο γραμματεὺς του, ο εφημέριος Φανερωμένης συλληφθέντες ὑπὸ των Ἀγγλων ἀπήχθησαν χθες δι' αεροπλάνου προς ἄγνωστον διεύθυνσιν. Ο Αρχιεπίσκοπος ἐνῶ προσήρχετο στο πολιτικόν αεροδρόμιον ἐπιβιβάσθη βαιαίως ἀγγλικού ελικοπτέρου» (κεφαλαία στον τίτλο), παρομοιάζοντας τη σύλληψη και την εξορία τους με ἀντίστοιχες βρετανικές ἐνέργειες του 1931 παραθέτοντας παράλληλα και τα ἑκτακτα βρετανικά μέτρα στο νησί. Παρέθετε, ἐπίσης, την ἀντίδραση της ἐλληνικῆς κυβέρνησης που ἀνακάλεσε ἀμεσα τον πρεσβευτή της στο Λονδίνο και ἀποφάσισε την ἀμεση κατάθεση προσφυγῆς στον Ο.Η.Ε. και διαμαρτυρίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας, ἐπιτρέποντας παράλληλα την διοργάνωση συλλαλητηρίου την ἐπόμενη ἡμέρα.²⁵⁸

Η *Ἐλευθερία* στο πρωτοσέλιδό της, που ἦταν ὅλο ἀφιερωμένο στη σύλληψη του Μακαρίου, σχολίαζε πως «οἱ Ἀγγλοι δυνάσται της μαρτυρικής Κύπρου ἀφηνίασαν. Γκαγκστερική ἀπαγωγή ἀπὸ το αεροδρόμιο της Λευκωσίας» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Σε ἄρθρο με τίτλο «Ἀγὼν ὑπὲρ πάντων» ἐπεσήμανε ὅτι:

«Ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος βαδίζει τώρα αἰχμάλωτος τὸν δρόμον τῆς ἐξορίας του...ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιβιβασθῇ τοῦ ἀεροπλάνου ποὺ θὰ τὸν ἔφερεν εἰς τὴν

²⁵⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 03/03/1956, σ. 8.

²⁵⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 03/03/1956, σ. 11.

²⁵⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 10/03/1956, σ. 1.

Ἑλλάδα κομιστὴν τοῦ μαχητικοῦ πνεύματος καὶ ἐκφραστὴν τοῦ ἀκοιμήτου πόθου τῶν συμπατριωτῶν του[...]. Ὁ δρόμος τῆς ἐξορίας τοῦ Μακαρίου εἶναι δρόμος τιμῆς διὰ τὸν Ἐθνάρχην καὶ δρόμος ἐξευτελισμοῦ διὰ τὴν Μ. Βρετανίαν[...]. Τῶν Κυπρίων ἡ καρδιά δὲν θὰ δειλιάσῃ μὲ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ Ἐθνάρχου των[...]. Ἡ εὐθύνη πίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τοῦ (ελληνικοῦ λαοῦ)[...] Ἡ ὥρα τοῦ ὑπὲρ πάντων αγῶνος ἐσήμανε.»

Στο υπόλοιπο φύλλο –μαζί με δυο φωτογραφίες του Αρχιεπισκόπου, της Αρχιεπισκοπῆς Κύπρου και στιγμιότυπο από τη συγκέντρωση διαμαρτυρίας της Θεσσαλονίκης- ενημέρωνε και αυτή η εφημερίδα για τις αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης- της οποίας τις ενέργειες θεωρούσε υπεύθυνες για την «καταβράθρωση τοῦ κυπριακοῦ»- και τα αντιβρετανικά συλλαλητήρια στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη.²⁵⁹

Το διάστημα 1955-1956 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος συνέχισε να πρωταγωνιστεῖ στις ελληνικές εφημερίδες και να επηρεάζει την ελληνική κοινή γνώμη. Η *Καθημερινή* συχνά χρησιμοποιούσε χαρακτηρισμούς όπως «εκπρόσωπος των Ελλήνων», «ηγέτης του αγωνιζόμενου λαοῦ», «πατριώτης» δίνοντας του πρωταγωνιστικό ρόλο στο ενωτικό κίνημα των Κυπρίων. Αντίστοιχα, η εφημερίδα *Εμπρός* τον αποκαλούσε «μεγάλος αγωνιστής της Κύπρου» και πολλές φορές αποκαλούσε «βαρυσήμαντη» και «ιστορική» μια συνέντευξη ή ομιλία του-ιδιαίτερα όταν η συνέντευξη αυτή δινόταν αποκλειστικά στη συγκεκριμένη εφημερίδα. Η *Ελευθερία* τοποθετούσε το κυπριακό στο επίκεντρο της αντιπολιτευτικῆς πολιτικῆς της και δεν δίσταζε να καταφέρεται ἐναντία στην κυβέρνηση σε περιπτώσεις διαφωνίας με τον Μακάριο.

Κοινός χαρακτηρισμός του Αρχιεπισκόπου στις υπό εξέταση εφημερίδες ήταν «ο *Εθνάρχης της Κύπρου*», αναγνωρίζοντας την εξέχουσα θέση του στον κυπριακό λαό, ως θρησκευτικό και εθνικό ηγέτη, μολονότι δεν του απέδιδαν την ηγεσία του ἐνοπλοῦ αγώνα ούτε πρωταγωνιστικό ρόλο στις ἐκεῖ ἐξελίξεις. Οι επισκέψεις του, οι λόγοι, οι συνεντεύξεις και τα συλλαλητήρια ὑπὲρ της ἐνώσεως της Κύπρου συνέχισαν να αποτελοῦν βασικό θέμα στις εφημερίδες και να επηρεάζουν τον

²⁵⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 10/03/1956, σ. 1.

αθηναϊκό λαό, ο οποίος πλέον εξεδήλωνε αντιβρετανικά –αντιαμερικανικά
αισθήματα εξαιτίας της στάσης των δυο χωρών απέναντο στο κυπριακό.

- Βιργινία, τι λέγαμε; Χωρίς την πίστη του ο άνθρωπος, χωρίς τις ανταπάτες του, τις διαψεύσεις, τις ήττες, τις εμμονές και το πείσμα του, ποιος θα ήταν;..

Απέναντί μας το εγκαταλειμμένο πηγάδι του μακρινού προγόνου.

Μάρω Δούκα, «Το δίκιο είναι ζόρικο πολύ»

B2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ (1956) ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ- ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1959)

- i. Οι διπλωματικές εξελίξεις και αντιδράσεις κατά το διάστημα της εξορίας του Μακαρίου

Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στον Κυβερνήτη της Κύπρου John Harding και στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και η εξορία του τελευταίου στο νησί Mahé των Σεϋχελλών προκάλεσαν ένταση στις ελληνοβρετανικές σχέσεις και ένα διαρκώς διογκούμενο αντιβρετανικό κλίμα στην Ελλάδα που εκδηλώθηκε με συλλαλητήρια. Η νέα κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή²⁶⁰ (Φεβρουάριος 1956- Μάρτιος 1958) δεν μπορούσε παρά να στηρίζει μια νέα προσφυγή στον Ο.Η.Ε. προσπαθώντας να ασκήσει πίεση στη Βρετανία και να ενισχύσει το ηθικό των Κυπρίων όσο ο Μακάριος ήταν εξόριστος· άλλωστε, η εξορία του Μακαρίου καθιστούσε αδύνατες τις διμερείς διαπραγματεύσεις και άφηνε περιθώριο μόνο για συζητήσεις σε διεθνές επίπεδο.

Στις 13 Μαρτίου 1956 η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε την τρίτη προσφυγή της στα Ηνωμένα Έθνη με αντικείμενο την εφαρμογή του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού. Επιπλέον, στην προσφυγή αυτή η Ελλάδα έθετε ζήτημα παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Κυπρίων από τις βρετανικές αρχές. Ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη, Χρίστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς, απεύθυνε επιστολή προς τον Πρόεδρο της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, με την οποία τον ενημέρωνε για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο, όπως βασανισμούς εις βάρος κρατουμένων, δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης, επιβολή εξευτελιστικών ποινών, καταστροφές και λεηλασίες περιουσιών.²⁶¹

²⁶⁰ Σύνθεση της κυβέρνησης: <https://gslegal.gov.gr/?p=1209> .

²⁶¹ Αντώνης Κλάφης, «Αντιαποικιακός αγώνας και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο: Οι διεθνείς καταγγελίες της Ελλάδας εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας», στο: Ευριπίδης Χ. Αντωνιάδης (επιμ.), *Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου*, Επιφανίου, Λευκωσία 2018, σ. 90.

Η ελληνική κυβέρνηση με βάσιμες αιτιάσεις προσπάθησε να δυσχεράνει τη θέση της Βρετανίας και να αποκτήσει διαπραγματευτικό πλεονέκτημα στη συζήτηση της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε, αφού η Βρετανία φαινόταν να παραβιάζει τις διεθνείς δεσμεύσεις που προέκυπταν από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1949 και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών του 1950. Παράλληλα, ήλπιζε να ενισχύσει τη συμπάθεια της διεθνούς κοινής γνώμης απέναντι στον αγώνα των Κυπρίων και να ικανοποιήσει το λαϊκό αίσθημα στην Ελλάδα και στην Κύπρο.²⁶²

Στην Ελλάδα το θέμα της εξορίας του Μακαρίου συνέχισε να πρωταγωνιστεί στον Τύπο. Συγκεκριμένα, η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο της 11^{ης} Μαρτίου 1956 δημοσίευσε άρθρο με τίτλο «*Κύμα λαϊκής αγανάκτησης ξέσπασε ανά την Ελλάδα*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) και φωτογραφίες από τις διαδηλώσεις της προηγούμενης ημέρας στην Αθήνα εξαιτίας της «*συλλήψεως και έκτοπίσεως τοῦ Ἐθνάρχου Κύπρου*», διαβεβαιώνοντας ότι: «*ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ἔτοιμος νὰ ὑποβληθῇ εἰς οἰανδήποτε θυσίαν διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ὑποδούλους ἀδελφοὺς του.*»²⁶³

Τις ίδιες αντιβρετανικές διαδηλώσεις περιέγραφε και η *Καθημερινή* εξαιτίας «*τῆς ἀγανακτήσεως καὶ ὀργῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*». Σπουδαστές που «*ἔφερον πλακάτ*» συγκεντρώθηκαν στα προπύλαια του Πανεπιστημίου με «*ἀντιαγγλικά συνθήματα*» όπως: «*Θάνατος στον Χάρντιγκ, τον χασάπη*», «*Ζήτω ὁ Διγενής*», «*Ζήτω ἡ ΕΟΚΑ*», «*Ζήτω ὁ Μακάριος*». Στη συγκέντρωση των σπουδαστῶν ενώθηκαν πολίτες και «*ἡ ἀνθρωποθάλασσα, μὲ τὴν ἀνοχὴν τῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεως, ἔφτασε εἰς τὸν πρὸ τοῦ μνημεῖου τοῦ Ἀγνώστου Στρατιῶτου χῶρον*[...] *ἔνῳ ὅλοι ἐφώναζον νὰ τοὺς δοθοῦν ὅπλα διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Κύπρον νὰ πολεμήσουν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς μαρτυρικῆς μεγαλονήσου.*» Η διαδήλωση κατέληξε σε συμπλοκές και τραυματισμούς διαδηλωτῶν και αστυνομικῶν.²⁶⁴

Μετά τα επεισόδια η κυβέρνηση απαγόρευσε νέο συλλαλητήριο, απόφαση για την οποία επικρίθηκε από την *Ελευθερία*, η οποία κατηγόρησε την κυβέρνηση και για τις ενέργειες της μετά την εξορία του Μακαρίου δηλώνοντας ότι: «*ἡ πολιτικὴ τῆς καρασυναγερμικῆς κυβερνήσεως ἔνα ἔχει ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, πῶς θὰ ἐξαπατήσῃ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν*[...] *δὲν τὴν ἐνδιαφέρει καθόλου νὰ δυσχεράνη τὴ θέσιν τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ παράσχη*

²⁶² Στο ίδιο, σ. 91-93.

²⁶³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 11/03/1956, σ. 1.

²⁶⁴ *Καθημερινή* (Αθήνα), 11/03/1956, σ. 6.

θετικήν βήθειαν εἰς τοὺς Κυπρίους». Σχολιάζοντας τις θέσεις της Βρετανίας επεσήμανε ὅτι:

«Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Ἐθνάρχου καὶ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου καὶ ἡ ἐκτόπισίς τοῦ εἰς μίαν νησίδαν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ ἀποτελεῖ πράξις διπλῆς σκοπιμότητος. Εἰσπράττουν πανταχόθεν ραπίσματα εἰς τὴν Μ. Ἀνατολὴν καὶ ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναστηλώσουν τὸ γόητρὸ των[...]καὶ τὰ χιτλερικὰ μέτρα καταστολῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος δὲν ἀπέδωσαν τίποτε. Δὲν τοὺς ἀπέμενε, λοιπὸν, ἄλλο ἀπὸ τὸν ἀποκεφαλισμό του.»²⁶⁵

Ἡ εφημερίδα *Εμπρός* ἀφιέρωσε τὸ πρωτοσέλιδο τῆς εβδομαδιαίας ἐκδόσῆς τῆς 17^{ης} Μαρτίου 1956 στὴν ἐξορία τοῦ Μακαρίου. Σὲ ἓνα ευμεγέθες σκίτσο παρίστανε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο μὲ τὰ ιερατικά ἄμφια πάνω σὲ βᾶθρο νὰ κρατᾷ ὡς Βίβλο ἓνα βιβλίον ποὺ στὸ ἐξώφυλλο ἔγραφε «*Αυτοδιάθεσις*» καὶ νὰ ρίχνει τὴν σκιά του στὸ Λονδίνο ἐνῶ δίπλα ἡ λέξις «*Αἴσχος*» ἀπηχούσε τὴν «*παγκόσμιαν ἀγανάκτησιν*». Παράλληλα, παρουσίαζε τὶς διεθνεῖς αντιδράσεις (ἀπὸ Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Γιουγκοσλαβία, Ἰσραήλ, Αὐστρία, Αἴγυπτο, Ἰνδία, Σοβιετικὴ Ἑνωση, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, ΗΠΑ καὶ εφημερίδες τῶν Ἑργατικῶν τῆς Βρετανίας) ἀναφέροντας ὅτι: «*οὐδεμία ἐνέργεια τὰ τελευταῖα χρόνια ἀντιμετώπισε τόσον καθολικὴν ἀποδοκιμασίαν ἀπὸ τὸ παγκόσμιον αἶσθημαν ὅσον ἡ ἐκτόπισις τοῦ Ἐθνάρχου.*»²⁶⁶

Ἡ εφημερίδα ἀποκαλούσε τὸν Μακάριο ὡς τὸν «*ἀκαταπόνητον ἡγέτη τοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος*» καὶ τὸν τόπο τῆς ἐξορίας του ὡς «*ἓναν βράχον σκεπασμένον μὲ κοκκοφοινικιᾶς ποὺ ἀναδύεται μέσα ἀπὸ τὴν καυτὴν θάλασσαν*». Ἀποκαλούσε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο ὡς:

«σύμβολον τῆς ἀγωνιζομένης Ἐκκλησίας[...]ἐστάθην εἰς τὴν ἔπαλξίν του μὲ ἀξιοπρέπειαν καὶ μὲ διπλωματικὴν ἱκανότηταν μεγάλου ἡγέτου[...]Μόνος αὐτὸς, ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς ἀοπλοῦ λαοῦ, κατώρθωσε νὰ συγκλονίσῃ μίαν Αὐτοκρατορίαν[...] τὸ ἰδικὸν του «Ὅχι» ἦτο τὸ ὄχι τῶν ἐλευθέρων πρὸς τοὺς τυράννους[...]Οἱ Ἄγγλοι θὰ ἀντιληφθοῦν σύντομα πῶς ἀπὸ τὸν βράχον τῆς ἐξορίας του ὁ Μακάριος θὰ εἶναι περισσότερον ἐπίφοβος ἡγέτης.»²⁶⁷

Τὴν ἐπόμενην εβδομάδα, ἐν ὧσιν τοῦ εορτασμοῦ τῆς 25^{ης} Μαρτίου, ἡ ἴδια εφημερίδα στὸ πρωτοσέλιδο δημοσίευσε σκίτσο- σύνθεσιν τοῦ Π. Παυλίδου στὸ ὁποῖο

²⁶⁵ *Ελευθερία* (Ἀθήνα), 13/03/1956, σ. 1.

²⁶⁶ *Εμπρός* (Ἀθήνα), 17/03/1956, σ. 1 καὶ 8.

²⁶⁷ *Εμπρός* (Ἀθήνα), 17/03/1956, σ. 1 καὶ 9.

αναπαριστούσε μορφές αγωνιστών του 1821 ανάμεσα στις οποίες βρισκόταν η μορφή του Μακαρίου κρατώντας την ελληνική σημαία που έγραφε πάνω «*Ένωσις*», κατατάσσοντάς τον στις εθνικές ηρωικές προσωπικότητες. Στο κάτω μέρος της πρώτης σελίδας δημοσίευσε φωτογραφία του Μακαρίου με τη λεζάντα «*Ο Έθνάρχης εἰς τὸν Γολγοθὰν του. Ἡ σταθερὰ ἀποφασιστικότης τοῦ Έθνάρχου εἶναι ζωγραφισμένη εἰς τὸ πρόσωπόν του*» και φωτογραφία από την έπαυλη στο Μαhé χαρακτηρίζοντάς την ως «*ἡ φυλακὴ τοῦ Μακαρίου*». Στη δωδέκατη σελίδα, στο ειδικό πλαίσιο «*Κύπρος*» ενημέρωνε ότι η ΕΟΚΑ ανήγγειλε πως: «*ὁ μόνος δικαιούμενος νὰ ἐκπροσωπῇ τὸν κυπριακὸν λαὸν εἶναι ὁ Μακάριος καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διεξαγάγῃ συνομιλίαν μὲ τοὺς Ἀγγλους.*»²⁶⁸

Η εξορία του Μακαρίου προσήλκυσε το ενδιαφέρον των υπό εξέταση εφημερίδων σε όλη τη διάρκεια των επόμενων μηνών με αναφορές είτε στις συνθήκες διαμονής του Αρχιεπισκόπου είτε στις διεθνείς εξελίξεις και διαπραγματεύσεις. Η ενασχόληση αυτή αντανακλούσε τα αισθήματα του ελληνικού λαού τα οποία χαρακτηριστικά περιγράφει η *Καθημερινή*, δημοσιεύοντας άρθρο του Αυστριακού δημοσιογράφου Kurt Reisner στην εφημερίδα *Die Press*. Συγκεκριμένα, το άρθρο με τίτλο «*Ὁ μάρτυς Μακάριος*» ανέφερε ότι:

«*Ὅπως ἀπέδειξαν αἱ κατὰ τὴν 19^{ην} Μαΐου διεξαχθεῖσαι ἐκλογαί, ἐπῆλθεν ἐξ' ἀφορμῆς τοῦ κυπριακοῦ μία βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὰς διαθέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸ ἥμισυ τοῦ ὁποίου διάκειται τῶρα συμπαθῶς πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς «οὐδετερότητας» ἔναντι τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνα μέρος τοῦ Τύπου μάλιστα συζητεῖ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀποχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ΝΑΤΟ[...]. Οἱ Ἕλληνες εἶναι δυσαρεστημένοι καὶ ἔναντι τῶν Ἀμερικανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντέδρασαν μὲ μίαν χλιαρὰν ἔκφρασιν λύπης ἔναντι τῶν τουρκικῶν βανδαλισμῶν τῆς 6^{ης} Σεπτεμβρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Σμύρῃ[...]. Τὴν μεγαλυτέραν ἀγανάκτησιν προεκάλεσε ἡ ἐξορία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται ἐν προκειμένῳ ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἦσαν ἀνέκαθεν καὶ ἐθνικοὶ ἡγέται καὶ ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος θεωρεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐθνομάρτυς.*»²⁶⁹

Η *Ελευθερία* ανήμερα του Πάσχα δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδό της το πασχαλινό μήνυμα του Μακαρίου με τον τίτλο «*Ἀνδρίζεσθε καὶ κραταιούτω ἡ καρδία ἡμῶν*».

²⁶⁸ *Εμπρός* (Αθήνα), 24/03/1956, σ. 1 και 12.

²⁶⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 13/04/1956, σ. 3.

Στο μήνυμά του προσπαθούσε να δώσει θάρρος στους Κυπρίους με τη διαβεβαίωση ότι «ὁ Γολγοθὰς ὁδηγεῖ εἰς τὴν Ἀνάστασιν» και εμφανιζόταν σίγουρος ότι κανείς δεν θα τον αντικαταστήσει στις διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς. Συγκεκριμένα ανέφερε ότι:

«Δὲν ἀποκρύπτομεν τὴν θλίψην ὑμῶν καὶ τὴν ὀδύνην ὅτι βίᾳ τοῦ ποιμνίου ἐχωρίσθημεν, ὅτι ἐπατάχθη ὁ ποιμὴν καὶ διασκορπισθῶσι τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. Ἀλλὰ πεποίθαμεν ὅτι ἔγνωσαν ἤδη τὸν ποιμένα καὶ, κατὰ τοῦ Ἀρχιεπομένου Χριστοῦ τοὺς λόγους, «τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ ὅτι οἶδασιν τὴν φωνὴν αὐτοῦ· ἄλλοτρίῳ δὲ μὴ ἀκολουθῶσιν».²⁷⁰

Το ίδιο μήνυμα δημοσίευσε και η Καθημερινή στο πρωτοσέλιδο της 6^{ης} Μαΐου.²⁷¹ Η είδηση για τη θανατική καταδίκη δια απαγχονισμού των Μιχαήλ Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου από τη βρετανική διοίκηση προκάλεσε σάλο στην Ελλάδα και οδήγησε σε ογκωδέστατη συγκέντρωση στην Αθήνα στις 9 Μαΐου 1956. Η συγκέντρωση έγινε με πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δωροθέου και κατέληξε σε συμπλοκές των διαδηλωτών με την αστυνομία, τραυματισμούς και θανάτους διαδηλωτών. Η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο της 10^{ης} Μαΐου δημοσίευσε φωτογραφίες από τη διαδήλωση και τις συμπλοκές των διαδηλωτών με αστυνομικούς κατηγορώντας την αστυνομία ως υπαίτια για «6 νεκρούς και 193 τραυματίες» και την κυβέρνηση για συγκάλυψη των ευθυνών της αστυνομίας.²⁷²

Την είδηση δημοσίευσε και η *Καθημερινή* με φωτογραφίες από τη συγκέντρωση και τον τίτλο «*Η παλλαϊκή εκδήλωση διαμαρτυρίας κατά του ετοιμαζόμενου βρετανικού εγκλήματος κατέληξε, χάριν εις την παρέμβασιν υπόπτων στοιχείων, εις εμφύλιον φονικήν μάχην*» (κεφαλαία στην εφημερίδα).²⁷³

Σε όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1956 έγιναν προσπάθειες για την εξεύρεση λύσης του κυπριακού ζητήματος και από τις ΗΠΑ που ανησυχούσαν για την ασφάλεια της Μεσογείου λόγω των τεταμένων ελληνοβρετανικών σχέσεων. Οι απαγχονισμοί των Καραολή και Δημητρίου οδήγησαν σε περαιτέρω ένταση των επιχειρήσεων της ΕΟΚΑ και ιδιαίτερα οξυμένο κλίμα στην Κύπρο. Τα γεγονότα οδήγησαν στο διορισμό του λόρδου Cyril John Radcliffe προκειμένου να εκπονήσει ένα φιλελεύθερο Σύνταγμα για τους Κυπρίους. Ο Radcliffe επισκέφτηκε

²⁷⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 06/05/1956, σ. 1.

²⁷¹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 06/05/1956, σ. 1.

²⁷² *Ελευθερία* (Αθήνα), 10/05/1956, σ. 1.

²⁷³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 10/05/1956, σ. 1.

δυο φορές την Κύπρο αλλά κανένας Έλληνας της Κύπρου δε δέχτηκε να συναντηθεί μαζί του, εφόσον ο Μακάριος παρέμενε εξόριστος. Τις προτάσεις Radcliffe ανακοίνωσε ο Υπουργός Αποικιών Alan Lennox Boyd στο βρετανικό κοινοβούλιο στις 19 Δεκεμβρίου 1956. Η υποβολή των προτάσεων συνοδευόταν από τη δήλωση του Υπουργού Αποικιών πως στόχος ήταν να διασφαλιστεί η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης τόσο για τους Έλληνες όσο και για τους Τούρκους της Κύπρου, ανοίγοντας ουσιαστικά τον ασκό του Αιόλου για τη διεκδίκηση διπλής κυριαρχίας-διχοτόμησης από την Τουρκία. Η ελληνική κυβέρνηση, όπως ήταν αναμενόμενο, απέρριψε τις προτάσεις.²⁷⁴

Την απόρριψη των νέων βρετανικών προτάσεων δημοσιοποίησε η *Καθημερινή* στις 20 Δεκεμβρίου σε πρωτοσέλιδο άρθρο της με τίτλο «*Ανεκοινώθη χθες η ανεπιφύλακτος απόρριψις από την κυβέρνησιν των βρετανικών προτάσεων δια την αυτοκυβέρνησιν της Κύπρου. Καθίσταται οξύτερος και εντονώτερος ο αγών δια την ελευθερίαν των Κυπρίων*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Το θέμα κάλυπτε η εφημερίδα και στην όγδοη σελίδα παραθέτοντας τις απόψεις του δημάρχου Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη, που αποκαλούσε το προτεινόμενο σύνταγμα «*παρωδία*», και του Βία Μαρκίδη, εκδότη της κυπριακής εφημερίδας *Εθνος*, μέλος του Εθναρχικού Συμβουλίου και προσωπικού φίλου του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Ο κ. Μαρκίδης ανέφερε ότι:

«*αί προτάσεις δὲν εἶναι τόσο τερατώδεις...οὔτε ὅμως εἶναι καὶ τόσον φιλελεύθεραι[...]Ἐν πάσει περιπτώσει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποφασίσῃ ἐὰν αἱ προτάσεις αὗται εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ἀποδεκταὶ ἢ ὄχι[...]ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἀπελευθερωθῇ ὁ Μακάριος, διότι ἄλλως θὰ ὁμιλῇ ὑπὸ τοὺς περιορισμοὺς ἐνὸς ἐκτοπισμένου.*»²⁷⁵

Την απόρριψη των βρετανικών προτάσεων από το Εθναρχικό Συμβούλιο δημοσίευσε και η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδό της με τον τίτλο «*Μετά το σύνταγμα και τας απειλὰς διαμελισμοῦ, «Ἐνωσις» ἀπαντὰ ἡ Κύπρος εἰς τὰς προτάσεις Μπόϋντ*» (κεφαλαία στην εφημερίδα), ενημερώνοντας παράλληλα για γενική απεργία και διαδηλώσεις σε πόλεις της Κύπρου. Στο κέντρο του πρωτοσέλιδου δέσποζε μια

²⁷⁴ Αναστασία Γιάγκου, «Το σχέδιο Ράντκλιφ για την Κύπρο», *Καθημερινή*, Αθήνα, 06/07/2014, <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/34292412.pdf> (www.academia.edu) (ημερομηνία πρόσβασης 21/04/2021).

²⁷⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 20/12/1956, σ. 1 και 8.

φωτογραφία του Μακαρίου με τη λεζάντα «Ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος. Ἡ γενικὴ προσοχὴ στρέφεται πρὸς αὐτόν».²⁷⁶

Τὴν ἀπόλυτη ἀφοσίωση τῶν Κυπρίων στὸν Μακάριο καὶ τὴν ἀκλόνητη πεποίθησή τους ὅτι μόνον αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ διαχειριστεῖ τὸ κυπριακὸ ζήτημα ἐξέφραζε καὶ τὸ πρωτοσέλιδο τῆς *Ελευθερίας* τὴν ἐπόμενη ἡμέρα με τίτλο «Ἡ Κύπρος ἀναγνωρίζει μόνον τὸν Μακάριον».²⁷⁷ Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐνημερώθηκε γιὰ τὶς ἀγγλικές προτάσεις ἀλλὰ τὶς ἀπέρριψε καὶ μόνη λύση φαινόταν ἡ συζήτηση τῆς ἐλληνικῆς προσφυγῆς στὸν ΟΗΕ.²⁷⁸

Ἡ συζήτηση τῆς τρίτης ἐλληνικῆς προσφυγῆς ξεκίνησε στὶς 18 Φεβρουαρίου 1957. Ἡ Ελλάδα εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς βρετανικὲς κατηγορίες (υποβλήθηκαν στὸν Ο.Η.Ε. τὸν Οκτώβριο τοῦ 1956 ὡς ἀπάντηση στὶς ἐλληνικὲς κατηγορίες γιὰ παραβίαση τῶν δικαιωμάτων στὴν Κύπρο) ὅτι υπέθαλπτε τὴν «τρομοκρατία», δηλαδή τὸν ἐνοπλο ἀγῶνα στὴν Κύπρο καὶ τὸ αἶτημα τῆς Βρετανίας νὰ πάψει ἡ Ελλάδα νὰ στηρίζει τὴν ΕΟΚΑ. Πρὸς ἐπίρρωση τῶν επιχειρημάτων τῆς, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε ἐνυπόγραφες καταθέσεις δυο Βρετανῶν πρώην στρατιωτικῶν ἀλλὰ τελικὰ ὁ ὑπουργὸς Εξωτερικῶν τῆς Ελλάδας Εὐάγγελος Ἀβέρωφ ἀπέσυρε τὶς κατηγορίες, ὥστε νὰ συμβάλει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὴ δημιουργία ατμόσφαιρας καλῆς θέλησης καὶ συνεργασίας.²⁷⁹ Στὶς 22 Φεβρουαρίου 1957, με 76 ψήφους υπέρ καὶ 2 ἀποχές υιοθετήθηκε ὁμόφωνα ἡ ἀπόφαση 1013, ἡ ὁποία ἦταν μίᾶ γενικόλογη πρόταση τῆς Ἰνδίας καὶ τόνιζε τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐξεύρεση εἰρηνικῆς, δημοκρατικῆς καὶ δίκαιης λύσης τοῦ Κυπριακοῦ σύμφωνης με τὶς ἀρχές καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Χάρτη τοῦ ΟΗΕ.²⁸⁰

Τὴ συζήτηση γιὰ τὴν τρίτη ἐλληνικὴ προσφυγὴ παρακολούθησε ἡ ἐφημερίδα *Εμπρός*. Στὸ πρωτοσέλιδο τῆς 23^{ης} Φεβρουαρίου 1957 ἐνημέρωνε πῶς: «Οἱ συζητήσεις στὸν Ο.Η.Ε. κατέστησαν τὸ κυπριακὸ παγκόσμιον θέμα. Ὁ Ο.Η.Ε. ἐνέκρινε παμψηφεί ἰνδικὸ συμβιβαστικὸ σχέδιον δια τοῦ κυπριακόν.» (κεφαλαία στὴν ἐφημερίδα). Ἡ ἐφημερίδα, αισιοδοξώντας γιὰ τὶς μελλοντικὲς ἐξελίξεις, θεωροῦσε πῶς:

²⁷⁶ *Ελευθερία* (Ἀθήνα), 21/12/1956, σ. 1.

²⁷⁷ *Ελευθερία* (Ἀθήνα), 22/12/1956, σ. 1.

²⁷⁸ *Ελευθερία* (Ἀθήνα), 25/12/1956, σ. 1.

²⁷⁹ Ὁ Ἀβέρωφ δήλωσε σὲ ἐπιστολὴ τοῦ στὸν Κωνσταντῖνο Καραμανλὴ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1957 πῶς θεωροῦσε ὡς ἰσχυρότερο διαπραγματευτικὸ χαρτί τὴν ἀπειλὴ τῆς ἀποκάλυψης τῶν καταγγελιῶν παρὰ αὐτὲς τὶς ἰδίες. Γνώριζε, ἐπίσης, ὅτι δὲν υπῆσαν ἀρκετές χώρες νὰ στηρίξουν τὴν ἐλληνικὴ προσφυγὴ καὶ ἤθελε νὰ ἀποφύγει περαιτέρω ἐπιδείνωση τῶν ἐλληνοβρετανικῶν σχέσεων. (Βλ. σχετικὰ: Κλάψης, «Ἀντιαποικιακὸς ἀγῶνας ...», ὁ.π., σ. 96.

²⁸⁰ Κλάψης, «Ἀντιαποικιακὸς ἀγῶνας», ὁ.π., σ. 91-95.

«Χωρίς τὴν ἀμερικανικὴν συμπαράστασιν ἡ Ἀγγλία θὰ εἶχε συντριβῇ[...] Ἐγκυροὶ πολιτικοὶ ἀναλυταὶ ἐτόνιζον ὅτι τεραστία μεταστροφή ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἔχει σημειωθῇ εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη[...] τὰ κράτη ἐτήρησαν γλῶσσαν μετριοπαθῆ καὶ δὲν ἀπέκρυσαν τὴν συμπάθειά των πρὸς τὸν ἀγωνιζόμενος κυπριακὸν λαὸν. Γενικὴ ὑπῆρξεν ἡ καταδίκη τῶν τρομοκρατικῶν μεθόδων τὰς ὁποῖας ἐφαρμόζει ὁ Χάρντιγκ[...] Οἱ ἴδιοι πολιτικοὶ παρατηρηταὶ προβλέπουν ὅτι ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις θὰ συνεισθῇ τὴν φορὰν αὐτὴν καὶ θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀδιαλλαξίαν.»²⁸¹

Ἡ *Ελευθερία* τὴν ἴδια ἡμέρα σχολίαζε τὴν εἰδησηὶ ὡς διπλωματικὴ ἀποτυχία τῆς Ἑλλάδας, ἀφοῦ «*παρεμερίσθη ἀμαχητὶ ἡ προσφυγὴ τῆς Ἑλλάδος δια τὴν Κύπρον*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα) καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἀντιπροσωπεΐα ψήφισε τὴν ἰνδικὴ πρόταση ποὺ προέβλεπε «*εἰρηνικὴ, δημοκρατικὴ καὶ δικαία λύσιν, ἐκφράζουσα [ἡ Γενικὴ Συνέλευσις] τὴν ἐλπίδα ὅτι διαπραγματεύσεις θὰ ἐπαναρχίσουν καὶ θὰ συνεχισθοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν*».²⁸²

Ἡ Καθημερινή, σχολιάζοντας τὴν ἀπόφαση τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, θεωροῦσε πὼς ἦταν «*Τεραστία ἡ ἐλληνικὴ νίκη εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιτροπὴν*» καὶ προέβλεπε «*Λύσιν τοῦ κυπριακοῦ σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ο.Η.Ε. μετὰ πενθήμερον σκληρὰν καὶ ὑπερήφανον μάχην ἐπὶ τοῦ κυπριακοῦ*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα).²⁸³

Παρά τὶς συστάσεις τοῦ Ο.Η.Ε. γιὰ «*εἰρηνικὴν λύσιν*», οἱ Βρετανοὶ προχώρησαν στὴν ἐκτέλεση τοῦ Γρηγορίου Αὐξεντίου καὶ τοῦ Εὐαγόρα Παλληκαρίδη, ὡς υπαίτιων γιὰ ἐχθρικὲς πρὸς τοὺς Βρετανούς ἐνέργειες. Ὁ Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ΕΟΚΑ, πρότεινε ἀνακωχὴ καὶ διαπραγματεύσεις με τὸν ὅρο νὰ ἀπελευθερωθεῖ ὁ Μακάριος ἀπὸ τὴν ἐξορία του, ἐφόσον αὐτὸς ἦταν γιὰ τὸν κυπριακὸ λαὸ ὁ μόνος ἀρμόδιος νὰ συζητήσῃ με τοὺς Βρετανούς.

Τὴν ἀναμφισβήτητὴ ἐπιρροή τοῦ Μακαρίου στοὺς Κυπρίους, ἀλλὰ καὶ στοὺς Ἕλληνες, παρά τὴν ἀπουσία του γιὰ ἓνα χρόνον ἐπεσήμανε ὁ Ἀμερικανὸς βουλευτὴς καὶ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἐξωτερικῶν τῆς ἀμερικανικῆς βουλῆς Donald Jackson, ὁ ὁποῖος σὲ συνέντευξή στὸν ἀθηναϊκὸ τύπο δήλωσε ὅτι:

«*Τὸ Κυπριακὸν θέμα προσελκύει τὴν προσοχὴν ὅλου τοῦ κόσμου[...] Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὑπῆρξεν πάντοτε κάτι περισσότερον ἀπὸ ἓν σύμβολον τῆς*

²⁸¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 23/02/1957, σ. 1.

²⁸² *Ελευθερία* (Αθήνα), 23/02/1957, σ. 1.

²⁸³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 23/02/1957, σ. 1.

Ἐκκλησίας. Εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ πολικὸς ἀστὴρ διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ συμπατριῶται του καθοδηγοῦν τὴν πορείαν τῶν ἐθνικῶν των φιλοδοξιῶν[...] Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος εἶναι τὸ μόνον τελικὸν μέσον διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀρχίσουν ἐπιτυχεῖς διαπραγματεύσεις[...] εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος μὲ τὴν μοναδικὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν λαὸν του καὶ τὸν ἐλεύθερον κόσμον διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς ἀναμφισβητήτου ἰκανότητος καὶ τῶν ἡγετικῶν τοῦ προσόντων εἰς τὴν λύσιν ἑνὸς ἀγχώδους ζητήματος.»²⁸⁴

Λίγες μέρες αργότερα ο Υπουργὸς Αποικιών Alan Lennox Boyd ἀπέρριψε τὴν πρόταση τοῦ Γρίβα καὶ τόνισε ὅτι ἡ κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν προϋπέθετε τὴν καταδίκη τῆς βίας ἀπὸ τὸν Μακάριο καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῶν προτάσεων Radcliffe. Διευκρίνιζε ὅτι οἱ Βρετανοὶ δὲν θὰ ἐπέτρεπαν στὸν Μακάριο νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Κύπρο καὶ θὰ ἐπιζητούσαν λύση μέσω διαπραγματεύσεων ἀνάμεσα στὴν Ελλάδα, στὴ Βρετανία καὶ στὴν Τουρκία· στὶς διαπραγματεύσεις αὐτές, μάλιστα, θὰ δεχόταν τὴ βοήθεια τοῦ γενικοῦ γραμματέα τοῦ ΝΑΤΟ λόρδου Ismay. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀποδοκίμασε τὶς δηλώσεις τοῦ Boyd καὶ ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβαση τοῦ ΝΑΤΟ.²⁸⁵

Οἱ «ἐνθουσιώδεις διαδηλώσεις διὰ τὴν Ἑνωσιν» στὴν Αθήνα ἀνήμερα τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25^{ης} Μαρτίου (με χαρακτηριστικὲς φωτογραφίες ποὺ ἔδειχναν τὸν ὄγκο καὶ τὴν ἐνταση τῶν διαδηλώσεων) ἔδειχναν τὴ συμπαράσταση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ στὸν ἐξόριστο Ἀρχιεπίσκοπο ποὺ ἔθετε ὡς ὅρους γιὰ νὰ συστήσῃ τὴν κατάπαυση τῆς δράσεως τῆς ΕΟΚΑ τὴν ἀπελευθέρωσή του καὶ τὴν ἄμεση, ἐπίσημη ἀνάκληση τῶν στρατιωτικῶν επιχειρήσεων ἐναντίον τῆς ΕΟΚΑ.²⁸⁶

ii. Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Μακαρίου καὶ ἡ ἐπιστροφή του στὴν Αθήνα

Ἡ εἶδηση τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ Μακαρίου ἀποτελέσκει τὴν κυριότερη εἶδηση τῆς ἡμέρας στὶς ὑπὸ ἐξέταση εφημερίδες. Ὁ κεντρικὸς τίτλος «*Ὁ Μακάριος ἐλεύθερος*» τῆς *Ἐλευθερίας* στὶς 29 Μαρτίου ἦταν ἐνδεικτικὸς τοῦ κλίματος ἐνθουσιασμοῦ ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ελλάδα –κλίμα ποὺ ἐνίσχυε ἡ φωτογραφία Κυπρίων φοιτητῶν νὰ ψάλλουν γονυπετεῖς τὸν ἐθνικὸ ὕμνο στὸ Μνημεῖο τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτη. Ἡ εφημερίδα, ταυτόχρονα, ἐπέκρινε τὴ στάση τῆς κυβέρνησης ποὺ «δὲν ἀποκλείει

²⁸⁴ *Ἐλευθερία* (Αθήνα), 20/03/1957, σ. 5.

²⁸⁵ *Ἐλευθερία* (Αθήνα), 21/03/1957, σ. 1.

²⁸⁶ *Ἐλευθερία* (Αθήνα), 26/03/1957, σ. 1.

ἤδη τὴν ἀνάμιξιν τοῦ NATO, ἀποσιωπᾶ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ο.Η.Ε. καὶ ἐπιδεικνύει διαλλακτικότητα ἔναντι τῆς βρετανικῆς κυβερνήσεως».²⁸⁷

Ἡ *Καθημερινή* αφιέρωσε σχεδόν ὅλο το πρωτοσέλιδό της στὴν εἰδηση τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ Μακαρίου με τὸν τίτλο: «*Ἀπελευθεροῦνται ὁ Ἐθνάρχης-Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος. Πρὸς τὸ παρόν θα μεταβῇ οπουδήποτε ἐκτὸς τῆς Κύπρου. Οἱ Ἀγγλοι καλοῦν τὸν Διγενή νὰ εγκαταλείψῃ τὴν Κύπρον*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα)· στὴν ἴδια σελίδα δημοσιεύτηκε μιὰ φωτογραφία ἀπὸ τὴν τελευταία συνάντησιν τοῦ Μακαρίου με τὸν Καραμανλὴ στὴν Ἀθῆνα. Τὸ κεντρικὸ ἄρθρο ἐπεσήμανε ὅτι:

«Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, οἱ μάρτυρες τῆς ἡρωϊκῆς Κύπρου καὶ οἱ ἀπανταχοῦ Γῆς ἐλεύθεροι ἄνθρωποι ἤκουσαν χθὲς τὴν ἐσπέραν με βαθεῖαν συγκίνησιν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἐθνάρχου καὶ τῶν τριῶν συνεργατῶν του. Ἡ σχετικὴ ἀπόφασιν τῆς βρετανικῆς Κυβερνήσεως δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς τὸ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερόχου ἠθικῆς ἀντοχῆς τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, τοῦ χαλυβδίνου ἀγωνιστικοῦ πνεύματος τῆς ΕΟΚΑ, τῆς ἐμμονῆς τοῦ ἰδίου τοῦ Ἱεράρχου εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀγῶνος, τῆς ἀκάμπτου συμπαραστάσεως τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῆς χώρας μας καὶ τῆς διεθνoῦς πίεσως ἰδιαίτερος ὑπὸ τῆς ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως.»²⁸⁸

Ἀντίστοιχα, ἡ εφημερίδα *Ἐμπρός* στὴν ἐκδόσιν τῆς 30^{ης} Μαρτίου δημοσίευσε δυο φωτογραφίες τοῦ Μακαρίου: μιὰ μεγάλη φωτογραφία στὴν ὁποία ἦταν χαμογελαστός καὶ υπερήφανος καὶ μιὰ στὴν ὁποία ὁ Καραμανλὴς ἀσπάζεται τὸ χέρι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κατὰ τὴν τελευταία ἐπίσκεψιν του στὴν Ἀθῆνα-διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τῆς *Καθημερινῆς*. Ὁ κεντρικὸς τίτλος τῆς πρώτης σελίδας ἦταν «*Ὁ Μακάριος ἀπηλευθερώθη μετὰ ἀπὸ πίεσιν τῶν Ηνωμ. Πολιτειῶν*» καὶ τὸ ἄρθρο διευκρίνιζε ὅτι: «*τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπήτησε ὁ Ἀϊζενχάουερ κατὰ τὰς συνομιλίας του εἰς τὰς Βερμούδας, ὡς ἀπαραίτητος ὅρος διὰ νὰ ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ κυπριακοῦ.*» Στὴν ὀγδοὴ σελίδα ἡ εφημερίδα παρέθετε τὴ συνέντευξιν τοῦ Μακαρίου μετὰ τὴν ἀναγγελία τῆς ἀπελευθέρωσός του στὴν ὁποία τόνιζε ὅτι:

«δὲν θὰ διαπραγματευθῇ διὰ τὸ μέλλον τῆς Κύπρου παρὰ μόνον ἂν τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν νῆσον[...] ἡ μόνη ἀποδεκτὴ λύσις εἶναι ἡ

²⁸⁷ *Ἐλευθερία* (Ἀθῆνα), 29/03/1957, σ. 1.

²⁸⁸ *Καθημερινή* (Ἀθῆνα), 29/03/1957, σ. 1.

έφαρμογή τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως[...][Ο Μακάριος] ἐξέφρασεν τὴν λύπιν του διότι τόσαι ἀνθρώπιναι ζωαὶ ἐθυσιάσθηκαν λόγῳ τῆς βρετανικῆς ἀδιαλλαξίας[...][καὶ] ὑπογράμμισε ὅτι εἶναι διατεθειμένος νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς Τούρκους τῆς νήσου ἀπάσας τὰς ἐγγυήσεις περὶ σεβασμοῦ τῶν δικαίων τῆς τουρκικῆς μειονότητας.»²⁸⁹

Τὴν ἴδια ἡμέρα ἡ *Ελευθερία* δημοσίευε ἀρθρο με τίτλο «*Ακούεται καὶ πάλιν ἀπὸ χθες ἡ θαρallέα φωνὴ τοῦ Εθνάρχου. Ἡ αὐτοδιάθεσις μόνῃ λύσις*». Στὸ ἀρθρο παρέθετε τὴ συνέντευξή τοῦ στοὺς δημοσιογράφους ἀπὸ τὶς Σεϋχέλλες στὴν ὁποία, «*μὲ θαρallέαν, ἄκαμπτον καὶ σταθερὰν φωνήν*», προέβαλε ὡς μόνῃ λύση τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος τὴν παραχώρηση αὐτοδιάθεσης, τὴν ἀρνήσή τοῦ νὰ μετάσχει σὲ διαπραγματεύσεις, ἀν δὲν ἐπέστρεφε στὴν Κύπρο, καὶ τὴ διαπίστωσή τοῦ ὅτι ἡ βρετανικὴ ἀδιαλλαξία ἐπέβαλε τὸν ἐνόπλιον ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ ὡς «*δραματικὴν ἔκφρασιν τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν ἐλευθερίαν*».²⁹⁰

Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἡ *Ελευθερία* στὸ πρωτοσέλιδο δὴλωνε ὅτι «*Ἡ πρωτοβουλία τοῦ κυπριακοῦ περιήλθεν εἰς τὸν Μακάριον*» καὶ ἐπομένως «*Ἡ Κυβέρνησις τελεῖ ἐν ἀνησυχίᾳ, κινδυνεύει ἢ πολιτικὴ τῆς τοῦ συμβιβασμοῦ*». Ἡ εφημερίδα σχολίαζε ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις θεωροῦσε δεδομένη τὴ δέσμευση τοῦ Μακαρίου στὶς βρετανικὰς πιέσεις, γεγονός που θὰ τῆς ἐδινε μεγαλύτερη ἐλευθερία κινήσεων στὸ χειρισμὸ τοῦ κυπριακοῦ. Ἀντίθετα :

«ὁ Ἐθνάρχης ἐπανερχεται ἐκ τῆς ἐξορίας τοῦ μὲ ἀμετάβλητον τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοδιαθέσεως, χωρὶς νὰ προβῇ εἰς οὐδεμίαν παραχώρησιν εἰς τὰς βρετανικὰς ἀξιώσεις[...]. Ἡ Κυβέρνησις ἀντιλαμβάνεται ὅτι[...]θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίζει ἐφεξῆς καὶ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἐθνάρχου, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ πολιτικὴ[...]δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς εὐθυγραμμιζόμενη μὲ τὴν πολιτικὴν τῆς Κυβερνήσεως.»

Ἡ εφημερίδα σχολίαζε ὅτι: «*Αὕτῃ εἶναι ἡ γραμμὴ πορείας τὴν ὁποίαν ἐχάραξεν ὁ Μακάριος. Σαφὴς, ἀνδρική, ρεαλιστικὴ καὶ οὐδεμίαν ἐπιδεχομένη παρερμηνείαν.*»²⁹¹

Ἡ *Καθημερινή* ἀπέφυγε νὰ σχολιάσῃ τὶς δηλώσεις τοῦ Μακαρίου καὶ δημοσίευσε τὸ ευχαριστήριον τηλεγράφημα τῆς Κυπριακῆς Εθναρχίας με τὸ ὁποῖο ευχαριστοῦσε

²⁸⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 30/03/1957, σ. 1.

²⁹⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 30/03/1957, σ. 1.

²⁹¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 31/03/1957, σ. 1.

τον πρωθυπουργό της Ελλάδος Κωνσταντίνο Καραμανλή: «Παρακαλοῦμεν ὅπως δεχθῆτε τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχαριστίας ἀντὶ ὅσων ὑπὲρ ἡμῶν ἐπράξατε.»²⁹²

Ἡ *Ελευθερία* συνέχισε να προβάλλει στα πρωτοσέλιδα των επόμενων ημερῶν τη διάσταση απόψεων ανάμεσα στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και στην ελληνική κυβέρνηση.²⁹³ Ενδεικτικοί τίτλοι των επόμενων ημερῶν: «*Ἡ κυβέρνησις υφίσταται τώρα πίεσιν τῆς Ουάσιγκτων να δεχθῇ παρέμβασιν τοῦ ΝΑΤΟ ἀλλ' ὁ Μακάριος ἐξεδηλώθη σαφῶς ἐναντίον πάσης ἀναμίξεως τοῦ οργανισμοῦ*»,²⁹⁴ «*Ἡ κυβέρνησις φοβείται τώρα τὸν Μακάριον, καταρτίζει σχέδιον βραχυκυκλώσεώς τοῦ πρό τῆς ἀφίξεώς τοῦ εἰς τὰς Αθήνας*»,²⁹⁵ «*Ὁ Μακάριος ἐρχεται τὴν προσεχῇ Τετάρτη καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ ἀπευθύνει ἐκκλήση σιωπῆς*»²⁹⁶ (ὅλοι οἱ τίτλοι με κεφαλαία στὴν εφημερίδα).

Παράλληλα, ἡ εφημερίδα περιλάμβανε στὰ ἀρθρα τῆς ἐγκωμιαστικούς χαρακτηρισμούς για τὸν Μακάριο. Ενδεικτικά ἀνέφερε ὅτι:

«Μόλις κατέστη δυνατὴ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐπικοινωνία με τὸν ἔξω κόσμον, ὁ Ἐθνάρχης ὕψωσεν τὴν ἐπιβλητικὴν φωνὴν τοῦ με τὸ θάρρος καὶ τὸ κῦρος ποῦ τοῦ δίδει ὁ ἡρωϊκὸς ἀγὼν τῆς Κύπρου καὶ τὸ ἀκατάβλητον προσωπικὸν τοῦ ἥθοος... Ἐπιστρέφει ἀπὸ τὸν Εἰρηνικὸν ὡς λαμπρότατον σύμβολον τῆς αἰωνίας ἡβης καὶ τῆς ἀδαμαντίνης ἀρετῆς τῆς φυλῆς ὁλοκλήρου, [...]»²⁹⁷

εἰς τοὺς κυβερνητικοὺς κύκλους λέγεται ὅτι διὰ πρώτην φορὰν τώρα ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἐλληνικὴ προσωπικότης διαθέτει τόσο κῦρος, ὅχι μόνον ἐσωτερικῶς ἀλλὰ καὶ διεθνῶς, [...]»²⁹⁸

Μαχητικὸς ἐπιστρέφει εἰς Αἴθinas ὁ Μακάριος καταστάς σύμβολον τοῦ ἀντιαποικιακοῦ ἀγώνα.»²⁹⁹

Το ἴδιο διάστημα ἡ εφημερίδα *Εμπρός* στὶς εβδομαδιαῖες ἐκδόσεις τῆς παρουσίαζε με λεπτομέρειες τὸ ταξίδι καὶ τὶς δηλώσεις τοῦ Μακαρίου. Στὴν ἐκδοση τῆς 6^{ης} Ἀπριλίου ὁ κεντρικὸς τίτλος ἦταν «*Ἡ Ἑλλάς ἐπιφυλάσσει μεγαλειώδη ὑποδοχὴ εἰς τὸν Μακάριον. Ὁ ἐθνομάρτυς τῆς ἐλευθερίας ἀναχώρησε χθὲς ἐκ τῶν Σεῦχελλῶν*» καὶ τὸ ἀρθρο περιέγραφε τὴ χαλάρωση τῶν μέτρων στὴν Κύπρο καὶ ἐπεσήμανε τὶς

²⁹² *Καθημερινή* (Αθήνα), 02/04/1957, σ. 1.

²⁹³ Για τὶς θέσεις τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως βλ. σχετικὰ καὶ: Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικὴς τοῦ Κυπριακοῦ*, ὁ.π., σ. 341-354.

²⁹⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 02/04/1957, σ. 1.

²⁹⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 04/04/1957, σ. 1.

²⁹⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 05/04/1957, σ. 1.

²⁹⁷ *Ελευθερία* (Αθήνα), 05/04/1957, σ. 1.

²⁹⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 07/04/1957, σ. 8.

²⁹⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 10/04/1957, σ. 1.

δηλώσεις του Μακαρίου «Μόνον ό κυπριακός λαός έχει τó δικαίωμα νά λαμβάνη άποφάσεις επί τού πολιτικού μέλλοντος του και οίαδήποτε άλλη άπόφασις δέν δύναται νά δεσμεύει τούς Κυπρίους». Χαρακτηριστική της αλλαγής του κλίματος στην Κύπρο ήταν και η γελοιογραφία της πρώτης σελίδας η οποία απεικόνιζε τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ευθυτενή και αυστηρό πάνω σε καράβι με ελληνική σημαία και τον Harding στην Κύπρο έντρομο στην Κύπρο να τηλεφωνεί λέγοντας «έμπρός! Σέρ Μακμίλλαν; Δέν ύπάρχει κανένα καράβι και για μένα νά με σηκώση από δώ;»³⁰⁰

Στην επόμενη έκδοση της 13ης Απριλίου η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε φωτογραφίες του Μακαρίου από το Nairobi της Κένυας, ενδιάμεσο σταθμό του ταξιδιού του. Εκεί ο ανταποκριτής της εφημερίδας Ιωάννης Καψής μετέφερε:

«Είδα τόν Αρχιεπίσκοπο Μακάριον είς τó αεροδρόμιον τής Ναϊρόμπι νά αποθεώνεται όχι μόνον από την ελληνικήν παροικίαν αλλά και από πολλούς Εύρωπαίους καί ίθαγενείς[...]έκεϊνο πού έκανε σέ όλους έντύπωσι ήταν ή καταβεβλημένη μορφή τού άρχιεπισκόπου[...]τήν καταβεβλημένην όμως αύτην μορφήν έφώτιζε ή άποφασιστικότης και τó θάρρος[...]»³⁰¹

Η άφιξη του Μακαρίου στην Αθήνα στις 17 Απριλίου αποτέλεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, την σημαντικότερη είδηση της ημέρας. Η *Καθημερινή* αφιέρωσε όλο το πρωτοσέλιδό της σε θέματα σχετικά με Κυπριακό, ενώ ο κεντρικός τίτλος του πρωτοσέλιδου ήταν «Σήμερον 10 π.μ. φθάνει εις Αθήνας ο Εθνάρχης Μακάριος. Ετοιμάζεται ενθουσιώδης υποδοχή εις την πρωτεύουσαν. Τρεις υπουργοί θα χαιρετίσουν τον Εθνάρχην εις το αεροδρόμιον».³⁰² Παρόμοια και η *Ελευθερία* αφιέρωσε το πρωτοσελίδό της στις εξελίξεις του κυπριακού με κεντρικό τίτλο «Ο Μακάριος φθάνει σήμερον. Η Ελλάς ετοιμάζει θερμήν υποδοχήν»³⁰³ (οι τίτλοι στις εφημερίδες ήταν με κεφαλαία και τα άρθρα συνόδευαν φωτογραφίες του Μακαρίου).

Την επόμενη μέρα υπήρξαν εκτενείς περιγραφές της υποδοχής του Μακαρίου. Ενδεικτικά, η *Καθημερινή* αφιέρωσε σχεδόν όλο το πρωτοσέλιδο της 18^{ης} Απριλίου στην άφιξη και υποδοχή του Αρχιεπισκόπου· στη σελίδα δέσποζαν δυο φωτογραφίες του Μακαρίου, μία που μίλησε στο συγκεντρωμένο πλήθος –

³⁰⁰ *Εμπρός* (Αθήνα), 06/04/1957, σ. 1.

³⁰¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 13/04/1957, σ. 1 και 8.

³⁰² *Καθημερινή* (Αθήνα), 17/04/1957, σ. 1.

³⁰³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 17/04/1957, σ. 1.

«άνθρωποθάλασσα» κατά την εφημερίδα- από τον εξώστη του ξενοδοχείου «Πτι Παλαί» και μία από τη συνάντησή του με τον Καραμανλή. Ο κεντρικός τίτλος «*Η μεγαλειώδης υποδοχή του Εθνάρχου εις τας Αθήνας. Πλήρως ικανοποιημένος εκ του χειρισμού του κυπριακού*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) έδειχνε τη διάθεση του Αρχιεπισκόπου για συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση. Σε άρθρο της η εφημερίδα σχολίαζε:

«*Η χθεςινή συγκινητικῶς μεγαλειώδης ὑποδοχή τοῦ Ἐθνάρχου καὶ τῶν συνεζορίστων του εἶχε τὴν ἔννοια τῆς ἐπισημάνσεως ἑνὸς νέου ἱστορικοῦ σταθμοῦ διὰ τὴν συνέχισιν τῆς μακρᾶς, ἴσως καὶ σκληρᾶς, ἀλλὰ σταθερᾶς πορείας πρὸς τὸ τέρμα[...]* Ὁ Μακάριος ἐπανήλθεν μὲ σθένος χιλίας φορὰς περισσότερο ἐνισχυμένον[...] ὁ τόσον σεμνὸς, ἀλλὰ καὶ ἀκέραιος εἰς τὴν ἐθνικὴν του ἰδιοσυστασίαν ἡγέτης τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, ἐπανήλθεν ἀπὸ τὴν μαρτυρικὴν ἐξορίαν μὲ ἀρτιωμένας τὰς ἱκανότητας εὐστρόφου χειρισμοῦ τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως, τῆς ὁποίας εἶναι ἡ φωτεινὴ ἔκφρασις καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει τὴν πλεον ἔγκυρον γνώμην.»³⁰⁴

Το πρωτοσέλιδο της *Ελευθερίας* είχε επίσης φωτογραφία από την ομιλία του Μακαρίου στο πλήθος με λεζάντα «*100.000 απεθέωσαν τον Εθνάρχη και τους συνεζορίστους του. Εκυριάρχει το σύνθημα αυτοδιάθεσις*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Στο μέσο της πρώτης σελίδας η εφημερίδα διαπίστωνε ότι «*φοβούμενη τὴν προβολὴν τοῦ Ἐθνάρχου τῆς Κύπρου ἢ κυβερνήσις ἠγωνίσθη νὰ μειώσῃ τὴν ἔκτασιν τῆς ὑποδοχῆς, ἐσύρθη εἰς τὴν ὑποδοχὴν*»· την άποψη αυτή στήριζε στο γεγονός ότι ο Υπουργός Προεδρίας Κωνσταντίνος Τσάτσος εμπόδισε τη μετάδοση χαιρετισμού του Μακαρίου από το αεροδρόμιο ενώ ο διοικητής εθνικής ασφαλείας δεν επέτρεψε στον Αρχιεπίσκοπο να καταθέσει στεφάνι στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, για να αποφευχθούν επεισόδια.³⁰⁵

Η εφημερίδα *Εμπρός* στο πρωτοσέλιδο εξήγγειλε ότι «*Δια τὴν αποτελεσματικωτέραν διεξαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ αγώνος πρὸς κοινὴν πολιτικὴν Μακαρίου –Κυβερνήσεως καὶ Αντιπολιτεύσεως ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ*». Δημοσίευσε φωτογραφία του Μακαρίου με τον Μητροπολίτη Κυπριανό με τη λεζάντα:

«*Πρωτοφανὴς, ἀπερίγραπτος καὶ συγκινητικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀποθεωτικὴ ὑποδοχὴν τὴν ὁποίαν ἐπεφύλαξε ὄχι μόνον ὁ λαὸς τῶν Αθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων, ἀλλὰ, νοερῶς, καὶ ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, εἰς τὸν Ἐθνάρχη τῆς Κύπρου ὁ*

³⁰⁴ *Καθημερινή* (Αθήνα), 18/04/1957, σ. 1.

³⁰⁵ *Ελευθερία* (Αθήνα), 18/04/1957, σ. 1.

*ὁποῖος διὰ τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν θυσιῶν του, ἔχει καταστῇ παγκόσμιον σύμβολον τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.»*³⁰⁶

Ἡ λεπτομερὴς περιγραφή της υποδοχῆς συνεχιζόταν στὴν ἐνδέκατη σελίδα· ἡ ἐφημερίδα ἀνέφερε ὅτι τὸν Μακάριο υποδέχτηκαν στὸ αεροδρόμιο ὁ Υπουργὸς Ἐξωτερικῶν Εὐάγγελος Αβέρωφ, ὁ Υπουργὸς Ἐσωτερικῶν Δημήτριος Μακρῆς καὶ ὁ Υπουργὸς Προεδρίας της Κυβερνήσεως Κωνσταντῖνος Τσάτσος, ὁ ἀφικθεὶς ἐκ Κύπρου Μητροπολίτης Κυπριανὸς καὶ πολλοὶ βουλευτές. Σχηματίστηκε πομπή πρὸς τὴν Αθήνα καὶ στὴ διαδρομὴ πλήθος κόσμου, πού παρατάχθηκαν ἀπὸ τὸ αεροδρόμιο μέχρι τὴν πλατεία Συντάγματος, «ἀποθέωσαν κυριολεκτικῶς τὸν Ἐθνάρχην». Στις στήλες τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς υποδέχτηκε τὸν Μακάριο ὁ δήμαρχος Ἀθηναίων Πausanias Κατσώτας καὶ τὸ μεσημέρι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος μίλησε στὸ πλήθος ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ ξενοδοχείου «Πτι Παλαί».³⁰⁷ Στὸ εἰδικὸ πλαίσιο «Κύπρος» τῆς δωδέκατης σελίδας ἡ ἐφημερίδα σχολίαζε ὅτι κατὰ τὴν ὀλογοήμερη παραμονή του στὸ Nairobi «ὁ Μακάριος κατέστη ἀντιαποικιακὸν σύμβολον καὶ ἡ αἴγλη τοῦ εἶχεν ἀπήχησιν εἰς ὅλας τὰς ἀγγλικὰς ἀποικίας τῆς Ἀφρικῆς».³⁰⁸

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι, ὅταν ἔφτασε ὁ Μακάριος στὴν Αθήνα, ἐπιβιβάστηκε μαζί με τὸν Μητροπολίτη Κυρηναίας Κυπριανὸ σε μιὰ λευκὴ Κάντιλακ, γιὰ νὰ φτάσουν στὴν Αθήνα. Στάθηκαν ὀρθιοὶ στὸ ἀνοιχτὸ αὐτοκίνητο, σύμφωνα με τὰ πρότυπα τῶν ἀμερικανικῶν προεκλογικῶν ἐμφανίσεων, καὶ τὰ ράσα τοὺς ἀνέμιζαν δημιουργώντας μιὰ πολὺ ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα.³⁰⁹

Ὁ Μακάριος στὴν Αθήνα δὲν ἔμεινε ἀδρανής· ἀξιοποιώντας τὴ διεθνή πλεον ἀναγνώρισή του ὡς Ἐθνάρχῃ της Κύπρου καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀρμόδιο γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις με τοὺς Βρετανούς, προχώρησε σε συναντήσεις με τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι. Τὶς ἐνέργειες αὐτές παρουσίαζε ἡ *Ἐλευθερία* πού ἐνημέρωνε ὅτι «Ὁ Ἐθνάρχης ἀγωνιὰ νὰ ἀποτρέψει νέα σφάλματα καὶ προειδοποιεῖ μακρὰν τοῦ ΝΑΤΟ τὸ Κυπριακὸν», προειδοποιώντας ὅτι «πᾶσα ἀπόφασις ἐρήμην τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ δὲν τὸν δεσμεύει».³¹⁰

Στις 5 Μαΐου ἡ Καθημερινὴ ἐνημέρωνε τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῆς ὅτι, μετὰ τὴν νατοϊκὴ διάσκεψη στὴ Βόννη, «Τὸ Κυπριακὸ ἀνεγνώρισθη εἰς τοὺς κύκλους τοῦ

³⁰⁶ *Ἐμπρός* (Αθήνα), 20/04/1957, σ. 1.

³⁰⁷ *Ἐμπρός* (Αθήνα), 20/04/1957, σ. 11.

³⁰⁸ *Ἐμπρός* (Αθήνα), 20/04/1957, σ. 12.

³⁰⁹ Ἀναστασία Γιάγκου, «Ὁ Μακάριος στὴν Αθήνα», *Καθημερινή*, Αθήνα 31/08/2014, <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/1957.pdf> (www.academia.edu), (ἡμερομηνία πρόσβασης 03/05/2021).

³¹⁰ *Ἐλευθερία* (Αθήνα), 26/04/1957, σ. 1.

NATO ως σοβαρόν διεθνές θέμα απαιτούν ταχείαν και θετικήν λύσιν» και ότι «*Η Ελλάς πιθανόν να αναγκασθή να προσφύγη εκ νέου στον ΟΗΕ*» (με κεφαλαία οι τίτλοι στην εφημερίδα). Παράλληλα, ο ανταποκριτής των βρετανικών Times στην Αθήνα μετέφερε ότι: «*τὸ κυπριακὸν θὰ φθάσῃ ταχέως εἰς κρίσιμον σημεῖον, εὐθὺς ὡς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος περατώσῃ τὰς συνομιλίας τοῦ μὲ τοὺς ἡγέτας τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ προβῇ εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν μελλοντικῶν σχεδίων τοῦ.*»³¹¹ Τις επόμενες ημέρες οι πρωτοβουλίες του Μακαρίου για λύση του κυπριακού ζητήματος απασχολούσαν τον ελληνικό Τύπο. Ενδεκτικά, η *Ελευθερία* ανέφερε ότι «*Ὁ Μακάριος ἀποκρούει τὸ Σύνταγμα Ράντκλιφ καὶ ἐπέμβασιν τοῦ NATO, μόνη λύσις ἡ αὐτοδιάθεσις*»³¹² και λίγες ημέρες αργότερα η ίδια εφημερίδα, μετά το μήνυμα του Μακαρίου που ζητούσε παρέμβαση της Αμερικής για την επίλυση του κυπριακού σύμφωνα με την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, σχολίαζε ότι: «*Ἰσχύουσιν γνώμιν ἐπὶ τοῦ κυπριακοῦ θὰ ἔχει ὁ κυπριακὸς λαὸς[...]* Ἡ θέσις αὕτη τοῦ Ἐθνάρχου εἶναι ὀρθοτάτη.»³¹³

Ο Μακάριος έστειλε επιστολή και στον Βρετανό πρωθυπουργό Harold Macmillan για διμερείς διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους Βρετανούς και στους Κυπρίους στην οποία «*ἐπεβεβαίωσεν ὅτι θὰ ἐδέχετο κηδεμονίαν τῆς ΟΗΕ ἢ ἐξουσιοδοτημένου κράτους*».³¹⁴ Τις ενέργειες του Μακαρίου επιδοκίμασε η εφημερίδα *Εμπρός*, εφόσον «*Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος εἶναι ὁ πνευματικὸς καὶ ἐκλελεγμένος ἐθνικὸς ἡγέτης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου*». Στο ίδιο φύλλο, στη δέκατη σελίδα χαρακτήριζε τον Μακάριο ως «*ὁ ἀκούραστος καὶ εὐθαρσὲς ἀγωνιστὴς τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος τοῦ*» που πέτυχε «*μεγάλῃ ἠθικῇ νίκῃ*», εφόσον «*ἡ συνδιαλλακτικὴ προσπάθεια τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου προσκρούσασα εἰς τὴν ἀδιαλλαξίαν τῆς βρετανικῆς κυβερνήσεως*» απέδειξε ότι ο Μακάριος απέχει «*μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι ὁ ἀδιάλλακτος καὶ ὁ ἐξτρεμιστὴς*».³¹⁵

Την αναμφισβήτητη επιρροή και το κύρος του Μακαρίου επεσήμανε και η *Καθημερινή* που δημοσίευε σχετικά αποσπάσματα του βρετανικού τύπου. Συγκεκριμένα ανέφερε ότι:

«*ὁ Μαγγεστριανὸς Φύλαξ τονίζει ὅτι τὸ κῦρος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου εἶναι τὸ βασικώτερον στοιχεῖον τῆς τραγικῆς κυπριακῆς καταστάσεως [...] ὁ*

³¹¹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 05/05/1957, σ. 8.

³¹² *Ελευθερία* (Αθήνα), 10/5/1957, σ. 1.

³¹³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 19/05/1957, σ. 1 και 8.

³¹⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 31/5/1957, σ. 1.

³¹⁵ *Εμπρός* (Αθήνα), 01/06/1957, σ. 7 και 10.

ἐργατικὸς Ἡμερήσιος Κήρυξ παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ διαπραγματευτῇ μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου. Οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει, ὁ ὅποιος νὰ δύναται νὰ διαπραγματευθῇ ἐξ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου. Ἡ παραγνώρισις τοῦ Μακαρίου ὑπὸ τοῦ κ. Μὰκ Μίλλαν ἀποτελεῖ τραγικὴν βλακείαν, δεδομένου ὅτι ἡ σκληρὰ πολιτικὴ τοῦ ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ κατέρρευσε.»³¹⁶

Ιδιαίτερα ἐγκωμιαστικὸ ἦταν τὸ ἀφιέρωμα τοῦ Ἑλληνα συγγραφέα καὶ δοκιμογράφου Ἰωάννη Μιχαήλ Παναγιωτόπουλου στὴν *Ελευθερία*. Εκεί, περιγράφοντας μιὰ συνάντησιν μετὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο, τὸν παραλλήλιζε μετὰ τὸν Ελευθέριο Βενιζέλο καὶ ἀνέφερε ὅτι:

«Ὁ Μακάριος εἶναι ὁ μεγάλος σύγχρονος θρύλος[...] Κατέχει τὸν τρόπον νὰ βρίσκει πάντα τὴν κατάλληλην λέξιν καὶ νὰ τὴν τοποθετῇ ὅπου πρέπει. Ὁ λόγος τοῦ εἶναι ἓνα σῶμα συμπαγές, ποὺ ἀναπτύσσεται μὲ πλήρη συνέπεια καὶ ἐνότητα[...] Τὸ νὰ ὑποφέρει [στὴν ἐξορίαν] τὸ θεωροῦσε πολὺ φυσικόν. Ἔτσι εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ δημιουργοῦν τὴν Ἱστορίαν[...] ἄκόμα παίρνει γράμματα ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς τοῦ νησιοῦ... Ἡ καλωσύνη τοῦ εἶχε μιλήσει στὶς καρδιὰς τῶν ἀπλῶν ἐκείνων καὶ βασανισμένων ἀνθρώπων[...] Ὁ Μακάριος ὁ γ' δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ παρασύρονται. Ξέρει πάντα τί θέλει νὰ πῇ καὶ τί πρέπει νὰ πῇ[...] Εἶναι ἓνας ἀρχηγὸς μὲ ἐπίγνωσιν. Εἶμαι βέβαιος πῶς δὲν πρόκειται ποτέ νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ τεράστιον κῶρος τοῦ μὲ ἄστοχες ἐνέργειες.»³¹⁷

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος, σὲ συνέντευξίν του σὲ Ἕλληνας καὶ ξένους δημοσιογράφους, στὶς 19 Ἰουνίου 1957 ἀποκάλυψε τὶς βρετανικὲς βιαιοπραγίες στὴν Κύπρον. Ἡ *Καθημερινή* παρουσίασε τὴ συνέντευξιν στὸ πρωτοσέλιδόν της μετὰ τίτλον «Ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος ἀποκαλύπτει τὰς ἀνήκουστους βρετανικὰς ὁμότητας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων. Μέθοδοι τρομοκρατικῶν βασανισμῶν ἐπισκιάζουσαι τὰς χιτλερικές» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα) μαζί με φωτογραφία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μετὰ τὴν λεζάνταν «Ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος ἀναγιγνώσκων ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων δημοσιογράφων τὸν φοβερὸν κατάλογον τῶν βασανισθέντων Κυπρίων πατριωτῶν ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν τῆς νήσου». Ἡ

³¹⁶ *Καθημερινή* (Ἀθήνα), 01/06/1957, σ. 1.

³¹⁷ *Ελευθερία* (Ἀθήνα), 16/06/1957, σ. 1 καὶ 6.

εφημερίδα δημοσίευσε ολόκληρη τη συνέντευξη του Αρχιεπισκόπου και ο λόγος του αναμεταδόθηκε μέσω του Ραδιοφωνικού Σταθμού Αθηνών.³¹⁸

Στο ίδιο θέμα εκτενώς αναφέρθηκε και η *Ελευθερία* που επεσήμανε ότι ο Αρχιεπίσκοπος είχε 317 καταθέσεις βασανισθέντων Κυπρίων και ζητούσε «τὴν σύστασιν ἀμερόληπτου διεθνοῦς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς».³¹⁹ Με την απόφασή του να δημοσιοποιήσει τα βρετανικά βασανιστήρια στους Κυπρίους συμφώνησε και η εφημερίδα *Εμπρός*: στην έκδοση της 22ας Ιουνίου 1957 στο πρωτοσέλιδο δημοσίευσε άρθρο του δημοσιογράφου Κώστα Χατζηαργύρη, ανταποκριτή της εφημερίδας στο Λονδίνο, που τόνιζε ότι: «τὰ πάντα φανερόνουν ὅτι ὁ Μακάριος εἶχεν δίκαιον ὅταν ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ τὰ πυρὰ τοῦ εἰς τὸ θέμα τῶν βασανιστηρίων. Αὐτὴ εἶναι ὄντως ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ποὺ ἐκνευρίζεται διὰ τοῦτο εἰς ἀφάνταστον βαθμὸν ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ κάμῃ τίποτα ἀπολύτως.»³²⁰

Στο διάστημα αυτό κατατέθηκε και η τέταρτη ελληνική προσφυγή στον Ο.Η.Ε. στα μέσα Ιουλίου 1957, μολονότι η ελληνική κυβέρνηση γνώριζε ότι οι πιθανότητες επιτυχίας ήταν ελάχιστες αλλά σε περίπτωση υποχώρησής της θα αντιμετώπιζε δριμεία κριτική από την αντιπολίτευση και τον Μακάριο. Η ελληνική πρόταση αυτή τη φορά ζητούσε από τη Γενική Συνέλευση να υιοθετήσει Ψήφισμα με την «ευχή» της «για την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο».³²¹

Το διάστημα αυτό η Βρετανία βρισκόταν σε δυσμενή θέση στις υποθέσεις της Μέσης Ανατολής, ιδιαίτερα μετά την ήττα στο Σουέζ το φθινόπωρο της προηγούμενης χρονιάς. Οι Βρετανοί πλέον δεν θεωρούσαν απαραίτητη την κυριαρχία σε ολόκληρη την Κύπρο για τη στρατηγική τους ασφάλεια αλλά επεδίωκαν την εξασφάλιση στρατιωτικών βάσεων. Αυτή η αλλαγή ενίσχυσε τις διεκδικήσεις της Τουρκίας για παραχωρήσεις στο νησί που πίεζε τη Βρετανία να υλοποιήσει τις προηγούμενες εξαγγελίες της για «διπλή αυτοδιάθεση».³²²

Στις 20 Ιουλίου 1957 η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευε άρθρο-ανταπόκριση του Κώστα Χατζηαργύρη με τίτλο «Αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι θὰ ἐκδιώξουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τὴν Κύπρον». Στο άρθρο επεσήμανε ότι οι ΗΠΑ δεν είναι θετικές πλέον στην κατοχή της Κύπρου από τη Βρετανία αλλά επιδιώκουν μια λύση που θα

³¹⁸ *Καθημερινή* (Αθήνα), 20/06/1957, σ. 1.

³¹⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 20/06/1957, σ. 1.

³²⁰ *Εμπρός* (Αθήνα), 22/06/1957, σ. 1.

³²¹ Κλάσης, «Το Κυπριακό στον Ο.Η.Ε», ό.π.

³²² Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, ό.π., σ. 297-300.

εξασφαλίσει την ασφάλεια κατά του κομμουνισμού στην περιοχή. Στο ίδιο άρθρο ο Χατζηαργύρης αναφέρθηκε και σε μια συνέντευξη του Μακαρίου στη βρετανική τηλεόραση στην οποία ο Αρχιεπίσκοπος

«ἔκαμε τεραστία ἐντύπωσιν εἰς ὅσους Ἀγγλους τὸν εἶδον. Διότι ὁ ἀρχιεπίσκοπος ξέρει- ὅπως δυστυχῶς δὲν ξέρουν καθόλου οἱ ἰδικοὶ μας ἀγγλόπληκτοι ἐμπειρογνώμονες- πῶς πρέπει νὰ ὁμιλῇ κανεὶς εἰς τοὺς Ἀγγλους. Μὲ ἀπόλυτον σταθερότητα καὶ σαφήνειαν, χωρὶς καμίαν ἀπολύτως διάθεσιν νὰ τοὺς «εὐχαριστήσῃ» με περιττὰ κοπλιμέντα.»³²³

Λίγες μέρες αργότερα, στις 7 Αυγούστου 1957, το πρωτοσέλιδο άρθρο της *Καθημερινής* ενημέρωνε τους αναγνώστες της ότι «*Η Αγγλία βολιδοσκοπεῖ την Ελλάδα και την Τουρκία προς διεθνή διάσκεψην με συμμετοχή των Ηνωμένων Πολιτειῶν και του ΝΑΤΟ*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) αναφερόμενο στην προσπάθεια της βρετανικής κυβέρνησης του Harold Macmillan (Ιανουάριος 1957- Οκτώβριος 1963) για επανάληψη τριμερούς διάσκεψης, ώστε να λυθεί το κυπριακό ζήτημα, χωρίς να αποκλείει αυτή τη φορά τη συμμετοχή του Μακαρίου και των Τούρκων της Κύπρου. Στόχος των Βρετανών φαινόταν να είναι: «*αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἀσκήσουν φιλικὴν πίεσιν ἐπὶ τῆς Τουρκίας ὅπως ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπιμονὴν της διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Κύπρου, ὁ ὁποῖος γενικῶς θεωρεῖται ὡς μία «ἀπεγνωσμένη λύσις», ἡ ὁποῖα δεόν νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἀντὶ πάσης θυσίας.*»³²⁴

Τη συνέντευξη του Μακαρίου στην κυπριακή *Ελευθερία* δημοσίευσε η *Καθημερινή* στις 23 Ιουλίου. Στη συνέντευξη, που η *Καθημερινή* χαρακτήρισε «*βήμα πρὸς τὰ ἔμπροσς*», ο Αρχιεπίσκοπος δήλωσε ότι «*εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ συζητήσωμεν σχέδια διὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Κύπρου, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι δὲν θὰ ἀποκλείεται ἡ αὐτοδιάθεσις*», θεωρούσε ότι η Βρετανία «*παρὰ τὴν φαινομενικὴ ἀδιαλλαξία της*» ήταν έτοιμη να προβεί σε υποχωρήσεις, ότι η απειλή για διαμελισμό του νησιού είναι «*μπλόφα*» και η βρετανική διπλωματία δεν θα διαπράξει «*ἐν τόσον τεράστιον σφάλμα*». ³²⁵ Την ίδια συνέντευξη δημοσίευσε και η εφημερίδα *Εμπρός* στην εβδομαδιαία έκδοση της 27^{ης} Ιουλίου 1957. ³²⁶

Το διάστημα αυτό υπήρχε διχογνωμία ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση και στον Μακάριο σχετικά με το ζήτημα της διεθνούς προβολής των βρετανικών

³²³ *Εμπρός* (Αθήνα), 20/07/1957, σ. 1.

³²⁴ *Καθημερινή* (Αθήνα), 07/08/1957, σ. 1.

³²⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 23/07/1957, σ. 1.

³²⁶ *Εμπρός* (Αθήνα), 27/07/1957, σ. 11.

βασανιστηρίων στην Κύπρο· ο Μακάριος ήθελε να προβληθεί έντονα το θέμα στον Ο.Η.Ε., ενώ η ελληνική κυβέρνηση προτιμούσε να κρατήσει χαμηλούς τόνους εκτιμώντας πως αυτή θα ήταν η ενδεδειγμένη τακτική στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε.³²⁷

Στις 8 Αυγούστου η *Ελευθερία*, συνεχίζοντας την αντιπολιτευτική ρητορική της στο πεδίο του κυπριακού, δημοσίευε ότι «*Διαπιστούται διαφωνία Μακαρίου-κυβερνήσεως επί της συμμετοχής εις Τριμερή*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) και τόνιζε ότι «*Ο Εθνάρχης αποκρούει την συμμετοχήν κατηγορηματικώς. Η κυβέρνηση την δέχεται υπό προϋποθέσεις*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Ο Μακάριος δήλωνε ξεκάθαρα ότι «*Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ τρεῖς συμμετόχους καὶ πρέπει νὰ διακανονισθῇ μόνον διὰ συνομιλιῶν μεταξύ τῆς Βρεταννίας καὶ τοῦ Λαοῦ τῆς Κύπρου*», ενώ μετά την πρόσκληση που δέχτηκε από τη Ρωσία για συμμετοχή σε θρησκευτικές εκδηλώσεις διευκρίνισε πως «*Δὲν ἀποκλείεται μετάβασίς μου ὅπουδήποτε ὁ ἴδιος θὰ ἐνόμιζον ὅτι ἡ παρουσία μου βοηθεῖ τὴν προώθησιν τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος*».³²⁸

Το διάστημα αυτό η μορφή του Μακαρίου ήταν ιδιαίτερα οικεία στον ελληνικό λαό. Ενδεικτικό είναι ότι στην εφημερίδα *Εμπρός*, στο σταυρόλεξο της εβδομης σελίδας ένας ορισμός που ζητούνταν ήταν: «*Εἶναι ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος διὰ τοὺς Τούρκους*» (η απάντηση της εφημερίδας ήταν: Στόχος).³²⁹

iii. Η επίσκεψη του Μακαρίου στις ΗΠΑ

Στις 31 Αυγούστου 1957 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αναχώρησε για τις ΗΠΑ, ώστε να προωθήσει το αίτημα για αυτοδιάθεση των Κυπρίων στον Ο.Η.Ε. Την προηγούμενη ημέρα παραχώρησε συνέντευξη τύπου στην Αθήνα σε Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους. Στη συνέντευξη διευκρίνισε ότι η αυτοκυβέρνηση θα γινόταν αποδεκτή μόνο με τον όρο πως θα ακολουθήσει σε σύντομο διάστημα η αυτοδιάθεση και σε καμία περίπτωση δεν θα αποδεχόταν συνομιλίες Ελλάδας – Τουρκίας για τη λύση του κυπριακού παρά μόνο συνομιλίες Βρετανίας - Κυπρίων. Σε ερώτηση σχετικά με τον εκπρόσωπο των Κυπρίων σε μια τέτοια διάσκεψη απάντησε: «*Φρονῶ ὅτι, ἐὰν δὲν εἶμαι ὁ μόνος, θὰ εἶμαι ὁ ἀρχηγὸς τῆς*

³²⁷ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, ό.π., σ. 349.

³²⁸ *Ελευθερία* (Αθήνα), 08/08/1957, σ. 1 και 6.

³²⁹ *Εμπρός* (Αθήνα), 17/08/1957, σ. 7.

ἀντιπροσωπείας, διότι ἡ θέσις μου εἶναι ἰδιότυπος[...]Πιστεύω ὅτι ὁλόκληρος ὁ κυπριακὸς λαὸς ἔχει ἐμπιστοσύνη εἰς ἐμὲ καὶ ἐκφράζω τὴν γνήσιαν ἄποψίν του.»

Ενδεικτικοὶ τοῦ περιεχομένου τῆς συνέντευξης ἦταν καὶ οἱ τίτλοι τῶν ὑπὸ ἐξέταση εφημερίδων: στὴν Καθημερινή ο τίτλος τοῦ ἀρθροῦ ἦταν «*Ανεξαρτήτως τῆς ἐτυμηγορίας τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ἀπόφασις τῶν Κυπρίων εἶναι νὰ ζήσουν ὑπὸ καθεστὼς ἐλευθερίας*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα), ἐνῶ τὸ ἀρθρο συνόδευε φωτογραφία ἀπὸ τὴ συνέντευξη στὸ κέντρο τῆς πρώτης σελίδας.³³⁰ Ἡ εφημερίδα *Εμπρός* εἶχε τίτλο «*Αγγλοκυπριακὰς συνομιλίας μόνον δέχεται ὁ Μακάριος*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα),³³¹ ἐνῶ ἡ *Ελευθερία* τόνιζε «*Ὁ Μακάριος ἀποκρούει τὴν τριμερὴ διάσκηψη*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα).³³²

Στις ΗΠΑ ὁ Μακάριος παραβρέθηκε σὲ πολλὲς συναντήσεις καὶ σὲ κάθε περίπτωση δὲν παρέλειπε νὰ δηλώνει τὶς θέσεις τοῦ προσπαθώντας νὰ κινητοποιήσει τὴν ἀμερικανικὴ καὶ διεθνὴ κοινὴ γνώμη· τὶς δηλώσεις αὐτὲς παρουσίαζε καὶ ὁ ἐλληνικὸς Τύπος. Ενδεικτικὰ, ἡ *Καθημερινή* ἐνημέρωνε στὶς 14 Σεπτεμβρίου ὅτι «*Ὁ Ἐθνάρχης Κύπρου Μακάριος ἐφθάσε χθες εἰς Ν. Υόρκην πρὸς διαφώτισιν τῆς ἀμερικανικῆς κοινῆς γνώμης*». Τὸ κεντρικὸ ἀρθρο, στὸ ὁποῖο ἀναφερόταν (με κεφαλαία) πὼς «*εἰς δηλώσεις τοῦ ἐτόνισεν ὅτι ἐλπίζει εἰς δικαίαν ἀπόφασιν τοῦ Ο.Η.Ε. Ἡ Κύπρος ἀνῆκει μόνον εἰς τὸν Κυπριακὸν λαόν καὶ αὐτὸς ζητεῖ τὴν αὐτοδιάθεσιν τοῦ*», συνοδευόταν ἀπὸ φωτογραφία τοῦ Μακαρίου κατὰ τὴν ἀφιξή τοῦ στὴ Ν. Υόρκη καὶ τὴν υποδοχὴ τοῦ ἀπὸ τὸν Περικλὴ Λαντζούνη, πρόεδρο τῆς Ομοσπονδίας τῶν ἐλληνοαμερικανικῶν ὁργανώσεων, τὸν Hugo Rogers ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὸ δήμαρχο τῆς Ν. Υόρκης καὶ τὸν Χρήστο Καραγιάννη, πρῶτο γραμματέα τῆς μόνιμης ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπείας.³³³

Ἡ εφημερίδα *Εμπρός* στὴν εβδομαδιαία ἐκδοσὴ τῆς 14^{ης} Σεπτεμβρίου 1957 παρουσίαζε τὴ «*θερμοτάτη υποδοχὴ τοῦ Μακαρίου εἰς Νέαν Υόρκην*» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα) θεωρώντας ὅτι «*Ἡ παρουσία τοῦ Ἐθνάρχου εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἐθνη θὰ ἐπηρεάσῃ ὑπὲρ τοῦ κυπριακοῦ τὰ ἀμφιρρέποντα κράτη*». Πρόσθετε, ἐπίσης, ὅτι: «*Ὁ Ἐθνάρχης εἶναι ἐξόριστος, ἐφ' ὅσον δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κύπρον[...]διεγείρει αὐτὴν τὴν στιγμὴν μίαν ἄλλην κολοσσιαίαν δύναμιν, τὴν κοινὴν*

³³⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 31/08/1957, σ. 1.

³³¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 31/08/1957, σ. 1.

³³² *Ελευθερία* (Αθήνα), 31/08/1957, σ. 1.

³³³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 13/09/1957, σ. 1.

γνώμην τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν[...]προχθὲς 50.000.000 Ἀμερικανοὶ εἶδον ἀπὸ τοὺς δέκτας τὴν μορφή τοῦ θρυλικοῦ Ἱεράρχου καὶ ἀγωνιστοῦ.»³³⁴

Στις 15 Σεπτεμβρίου ο Μακάριος ἔδωσε συνέντευξη, που μεταδόθηκε τηλεοπτικά, σε εκπροσώπους του διεθνούς Τύπου στη Νέα Υόρκη, για να υποστηρίξει τις απόψεις του σχετικά με την ελευθερία των Κυπρίων καὶ το δίκαιο της ἐλληνικῆς προσφυγῆς. Η *Καθημερινή* σχολίασε ὅτι: «Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὑπῆρξε κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν ἐξαιρετικῶς ἐπιτυχῆς, ἐπηρεάσασα εὐμενέστατα τὴν ἀμερικανικὴν κοινὴν γνώμην τόσον ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Κυπρίων ὅσον καὶ ὑπὲρ τοῦ προσώπου του.»³³⁵

Η *Ελευθερία* δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδό της μόνο φωτογραφία του Αρχιεπισκόπου ἀπὸ τὴ συνέντευξη,³³⁶ ἐνῶ ἡ ἐφημερίδα *Εμπρός* ἀναφέρθηκε στὴ συγκεκριμένη συνέντευξη ἀργότερα σχολιάζοντας ὅτι: «Ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος κατῴρθωσε ν' ἀποκαθάρη λογικῶς τὸ πρόβλημα καὶ νὰ ἐξάρη τὸ συναισθηματικὸν τοῦ στοιχεῖον[...]ὁ θρυλικὸς ἡγέτης τῶν Κυπρίων ὠμίλησε μὲ ἀδρὰν ἐπιχειρηματολογίαν καὶ ἱερὰν συγκίνησιν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἐλευθέρων διὰ λογαριασμὸν τοῦ ἀδουλώτου εἰς φρόνημα ποιμνίου του.»³³⁷ Τὴ συγκεκριμένη συνέντευξη σχολίασε σε ἐπόμενο φύλλο καὶ ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδας *Εμπρός* Κώστας Χατζηαργύρης ἐπισημαίνοντας πῶς:

«Ὁ Ἐθνάρχης ἐμφανίζεται ὡς ὁ φτασμένος πολιτικὸς ἀνὴρ διεθνoῦς κλάσεως[...]Σταθερὸς ὡς βράχος. Μετρημένος. Σβέλτος. Ἐπιβλητικὸς καὶ ἀποστομωτικὸς εἰς τὴν κάθε του ἀπάντησιν. Ἕνας ἄνθρωπος ποὺ κατῴρθωνεν, ὁμιλῶν ἐκ τοῦ προχείρου εἰς γλῶσσαν τὴν ὁποίαν δὲν κατέχει πλήρως, νὰ εἶναι πειστικὸς εἰς ὅλα ὅσα ἔλεγεν[...]ἐθριάμβευσεν καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει πλεον ὠριμάσει πλήρως, καὶ εἶναι σὲ θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ, μὲ πλήρην ἀταραξίαν, καὶ τὸν πλεον ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον.»³³⁸

Ἡ ἐλληνικὴ προσφυγὴ ἐγγράφηκε τελικὰ στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς Γενικῆς Συνέλευσης. Ἡ εἶδηση ἀποτυπώθηκε στὴν *Ελευθερία* με τὸν τίτλο «Ὁ κ. Ἀβέρωφ παρεδόθη ἀμαχητὶ ἀλλ' ἐπιφυλασσόμενος. Ἡκρωτηριάσθη ἡ ἐλληνικὴ προσφυγὴ οἰκτρῶς» (κεφαλαία στὴν ἐφημερίδα). Τὸ ἀρθρο τόνιζε ὅτι: «Ἀπηλείφθησαν ἡ αὐτοδιάθεσις καὶ τὰ βασανιστήρια, ἐνεγράφη εἰς τὴν ἡμερήσιαν διάταξιν ὡς «κυπριακὸ ζήτημα» ἀπλῶς μὲ τὴν ἀγγλικὴν ἄδειαν καὶ πάλιν» καὶ κατηγοροῦσε τὸν

³³⁴ *Εμπρός* (Αθήνα), 14/09/1957, σ. 1 καὶ 10.

³³⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 17/09/1957, σ. 6.

³³⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 18/09/1957, σ. 1.

³³⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 28/09/1957, σ. 10.

³³⁸ *Εμπρός* (Αθήνα), 05/10/1957, σ. 1.

Υπουργό Εξωτερικών Ευάγγελο Αβέρωφ ότι: «έδεχθη ὅπως ἀντικατασταθῇ ἡ ὑποβληθεῖσα προσφυγή, ἥτις περιεῖχε τὸ αἶτημα τῆς αὐτοδιαθέσεως τῆς Κύπρου καὶ τὴν καταγγελία τῶν βασανιστηρίων, διὰ τῆς ἀπλῆς μνείας «κυπριακὸν ζήτημαν»[...]προσθέσας μάλιστα ὅτι δὲν ζητεῖ τὴν λήψιν μέτρων, ἀλλὰ μόνον τὴν διεξαγωγὴν συζητήσεων.»³³⁹

Ἡ *Καθημερινή* ἀντίθετα θεωροῦσε τὴν εγγραφή τῆς ἐλληνικῆς πρότασης στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς Γενικῆς Συνέλευσης ὡς «πραγματικὴ ἐλληνικὴ ἐπιτυχία» καὶ ἔκρινε ὅτι ἦταν «λαμπρὰ ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Υπουργοῦ κ. Ε. Ἀβέρωφ», δεδομένου ὅτι: «κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς οὐσίας, ἡ Ἑλλὰς θὰ δύναται ν' ἀναπτύξῃ καὶ τὰ δυο σκέλη τῆς προσφυγῆς, ἥτοι τὴν αὐτοδιάθεσιν καὶ τὰς ὁμότητες.»³⁴⁰

Στις 14 Δεκεμβρίου 1957 συζητήθηκε ἡ τέταρτη ἐλληνικὴ προσφυγή στὴν Ολομέλεια τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Ο.Η.Ε. Ἡ ἐλληνικὴ πρόταση γιὰ «τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιάθεσης στὴν Κύπρο» υπερψηφίστηκε (31 ψήφοι υπέρ, 23 κατὰ καὶ 24 ἀποχές) ἀλλὰ δὲν εξασφαλίστηκε ἡ ἀπαιτούμενη γιὰ τὴ λήψη ἀπόφασης πλειοψηφία τῶν 2/3 τῶν μελῶν καὶ προτάθηκε ἡ συνέχιση τῶν διαπραγματεύσεων στὸ πλαίσιο τοῦ Χάρτη τοῦ ΟΗΕ. Σημαντικὸ σε κάθε περίπτωση ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού τὸ ἐλληνικὸ ζήτημα ἔφτασε στὸ στάδιο τῆς ψηφοφορίας ἀπὸ τὴ Συνέλευση.³⁴¹

Στὴν αὐγὴ τοῦ 1958 ἦταν φανερό ὅτι τὸ κυπριακὸ ζήτημα εἶχε πλέον ἀναδειχθεῖ ὡς ἓνα σημαντικό διεθνὲς ζήτημα. Ἐν τῷ μεταξύ, στὴν Κύπρο στις ἀρχές Δεκεμβρίου 1957 ὁ Κυβερνήτης John Harding ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Sir Hugh Foot στὸ πλαίσιο ἐπιδίωξης νέων συνομιλιῶν καὶ διαπραγματεύσεων.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος, συνεχίζοντας τὴν «εκστρατεία» ἐνημέρωσης καὶ δραστηριοποίησης «ἐζήτησε διαβατήριον διὰ Τουρκίαν ἐπιδιώκων νὰ διασπάσῃ τὸ ἐλληνοτουρκικὸν ἀδιέξοδον» ἀλλὰ «Τούρκοι ἐπίσημοι ἐδήλωσαν ὅτι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ἐθνάρχου τῆς Κύπρου δὲν εἶναι ἐπιθυμητὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος».³⁴²

Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Μακαρίου καὶ ἡ ἀρνήσις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἀπασχόλησε τὴν *Ελευθερία* καὶ στις 17 Ἰανουαρίου 1958. Στὸ πρωτοσέλιδο τῆς ἡ ἐφημερίδα σχολίασε ὅτι: «Ἡ πρωτοβουλία ἔχει ἀναμφισβητήτως τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσωπικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ θάρρους[...]καὶ προκάλεσεν συγκίνησιν εἰς τὴν κοινὴν

³³⁹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 19/09/1957, σ. 1.

³⁴⁰ *Καθημερινή* (Αθήνα), 19/09/1957, σ. 1.

³⁴¹ Κλάνης, «Τὸ Κυπριακὸ στὸν Ο.Η.Ε.», ὁ.π.

³⁴² *Ελευθερία* (Αθήνα), 15/01/1958, σ. 1.

γνώμην[...]Ἡ πρώτη, λοιπόν, συνέπεια τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Ἐθνάρχου θὰ ᾔτο ἐνδεχομένως νὰ δημιουργηθεῖ γενικώτερον ἢ ἐντύπωσης ὑποχωρητικότητας καὶ κάμψεως[...]καὶ νὰ ἐνταθῇ κατ' ἀντιδιαστολὴν ἡ τουρκικὴ ἀδιαλλαξία.»³⁴³

Ὅλο το ἐπόμενο διάστημα σταθερὸς ἀξονας των δηλώσεων του Μακαρίου παρέμεναν οἱ θέσεις του ὅτι δεν ἦταν δυνατόν νὰ γίνῃ δεκτὴ καμία λύση χωρὶς τὴν σύμφωνη γνώμη του κυπριακοῦ λαοῦ στο πλαίσιο διαπραγματεύσεων μεταξύ των Βρετανῶν καὶ των Κυπρίων, αποκλείοντας οποιαδήποτε «Τριμερὴ» ἢ «Τετραμερὴ» Διάσκεψη στὴν οποία θὰ συμμετείχε ἡ Τουρκία ἢ θὰ δινόταν λύση μέσω του ΝΑΤΟ.

iv. Ο Μακάριος στὴν Αἴγυπτο (1958)

Τον Ιούνιο του 1958 ὁ Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ἀναλαμβάνοντας γι' ἄλλη μιὰ φορά πρωτοβουλία στὴ διεθνή κοινότητα, ἐπισκέφτηκε τὴν Αἴγυπτο στὴν ἐκστρατεία ἀναζήτησης συμμάχων. Τὴν εἰδηση φιλοξένησε ἡ *Ελευθερία* σὲ πρωτοσέλιδο ἀρθρο με τίτλο «*Διὰ τὴν ἀποτελεσματικότερην διεξαγωγὴν τοῦ ἀγώνος ὁ Μακάριος ἀναζητεῖ νέους συμμάχους*» καὶ μιὰ φωτογραφία τοῦ Ἐθνάρχου (στο κέντρο τῆς σελίδας) μαζί με τὸν Γενικὸ Γραμματέα τοῦ κόμματος τοῦ Nasser καὶ τὸν Υπουργὸ Δημοσίων Ἔργων τῆς Ἡνωμένης Αραβικῆς Δημοκρατίας. Ἡ ἐφημερίδα δημοσίευε ὅτι: «*φιλικωτάτης προσοχῆς ἔτυχεν τὸ κυπριακὸν θέμα ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπισήμων, τονίζει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος.*» Στὴ συνέχεια τοῦ ἀρθρου ἐπεσήμανε ὅτι σύμφωνα με αἰγυπτιακοὺς δημοσιογραφικοὺς κύκλους:

«σκοπὸς τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου εἰς Κάιρον εἶναι ἡ ἐξέτασις μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν ἀρχῶν τοῦ τρόπου ὑποβολῆς τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος εἰς τὴν προσεχὴν Σύνοδον τοῦ ΟΗΕ[...]δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελέσῃ τὸ κυπριακὸν θέμα συζήτησεως εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Μπριόνι μεταξύ των κ.κ. Τίτο, Νάσερ καὶ Νεχροῦ. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἤλθεν ἐνταῦθα διὰ νὰ ἐξετάσῃ μετὰ τῶν ἰθυόντων τὴν δυνατότητα νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν τῶν κυπριακὸν εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη.»³⁴⁴

Παρόμοια κάλυψε τὸ θέμα καὶ ἡ *Καθημερινή*. Στὸ πρωτοσέλιδο δημοσίευε στὴν πρώτη σελίδα «*Λίαν ικανοποιημένος ὁ Μακάριος ἀπὸ τας ἐν Κάϊρω συνομιλίας του με τὸν Νάσερ καὶ τοὺς ἰθύνοντας. Νόμιμον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἡνωμένης Αραβικῆς*

³⁴³ *Ελευθερία* (Αθήνα), 17/01/1958, σ. 1.

³⁴⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 05/06/1958, σ. 1.

Δημοκρατίας διὰ τὴν τύχην τῆς Κύπρου γειτνιαζούσης πρὸς τὰς ἀραβικὰς χώρας». Η εφημερίδα επιβεβαίωσε την πρόθεση του Αρχιεπισκόπου να διευρύνει τον κύκλο των ενδιαφερομένων για το Κυπριακό κρατών, ώστε να ενισχύσει το ζήτημα στην επόμενη Συνέλευση του Ο.Η.Ε. τον προσεχὲς Σεπτέμβριο.³⁴⁵

Η Ελευθερία θεωρούσε ότι οι δηλώσεις του Αιγύπτιου Προέδρου Nasser «Διαβεβαιῶ τὸν Ἐθνάρχην Μακάριον ὅτι θὰ μὰς ἔχει πάντοτε εἰς τὸ πλευρὸν του καὶ ὅτι θὰ του δώσωμεν κάθε ὑποστήριξιν εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, τὸν ὅποιον διεξάγει» κατόρθωσαν καὶ «ἠρέθισαν τοὺς Ἀγγλους καὶ ἀνατρέπουν τὰ σχέδια των». Επίσης, επεσήμανε ὅτι: «Εἰς κρίσιμον στιγμὴν ὁ Μακάριος ἔδωσεν τὴν ἀποφασιστικὴν ὠθησιν εἰς τὸ πηδάλιον καὶ ἐπαναφέρει τὴν μεγάλην ὑπόθεσιν εἰς τὴν ὀρθὴν οδὸν[...]διέσπασεν τὸν κλοιὸν τῶν συγκεκαλυμμένων τριμερῶν συνεννοήσεων μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Τουρκίαν, εἰς τὰς ὁποίας ἀπὸ μηνῶν ἔχει περιπλακῇ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις.»³⁴⁶

Η ἴδια εφημερίδα τὴν επόμενη ἡμέρα μετέφερε τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν Αρχιεπίσκοπο Μακάριο σχόλια. Συγκεκριμένα, ἀνέφερε ὅτι: «ὁ αἰγυπτιακὸς τύπος ἀφιερώνει ἐνθουσιώδη ἀρθρογραφία εἰς τὸν Αρχιεπίσκοπον Μακάριον ὑπογραμμίζων ὅτι ὁ Ἐθνάρχης τῆς Κύπρου καὶ ὁ Πρόεδρος Νάσερ κατέστησαν σύμβολα τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἀντιαποικιακοῦ ἀγῶνος[...]Ὁ Νάσερ καὶ ὁ Μακάριος ἀπέκτησαν μέγα κῦρος ὡς ἡγέται[...]καταστάντες σύμβολα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος.»³⁴⁷

Η εφημερίδα Εμπρός ἀναφερόταν στο ταξίδι τοῦ Μακαρίου στὴν Αἴγυπτο στὴν πρώτη σελίδα μετὰ τὸν τίτλο «Τὸ ταξίδιον τοῦ Μακαρίου πλήγμα ἐναντίον των Ἀγγλοτουρκῶν» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα). Θεωρούσε ὅτι υπήρχαν «νέαι εὐδοίῳναι προοπτικαὶ διὰ τὴν λύσιν τοῦ Κυπριακοῦ», εφόσον «ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος μετὰ τὴν ὀξυτάτην τοῦ πολιτικῆν ἀντίληψιν, ἐπέτυχεν νὰ κινήσῃ ἰσχυρὰς δυνάμεις πρὸς τὴν πλέον εὐαίσθητον πλευρὰν τοῦ κυπριακοῦ».³⁴⁸

ν. Η στροφή τοῦ Μακαρίου πρὸς τὴν ἀνεξαρτησία

Στις 19 Ἰουνίου 1958 ὁ Βρετανὸς πρωθυπουργὸς Harold Macmillan παρουσίασε στὴ βρετανικὴ βουλὴ σχέδιο γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος. Τὸ Σχέδιο Macmillan, ὅπως ονομάστηκε, προέβλεπε τὴν εγκαθίδρυση στὴν Κύπρο ἐνὸς

³⁴⁵ Καθημερινή (Αθήνα), 05/06/1958, σ. 1.

³⁴⁶ Ελευθερία (Αθήνα), 06/06/1958, σ. 1.

³⁴⁷ Ελευθερία (Αθήνα), 07/06/1958, σ. 6.

³⁴⁸ Εμπρός (Αθήνα), 07/06/1958, σ. 1.

καθεστώτος τριπλού «συνεταιρισμού» μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Προβλεπόταν η διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας για επτά χρόνια, η συμμετοχή αντιπροσώπων της Ελλάδας και της Τουρκίας ως βοηθών του κυβερνήτη και η εκπόνηση Συντάγματος στη βάση της μέγιστης δυνατής κοινοτικής αυτονομίας. Θα ιδρύονταν δύο κοινοτικές Βουλές (μια ελληνοκυπριακή και μια τουρκοκυπριακή) και τα μέλη της κάθε κοινότητας θα είχαν το δικαίωμα να αποκτήσουν διπλή ιθαγένεια, δηλαδή τη βρετανική καθώς επίσης και αυτή των μητέρων-πατρίδων τους (ελληνική ή τουρκική). Η πιθανότητα εγκαθίδρυσης της τριπλής συγκυριαρχίας θα εξεταζόταν μετά την πάροδο του διαστήματος των επτά ετών. Σημαντικό στοιχείο ήταν ότι για την εφαρμογή του Σχεδίου δεν κρινόταν απαραίτητη η συγκατάθεση της Ελλάδας ή της Τουρκίας, επομένως υπήρχε η δυνατότητα μονομερούς εφαρμογής του από τη Βρετανία. Η Τουρκία ανταποκρίθηκε θετικά στο βρετανικό Σχέδιο ενώ η ελληνική κυβέρνηση, που ενημερώθηκε με επιστολή στις 11 Ιουνίου, το απέρριψε άμεσα. Άμεση ήταν και η απόρριψή του από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο.³⁴⁹

Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 21 Ιουνίου δημοσίευε στο πρωτοσέλιδο της «*Το αγγλικόν σχέδιον απομακρύνει τας ελπίδας ειρηνικής λύσεως του κυπριακού. Νέος κύκλος αίματος, αγώνων και δοκιμασιών ανοίγει δια τον λαόν της Μεγαλονήσου*» και τόνιζε πως «*Άσκειται πίεσις πρὸς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ἀγγλικὸν σχέδιον*». Στην όγδοη σελίδα ο κεντρικός τίτλος «*Κυβέρνησις καὶ κυπριακὴ ἡγεσία ἀπέρριψαν τὸ ἀγγλικὸν σχέδιον*» παρουσίαζε την –αναμενόμενη- ελληνική στάση απέναντι στην «*ἰδέα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἐπιβάλλουσα κατ’ οὐσίαν τριπλὴν κυριαρχίαν καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀπαράδεκτον*». Στη Βρετανία φαινόταν πως το κλίμα ήταν ιδιαίτερα εχθρικό προς τον Μακάριο, ιδιαίτερα μετά τις δηλώσεις του με τις οποίες κατηγορούσε τη βρετανική διοίκηση στην Κύπρο για συνενοχή στα εγκλήματα των Τούρκων της Κύπρου ενάντια στους Έλληνες.³⁵⁰ Ενδεικτικά, Βρετανοί δημοσιογράφοι έγραφαν ότι:

«*Ὁ παλιοπαπᾶς αὐτὸς μας ἔκανε τρομερὴν ζημίαν. Ἐπήγε εἰς τὸν Νάσερ καὶ ἔφερε τοῦς Ἀραβας εἰς τὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου, ἐνὼ ἡμεῖς ἡγωνιζόμεθα νὰ*

³⁴⁹Κάρυος Ανδρέας, «Το Σχέδιο Μακμίλαν», *Καθημερινή*, Αθήνα, 28/12/2014, <https://www.kathimerini.gr/society/797416/to-schedio-makmilan/> (ημερομηνία πρόσβασης 07/05/2021).

³⁵⁰Από τις αρχές του Ιουνίου του 1958 ξεκίνησαν επιθέσεις των Τούρκων της Κύπρου που επεκτάθηκαν σε ολόκληρο το νησί και θεωρήθηκε ότι υποδανιζόνταν από τη βρετανική διοίκηση. Τα επεισόδια κορυφώθηκαν μετά τη δολοφονία 8 Ελλήνων στο χωριό Κιόνελλι από Τούρκους κατοίκους.

παραμείνη μία διαφορὰ μεταξύ φίλων χωρών[...]Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ Λονδίνον δὲν θέλει πλέον νὰ ἔλθῃ ὁ Μακάριος ἀφ' ὅτου ἐκεῖνος κατέστησε σαφὲς ὅτι δὲν θὰ ἔλθῃ κομίζων γῆν καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἀποφασισμένος νὰ προασπίσῃ τὰ δίκαια του κυπριακοῦ λαοῦ.»³⁵¹

Ἡ *Ελευθερία* επιδοκίμασε την απόφαση του Μακαρίου να απορρίψει τις βρετανικές προτάσεις στο κεντρικό άρθρο της με τίτλο «*Ο Μακάριος απέρριψε το αγγλικόν σχέδιον*» (κεφαλαία στην εφημερίδα) επισημαίνοντας ότι «*Λέχεται συζήτησιν μόνον μεταξύ Βρεταννίας καὶ Κυπρίων ἐπὶ αὐτοκυβερνήσεως ὡς μεταβατικοῦ σταδίου*», ενώ από την άλλη μεριά «*Ἡ κυβέρνησις ἐν ἀμηχανία ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν διὰ τὴν Κύπρον. Θα δώσει ἀπορριπτικὴν ἀπάντησιν, ἀλλὰ ἀναζητεῖ τρόπον διασπάσεως τοῦ ἀδιεξόδου*».³⁵²

Την απόρριψη του Σχεδίου Macmillan ακολούθησε η πρόταση του Γενικού Γραμματέα του NATO Paul-Henri Charles Spaak για συμβιβασμό ανάμεσα στις τρεις νατοϊκές χώρες –Ελλάδα, Βρετανία, Τουρκία- ώστε να βρεθεί συμβιβαστική λύση. Το σχέδιο Spaak προνοούσε ένα επταετές μεταβατικό στάδιο και την αναζήτηση την περίοδο αυτή μιας λύσης με αποκλεισμό της Ένωσης και της διχοτόμησης. Η όλη κίνηση υπονομεύτηκε από τη βρετανική και αμερικανική πολιτική που φαινόταν ότι ήθελαν να ικανοποιήσουν την Τουρκία και να επιβάλουν λύσεις, ακόμα και παρά την άρνηση της Ελλάδας.³⁵³

Μπροστά στον κίνδυνο να επιβληθεί μονομερής λύση, αφού επίκειτο διορισμός εκπροσώπου της Τουρκίας στη θέση του βοηθού του Κυβερνήτη, ο Μακάριος έδωσε συνέντευξη στη Βρετανίδα βουλευτή των Εργατικών Barbara Castle στην οποία για πρώτη φορά τάχθηκε υπέρ της λύσης της ανεξαρτησίας της Κύπρου και όχι αποκλειστικά της ένωσης με την Ελλάδα.

Η συνέντευξη αυτή προκάλεσε βαθύτατη αίσθηση στην Ελλάδα. Η *Ελευθερία* δημοσίευσε στις 23 Σεπτεμβρίου φωτογραφία του Μακαρίου με την βουλευτή Castle δηλώνοντας ότι «*Σχέδιον Ανεξαρτήτου Κύπρου υπέβαλε ο Μακάριος με την εγγύησιν των Ηνωμένων Εθνών. Δραματική στροφή εν οψει του χάους και της αιματοχυσίας*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Το Σχέδιο του Μακαρίου προέβλεπε ότι: «*Τὸ καθεστὼς δὲν θὰ δύναται νὰ μεταβληθῇ δι' ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ διὰ διχοτομήσεως[...]ἐνὼ δὲν θὰ ἀποκλείεται ἡ παραμονὴ τῆς ἀνεξαρτήτου Κύπρου*

³⁵¹ *Εμπρός* (Αθήνα), 21/06/1958, σ. 1, 8 και 9.

³⁵² *Ελευθερία* (Αθήνα), 21/06/1958, σ. 1.

³⁵³ Γεωργής, ό.π., σ. 162.

έντὸς τῆς Κοινοπολιτείας[...]τῆς ἀνεξαρτησίας θὰ προηγηθεῖ καθωρισμένη ἐκ τῶν προτέρων περιόδου αυτοκυβερνήσεως.»³⁵⁴

Το θέμα προέβαλε και η *Καθημερινή* χαρακτηρίζοντας τις εξελίξεις «έντελῶς ἀπρόοπτοι»· στο πρωτοσέλιδο κυριαρχούσε ο τίτλος «Φθάνει σήμερον αιφνιδίως εἰς Αθήνας ὁ Γεν. Γραμματέας τοῦ ΝΑΤΟ κ. Σπάακ. Θα συνομιλήσῃ μετὰ των κ.κ. Καραμανλὴ καὶ Τσάτσου ἐπὶ τοῦ κυπριακοῦ. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος προτείνει αυτοκυβέρνησιν καθωρισμένης διάρκειας μετὰ τὴν προοπτικὴν παροχῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Κύπρον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Ο.Η.Ε. Ἀποκλείει ἐνωσιν καὶ διαμελισμὸν ὡς καὶ ἀνάμιξιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα). Ἡ εφημερίδα θεωροῦσε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Spaak καὶ τὴν συνέντευξιν τοῦ Μακαρίου ὡς «δύο βαρυσήμαντα γεγονότα τὰ ὅποια ἀσφαλῶς θὰ ἀσκήσουν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν, τοποθετοῦντα τὸ ὅλον θέμα ἐπὶ νέας ἐντελῶς βάσεως».³⁵⁵ Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα στὴν πρώτη σελίδα ἡ εφημερίδα ἐγράφε «Βαθεῖα ἡ διεθνὴς ἐντύπωσις ἐκ τῆς συνεντεύξεως τοῦ Ἐθνάρχου. Τὸ Λονδίνο ἀνησυχεῖ ὅτι ἡ νέα πρότασις τοῦ Μακαρίου θα τύχῃ ευρείας υποστηρίξεως ἐντὸς των Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Οἱ Ἀγγλοὶ θεωροῦν ἀπαράδεκτον πάσαν λύσιν ἀνεῦ συμμετοχῆς των Τούρκων» (κεφαλαία στὴν εφημερίδα).³⁵⁶

Ἡ εφημερίδα *Εμπρός* στὴν εβδομαδιαία ἐκδόσὶς τῆς στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1958 σχολίαζε τὶς εξελίξεις στὴ δέκατη σελίδα σὲ ἄρθρο μετὰ τὸν τίτλο «Ἡ Ὑστατὴ Φωνή». Στὸ ἄρθρο ἐπεσήμανε ὅτι: «Ραγδαίον ἐσημειώθησαν ἐξελίξεις. Σάλος προεκλήθη διεθνῶς[...]Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Ἐθνάρχης[...]Ὁ ἐξουσιοδοτημένος ἐκπρόσωπος τοῦ μαρτυρικῶς ἀγωνιζομένου διὰ τὴν ἐλευθερίαν κυπριακοῦ λαοῦ[...]Ἡ πρότασις ἐνέχει μεγάλην πολιτικὴν σημασίαν[...]ἡ «νέα λύσις Μακαρίου» ἐκρίθη ὡς ἕνας εὐφυνέστατος χειρισμὸς τῆς ὑστάτης στιγμῆς.»³⁵⁷

vi. Ἡ πέμπτη ἐλληνικὴ προσφυγὴ καὶ οἱ Συμφωνίαι Ζυρίχης – Λονδίνου

Ἡ δήλωσις τοῦ Μακαρίου βοήθησε τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησιν τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλὴ³⁵⁸ ποὺ ἤδη στὶς ἐκλογὰς 11^{ης} Μαΐου 1958 φάνηκε πὺς ἔχασε μέρος των ψηφοφόρων τῆς ποὺ τὴν «τιμωροῦσαν» γιὰ τὴν ἐλλειψὴ δυναμικότερων

³⁵⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 23/09/1958, σ. 1.

³⁵⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 23/09/1958, σ. 1.

³⁵⁶ *Καθημερινή* (Αθήνα), 24/09/1958, σ. 1.

³⁵⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 27/09/1958, σ. 10.

³⁵⁸ Σύνθεσις τῆς κυβέρνησις: <https://gslegal.gov.gr/?p=1215>.

πρωτοβουλιών στο κυπριακό που το θεωρούσαν μείζον «εθνικό» ζήτημα. Τα ζητήματα αυτά αποτελούσαν ευκαιρία για λαϊκές κινητοποιήσεις που προέρχονταν από ομάδες που εμφανίζονταν ως γνήσιοι εκφραστές του λαϊκού αισθήματος, περιόριζαν το εύρος των κυβερνητικών επιλογών και εξηγούσαν εν μέρει την αδυναμία άσκησης μιας ρεαλιστικότερης πολιτικής από την πλευρά της Ελλάδας.³⁵⁹

Το Δεκέμβριο του 1958 η Ελλάδα επανέφερε το κυπριακό ζήτημα στον Ο.Η.Ε. με πρόταση που αυτή τη φορά προσανατολιζόταν στη λύση της ανεξαρτησίας. Στο περιθώριο της Συνέλευσης ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ συναντήθηκε με τον Τούρκο ομόλογό του Fatin Rüştü Zorlu και συμφώνησαν σε μυστικές συνομιλίες για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης για το κυπριακό. Εν τω μεταξύ, η Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης στις 9 Δεκεμβρίου 1958 υιοθέτησε ένα γενικόλογό ψήφισμα που εξέφραζε την ευχή για εξεύρεσης «δίκαιης, ειρηνικής και δημοκρατικής απόφασης», όπως το 1956.³⁶⁰

Οι συνομιλίες Ελλάδας και Τουρκίας κατέληξαν στη Συμφωνία της Ζυρίχης στις 11 Φεβρουαρίου 1959 ανάμεσα στις δυο χώρες και προβλεπόταν Πενταμερής Διάσκεψη στο Λονδίνο τις επόμενες ημέρες με τη συμμετοχή της Βρετανίας και εκπροσώπων των Ελλήνων και των Τούρκων της Κύπρου. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος προέβαλε αντιρρήσεις για το κείμενο της Συμφωνίας αλλά δέχτηκε πιέσεις από την ελληνική κυβέρνηση και τα Ανάκτορα, ώστε να συμφωνήσει.

Τις πιέσεις που δέχτηκε ο Μακάριος στο Λονδίνο, ώστε να συμφωνήσει με το προσχέδιο της ελληνοτουρκικής Συμφωνίας στη Ζυρίχη παρουσίασε η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο της 18^{ης} Φεβρουαρίου 1959. Συγκεκριμένα, έγραφε στον κεντρικό τίτλο «Σύγκρουσις του κ. Καραμανλή με τον Μακάριον» επισημαίνοντας ότι:

«Ὁ Ἐθνάρχης παραμένει ἀμετάπειστος καὶ ἀντιμετώπισε ἡρέμως τὰς ἀπειλὰς καὶ τὰς πιέσεις του πρωθυπουργοῦ[...] Ὁ ἀπεγνωσμένος ἀγὼν τοῦ Μακαρίου, ὅπως ἀποτρέψη τὸν ἐνταφιασμόν τῆς κυπριακῆς ἀνεξαρτησίας συνεχίσθη καὶ σήμερον μὲ δραματικᾶς ἐξελίξεις ἢ ἀποκορύφωσις τῶν ὁποίων ὑπῆρξε 90λεπτος σύγκρουση τοῦ Ἐθνάρχου μετὰ τοῦ κ. Καραμανλῆ καὶ τῆς συνοδείας του[...] «Δὲν ἔχω νὰ εἶπω τίποτε» δηλοῖ πλήρης ὀργῆς ὁ κ. Καραμανλῆς.»

³⁵⁹ Στεφανίδης, *Εν ονόματι του έθνους*, ό.π., σ. 98-100.

³⁶⁰ Κλάψης, «Το Κυπριακό στον Ο.Η.Ε.», ό.π.

Συνεχίζοντας τον σχολιασμό των συναντήσεων στο Λονδίνο η εφημερίδα δημοσίευσε την είδηση ότι:

*«Αί γερμανικαὶ ἐφημερίδαι δημοσιεύουν φωτογραφίας τοῦ Μακαρίου ἐξαίρουσαι εἰς σχόλια των τὸν ἀποφασιστικὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διαδραμάτισε κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κύπρου[...]ὁ Μακάριος ἀκολουθεῖ ἰδίαν πολιτικὴν καὶ ὄχι ὑπαγορευομένην ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸν Κιουτσούκ, ὁ ὁποῖος παραμένει εἰς τὸ ἡμίφως τῶν διαδραματιζομένων ἐξηρημένους ὁλοκληρωτικῶς ἀπὸ τὴν Ἀγκυραν.»*³⁶¹

Την ένταση που υπήρχε αποτύπωσε στο φύλλο της 18^{ης} Φεβρουαρίου 1959 και η *Καθημερινή*. Συγκεκριμένα, ανέφερε στον τίτλο ότι «Εκτάκτως δυσχερής η κατάσταση εις την Πενταμερή. Ο Εθνάρχης Μακάριος θέτει ὀρους ἀπαράδεκτους ἀπὸ τους υπόλοιπους. Η Ελλάδα και η Τουρκία επιμένουν εις την εφαρμογή των Συμφωνιών της Ζυρίχης» (κεφαλαία στην εφημερίδα).³⁶²

Οι ενστάσεις του Μακαρίου αποτυπώθηκαν στην πρώτη σελίδα και τις επόμενες ημέρες. Ενδεικτικοί τίτλοι (όλοι με κεφαλαία): «Υπάρχουν πολλαί ἐλπίδες συμφωνίας εις Λονδίνον. Προϋπόθεσις η ἄρσις των επιφυλάξεων του Εθνάρχου. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επιζητεῖ να κερδίσει χρόνον υποχωρών κατὰ στάδια»³⁶³, «Υπὸ τα πυρὰ εντατικὸ πολέμου νεύρων και συνωμοσίας ἐναντίον του ο Μακάριος δεινῶς πιεζόμενος ἀντέστη και χθες. Ο Αβέρωφ τον χαρακτηρίζει νεκροθάπτην της Κύπρου και της Ελλάδος».³⁶⁴

Τελικά, στις 19 Φεβρουαρίου 1959 υπογράφηκαν, παρά τις διαφωνίες των Κυπρίων, τα τελικά κείμενα των Συμφωνιών στο Λονδίνο. Το γεγονός αποτέλεσε την σημαντικότερη είδηση στις υπό εξέταση εφημερίδες: συγκεκριμένα η *Καθημερινή* έγραφε ότι «Κατόπιν πλήρους συμφωνίας εις την Πενταμερή Διάσκεψη του Λονδίνου η ελευθέρα, ανεξάρτητος «Δημοκρατία της Κύπρου» αποτελεί ἤδη ἀπὸ της χθες ιστορικὴ πραγματικότητα» επιβεβαιώνοντας ότι «Επετεύχθη ἀπόλυτος ομοφωνία ἀπόψεων μεταξύ της ἑλληνικῆς κυβερνήσεως και του Εθνάρχου» (κεφαλαία στην εφημερίδα).³⁶⁵

³⁶¹ *Ελευθερία* (Αθήνα), 18/02/1959, σ. 1 και 6.

³⁶² *Καθημερινή* (Αθήνα), 18/02/1959, σ. 1.

³⁶³ *Καθημερινή* (Αθήνα), 19/02/1959, σ. 1.

³⁶⁴ *Ελευθερία* (Αθήνα), 19/02/1959, σ. 1.

³⁶⁵ *Καθημερινή* (Αθήνα), 20/02/1959, σ. 1.

Λιγότερο ενθουσιώδης για το αποτέλεσμα της Πενταμερούς του Λονδίνου ήταν η *Ελευθερία* που δημοσίευε –πάνω από τη φωτογραφία του Μακαρίου με τη λεζάντα «*Η Δραματική Φυσιογνωμία της Συμφωνίας*»- τον τίτλο «*Το Κυπριακόν έκλεισε. Ανεξάρτητος Κύπρος υπό επαχθείς διεθνείς και εσωτερικούς όρους*» (κεφαλαία στην εφημερίδα). Επεσήμανε ότι «*Τελεσίγραφον 10 λεπτών ετάχθη εις τον Μακάριον*» και ενημέρωνε ότι εντός ολίγων ημερών ο Αρχιεπίσκοπος θα επιστρέψει απευθείας στην Κύπρο μετά την τρίχρονη σχεδόν εξορία του.³⁶⁶

Και η εφημερίδα *Εμπρός* αφιέρωσε το εβδομαδιαίο πρωτοσέλιδό της στην είδηση της δημιουργίας του κυπριακού κράτους. Δημοσίευσε φωτογραφίες του Μακαρίου, του Καραμανλή και Κυπρίων που πανηγύριζαν την υπογραφή της Συμφωνίας του Λονδίνου κάτω από τον τίτλο «*Μετά μακραίωνον δουλείαν και ηρωικούς αγώνας του λαού της η Κύπρος πανηγυρίζει την ελευθερίαν της*». Σχολιάζοντας το περιεχόμενο των Συμφωνιών στη δέκατη σελίδα επεσήμανε ότι: «*εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ ἀνάγκη τερματισμοῦ τῆς αἵματοχυσίας καὶ τῶν δεινῶν τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, ἀσφαλῶς τοιαύτη συμφωνία οὐδέποτε θὰ συνήπτετο. Ὁ Ἐθνάρχης Μακάριος ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἀποδεχθῇ μὲ τὸν σαφῆ ὑπαινιγμὸ ὅτι ἡ συμφωνία αὐτὴ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνατραπῇ εἰς τὸ μέλλον ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ.*»³⁶⁷

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου υπήρξαν εν πολλοίς το αποτέλεσμα ενός ελληνοτουρκικού συμβιβασμού, όταν και οι δυο πλευρές αντιλήφθηκαν ότι έπρεπε να τερματιστεί η μεταξύ τους αντιπαράθεση, μολονότι η τελική διευθέτηση απείχε σημαντικά από τον αρχικό στόχο της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Το διάστημα 1950-1959 οι σχέσεις της Ελλάδας με τη Βρετανία και την Τουρκία ήταν ψυχρές αλλά ουδέποτε εξετράπησαν και βελτιώθηκαν σύντομα μόλις οι συμφωνίες του 1959 φάνηκαν να απομακρύνουν την επίμαχη διαφορά.³⁶⁸

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επέστρεψε στην Κύπρο την 1^η Μαρτίου 1959 και, όπως ήταν αναμενόμενο, οι Κύπριοι του επεφύλαξαν ιδιαίτερα θερμή υποδοχή. Την υποδοχή περιέγραψε η *Καθημερινή* στο φύλλο της 3^{ης} Μαρτίου 1959. Ενδεικτικά, ανέφερε ότι «*Ο λαός της Κύπρου εν ενθουσιώδη συναγερμῷ πανηγυρίζει την πρώτην ημέραν της ελευθερίας του*» δημοσιεύοντας και φωτογραφίες του Μακαρίου και του πλήθους που υποδέχτηκε τον Αρχιεπίσκοπο.³⁶⁹ Αντίστοιχα παρουσίασε την

³⁶⁶ *Ελευθερία* (Αθήνα), 20/02/1959, σ. 1.

³⁶⁷ *Εμπρός* (Αθήνα), 21/02/1959, σ. 1 και 6.

³⁶⁸ Στεφανίδης, *Εν ονόματι του έθνους*, ό.π., σ. 140-141.

³⁶⁹ *Καθημερινή* (Αθήνα), 03/03/1959, σ. 1.

υποδοχή του Μακαρίου στην Κύπρο και η *Ελευθερία*· ο τίτλος «*Η Κύπρος εδέχθη με εθνικόν παλμόν τον Μακάριον*» και η φωτογραφία του συγκεντρωμένου πλήθους έδειχναν ξεκάθαρα τον ενθουσιασμό με τον οποίον οι Κύπριοι υποδέχτηκαν τον αναμφισβήτητο Εθνάρχη τους, αισιοδοξώντας ότι αληθινά άρχιζε η περίοδος της ελευθερίας τους.³⁷⁰

Ολόκληρο το διάστημα της εξορίας του Μακαρίου οι υπό εξέταση εφημερίδες ασχολούνταν συστηματικά με τις εξελίξεις στο κυπριακό ζήτημα. Κοινή παραδοχή όλων –ή τουλάχιστον δεν τολμούσαν να ισχυριστούν το αντίθετο- ήταν ότι μόνο ο εξόριστος Αρχιεπίσκοπος ήταν αρμόδιος να συμμετέχει σε ουσιαστικές διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς. Έτσι, σταθερό αίτημα ήταν η απελευθέρωση του Μακαρίου που στα μάτια του ελληνικού λαού ήταν μάρτυρας του απελευθερωτικού αγώνα των Κυπρίων.

Κατά την παραμονή του στην Αθήνα μετά την εξορία του επεδίωξε να προωθήσει το κυπριακό ζήτημα με συνεντεύξεις σε ελληνικές, κυπριακές και ευρωπαϊκές εφημερίδες δηλώνοντας με σαφήνεια τις θέσεις του. Οι συνεντεύξεις αυτές δημοσιεύονταν και στις υπό εξέταση εφημερίδες με λεπτομέρειες.

Ιδιαίτερα φειδωλή στους χαρακτηρισμούς αυτό το διάστημα ήταν η εφημερίδα *Καθημερινή*, που προσπαθούσε να κρατήσει μια συμβιβαστική, μετριοπαθή στάση, ιδιαίτερα σε περιόδους διαφωνίας του Αρχιεπισκόπου με την ελληνική κυβέρνηση. Η *Ελευθερία* δεν δίσταζε να ασκεί αντιπολίτευση και να καταφέρεται ενάντια στην κυβέρνηση, και στις επιλογές του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή ή του Υπουργού Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ, στις περιπτώσεις διαφωνίας τους με τον Μακάριο ενώ η *Εμπρός* στην εβδομαδιαία έκδοσή της αφιέρωνε ιδιαίτερο πλαίσιο με τον τίτλο «*Η Κύπρος*» σχολιάζοντας τα γεγονότα και τις δηλώσεις των πρωταγωνιστών του κυπριακού, ενώ συχνά δημοσίευε σκίτσα-πάντα εγκωμιαστικά για τον Μακάριο και αποδοκιμαστικά για τους Βρετανούς- και δεν δίσταζε να καταφύγει σε απευθείας χαρακτηρισμούς για τον Μακάριο.

³⁷⁰ *Ελευθερία* (Αθήνα), 03/03/1959, σ. 1.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη της δράσης και των επιλογών του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ της Κύπρου αποτυπώνει μέρος της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας της εποχής στο ελλαδικό χώρο. Οι εξελίξεις στο κυπριακό ζήτημα, οι επιλογές και οι δράσεις των βασικών πρωταγωνιστών φάνηκαν ότι επηρέασαν σημαντικά την κοινή γνώμη που στη συντριπτική πλειοψηφία της στάθηκε υπέρμαχος του απελευθερωτικού αγώνα των Κυπρίων και του δίκαιου αιτήματός τους για αυτοδιάθεση και ένωση με την Ελλάδα.

Στη στάση αυτή καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η προσωπικότητα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου που αποτελούσε ένα είδος λαϊκού ήρωα, όχι μόνο για τους Κυπρίους αλλά και για τους Έλληνες. Κατάφερε να αναδειχθεί στη συνείδηση όλων ως ο μόνος νόμιμος και ουσιαστικός πολιτικός ηγέτης των Κυπρίων και να παραλληλισθεί με τους μεγάλους Έλληνες εκκλησιαστικούς ηγέτες της επανάστασης του 1821.

Χαρακτηριστικό είναι ότι οι συνεντεύξεις και οι δηλώσεις του συνήθως συνοδεύονταν από φωτογραφίες του στις οποίες πάντα- με εξαίρεση τις φωτογραφίες της περιόδου της εξορίας του- εμφανιζόταν με τα επίσημα αρχιερατικά άμφιά του να χαιρετά συγκεντρωμένα πλήθη ή να συναντάται με σημαίνοντα πολιτικά πρόσωπα δημιουργώντας μια εικόνα επιβλητική που εύκολα ταυτιζόταν στη συνείδηση του ελληνικού λαού με την εικόνα Ελλήνων ιεραρχών- ηγετών του ελληνικού απελευθερωτικού αγώνα του 1821.

Η ανάρρηση του Μακαρίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο τον περιέβαλε με το κύρος του εκκλησιαστικού ηγέτη που στην βρετανοκρατούμενη Κύπρο είχε και αρμοδιότητες πολιτικού-εθνικού ηγέτη· απόδειξη αποτελεί ο χαρακτηρισμός του ως «Εθνάρχης» που οι ελληνικές εφημερίδες του απέδωσαν από την πρώτη του επίσκεψη στην Αθήνα και τον διατήρησε μέχρι το τέλος της ζωής του τον Αύγουστο του 1977, τουλάχιστον στις ελληνικές και κυπριακές συνειδήσεις.

Οι ελληνικές κυβερνήσεις, αρχικά τουλάχιστον, δεν ήταν καθόλου πρόθυμες να υιοθετήσουν τις προτάσεις του Μακαρίου για διεθνοποίηση του Κυπριακού και μια σχεδόν απευθείας σύγκρουση με τη Βρετανία. Θεωρούσαν ότι η Ελλάδα έπρεπε να εξασφαλίσει αγαθές σχέσεις στο πλαίσιο της συμμαχίας του NATO και να επικεντρωθεί στην προσπάθεια της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης μετά τα δεινά της Κατοχής και του εμφυλίου πολέμου, ενώ το Κυπριακό θα μπορούσε να λυθεί εν ευθέτω

χρόνω με απευθείας ελληνοβρετανικές διαπραγματεύσεις. Χρειάστηκε η απογοήτευση και αντίδραση του Στρατάρχη Παπάγου από τη βρετανική στάση και η καταλυτική επίδραση του Αλέξη Κύρου, για να αποφασίσει η Ελλάδα να προσφύγει στον Ο.Η..Ε. και να διεθνοποιήσει το Κυπριακό ζήτημα.

Καθοριστικό ρόλο για τις επόμενες εξελίξεις διαδραμάτισαν οι συχνές επισκέψεις του Μακαρίου στην Αθήνα, κάθε φορά που άλλαζε η κυβέρνηση ή προσπαθούσε να πιέσει τις ελληνικές κυβερνήσεις για συγκεκριμένες ενέργειες. Η επιρροή του αποτυπωνόταν κάθε φορά στις ελληνικές εφημερίδες που παρακολουθούσαν στενά τις επισκέψεις του Μακαρίου, τις δηλώσεις, τις συνεντεύξεις και τις συναντήσεις του με τους πολιτικούς αρχηγούς. Οι εφημερίδες δεν φείδονταν εγκωμιαστικούς χαρακτηρισμούς για το ήθος, τη γενναιότητα και τον δυναμικό του χαρακτήρα. Ακόμα και σε περιόδους που ο Μακάριος διαφωνούσε με την πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων, καμία εφημερίδα, ούτε καν οι φιλοκυβερνητικές εφημερίδες, δεν τολμούσε να στραφεί ενάντια στον Μακάριο και να επικρίνει δημόσια τις επιλογές και τις δηλώσεις του· συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις επέλεγαν οι εφημερίδες να αποσιωπήσουν δηλώσεις και σχόλια του Αρχιεπισκόπου και της ελληνικής κυβέρνησης.

Το κυπριακό ζήτημα επηρέαζε σημαντικά και τις πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της Ελλάδας. Οι αντιπολιτευόμενες στην κυβέρνηση εφημερίδες –π.χ. η *Ελευθερία* το μεγαλύτερο διάστημα της δεκαετίας του 1950 απέναντι στις κυβερνήσεις Παπάγου και Καραμανλή- «χρησιμοποιούσαν» το Κυπριακό ως πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης κατηγορώντας τις κυβερνήσεις για τις επιλογές τους.

Αντίστοιχα, ο Μακάριος, έχοντας αντιληφθεί τη μεγάλη δύναμη του τύπου στη διαμόρφωση της επίσημης πολιτικής, δεν δίσταζε συχνότατα να παραχωρεί συνεντεύξεις στον εγχώριο και διεθνή Τύπο επαναλαμβάνοντας τις θέσεις του και επηρεάζοντας την κοινή γνώμη. Μ' αυτόν τον τρόπο η ελληνική κοινωνία γνώριζε τις θέσεις του σχετικά με τις βρετανικές προτάσεις και αντιδρούσε με συγκεντρώσεις, ψηφίσματα και διαδηλώσεις που, ιδιαίτερα μετά την εξορία του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες, είχαν όχι μόνο φιλοκυπριακό αλλά και αντιβρετανικό χαρακτήρα.

Τέλος, παρακολουθώντας τη δράση, τις ενέργειες και τον τρόπο σκέψης του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, όπως αποτυπώθηκε στον Τύπο της εποχής, διαπιστώνουμε πως επρόκειτο σίγουρα για έναν χαρισματικό άνθρωπο, έναν πατριώτη που αληθινά αγωνίστηκε για την απελευθέρωση της πατρίδας του. Έναν ιεράρχη που ξεπέρασε το

συμβατικό πλαίσιο του ρόλου και της θέσης του, που δεν δίστασε να συγκρουστεί με όποιον στεκόταν ενάντιος στους στόχους του και να αξιοποιήσει κάθε ευκαιρία και μέσο για να πετύχει τους στόχους του, ακόμη κι αν σε κάθε περίπτωση δεν κατόρθωνε να τους πετύχει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

i. Πρωτογενείς πηγές

Εφημερίδα *Ελευθερία* (Αθήνα)

Εφημερίδα *Εμπρός* (Αθήνα)

Εφημερίδα *Καθημερινή* (Αθήνα)

ii. Δευτερογενείς πηγές

Αλεξανδράκης Μενέλαος- Θεοδωρόπουλος Βύρων - Λαγάκος Ευστάθιος, *Το Κυπριακό 1950-1974: Μια ενδοσκόπηση*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1987

Αργυρίου Σοφία, *Το Εθνικό Κίνημα των ελληνοκυπρίων κατά την τελευταία περίοδο της Αγγλοκρατίας (1950-1960)*, Ασίνη, Αθήνα 2017

Γεωργής Γιώργος, «Τρία δημοψηφίσματα στο... ράφι της Ιστορίας», *Τα Νέα*, Αθήνα 19/04/2004

Γεωργής Γιώργος, «Η χαμένη ευκαιρία του 1956», *Τα Νέα*, Αθήνα 23/04/2004

Γεωργής Γιώργος, *Η αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον ανταποικιακό αγώνα (πανεπιστημιακές σημειώσεις)*, Πάφος 2016

Γιάγκου Αναστασία, «Η Τριμελής Διάσκεψη του Λονδίνου», *Καθημερινή*, Αθήνα 23/02/2014

Γιάγκου Αναστασία, «Το σχέδιο Ράντκλιφ για την Κύπρο», *Καθημερινή*, Αθήνα 06/07/2014

Γιάγκου Αναστασία, «Ο Μακάριος στην Αθήνα», *Καθημερινή*, Αθήνα 31/08/2014

Κάρυος Ανδρέας, «Το Σχέδιο Μακμίλαν», *Καθημερινή*, Αθήνα, 28/12/2014

Κλάψης Αντώνης, «Το Κυπριακό στον Ο.Η.Ε.», *Καθημερινή*, Αθήνα, 12/10/2014

Κλάψης Αντώνης, «Ανταποικιακός αγώνας και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο: Οι διεθνείς καταγγελίες της Ελλάδας εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας», στο: Ευριπίδης Χ. Αντωνιάδης (επιμ.), *Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου*, Επιφανίου, Λευκωσία 2018, σ. 89-98

Κτωρής Σώτος, *Τουρκοκύπριοι, Από το περιθώριο στο συνεταιρισμό (1923-1960)*, Παπαζήση, Αθήνα 2013

Λάμπρου Κ. Γιάννης, *Ιστορία του Κυπριακού. Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008*, Αθήνα 2008

Λιμπιτσιούνη Γ. Ανθή, «Η προσπάθεια διεθνοποίησης του κυπριακού μέσα από τα διπλωματικά αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας (1950-1954)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, Τεύχος 17, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 107-130

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Εστία, Αθήνα 2019

Στεφανίδης Δ. Ιωάννης, *Εν ονόματι του έθνους: Πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Εξώθηση και καταστολή, βόμβες και ψηφοδέλτια: η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1958», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, Τεύχος 12-13, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 2001-2002, σ. 221-239

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του 1950*, Πατάκη, Αθήνα 2005

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Ο τελευταίος ελληνικός εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας: Κύπρος, 1954-1959: Βασικοί άξονες και προοπτικές μελέτης», στο *Κύπρος, Αγώνες ελευθερίας στην ελληνική ιστορία*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2010, σ. 261-282

Χατζηδημητρίου Τάκης, *Κύπρος 1950-1959, Το τέλος του αλυτρωτισμού*, Παπαζήση, Αθήνα 2018

Χριστοδουλίδης Νίκος, «Η διεθνοποίηση του Κυπριακού», *Καθημερινή*, 23/10/2013

Assos Demetris, *Makarios, The Revolutionary priest of Cyprus*, I.B. Tauris, London 2020

Holland Robert- Markides Diana, *The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford University Press, Oxford 2006

Cassia Paul Sant, «The Archbishop in the Beleaguered City: An Analysis of the Conflicting Roles and Political Oratory of Makarios», *Byzantine and Modern Studies*, 20/11/2013

Stefanidis D. Ioannis, «The Cyprus question, 1949-1952: British attitude, American reactions and Greek dilemmas», *Byzantine and Modern Studies*, 18/07/2013